

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

***ЄВРОПЕЙСЬКІ
ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ***

EUROPEAN HISTORICAL STUDIES

academic journal

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

№ 12 – 2019

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 9 від 28 березня 2019 р.)

Європейські історичні студії: науковий журнал. – № 12. – К., 2019. – 166 с.

ISSN 2524-048X

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12>

УДК 94

Тематика згідно з галуззю науки «07.00.00 – Історичні науки» відповідно до чинного переліку галузей наук. Висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Редакційна колегія

Власенко В. М. к.і.н., доц. (Сумський державний університет) (голова редколегії)
Машевський О. П. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Купчик О. Р. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (заступник голови редколегії)
Пількевич В. О. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка) (відповідальний секретар)
Коваль А. П. к.і.н., ас. (КНУ імені Тараса Шевченка) (технічний редактор)
Банті Р. доктор філософії (Історія) (Міністерство освіти Ізраїлю, Єрусалим, Держава Ізраїль)
Біленький С. доктор філософії (Історія), доц. (Університет Торонто, Канада)
Городня Н. Д. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Гасимли М. Джафар огли – д-р іст. наук, проф. (Бакинський Державний Університет, Азербайджанська Республіка)
Добронські Ч. А. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Зихович Д. доктор філософії (історія), доц. (Університет Мічигану, США)
Йокубаускас В. д-р гуманітарних наук (Історія), старший наук. співроб. (Клайпедський університет, Литовська Республіка)
Казакевич О. М. д-р іст. наук, доц. (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)
Кізлова А. А. к.і.н., доц. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)
Котляр Ю. В. д-р іст. наук, проф. (Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Конта Р.М. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Коларж П. д-р габілітований, проф. (Університет м. Констанц, ФРН)
Кожокару Л. Д. д-р іст. наук, доц. (Державний університет Молдови, Республіка Молдова)
Латиш Ю. В. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Мартинюк А. Ю. д-р іст. наук, проф. (Інститут історії України НАНУ)
Малько В. доктор філософії (Історія) (Каліфорнійський університет, Фресно, США)
Миронович С. д-р габілітований, проф. (Університет м. Білосток, Республіка Польща)
Мордвінцев В. М. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Патриляк І. К. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Перга Т. Ю. к.і.н., ст. наук. співроб. (ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України»)
Рахно К. Ю. д-р іст. наук, ст. наук. співроб. (Інститут народознавства НАН України, Інститут керамології)
Руккас А. О. к.і.н., доц. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Сава-Чайка Е. д-р філософії (Історія) (Вища школа міжнародних відносин і американістики, Варшава, Республіка Польща)
Ставнюк В. В. д-р іст. наук, проф. (КНУ імені Тараса Шевченка)
Чолій С. В. к.і.н., доц. (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)

Рекомендовано Вченою радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка до поширення через мережу Інтернет

Електронний журнал Європейські історичні студії включений до переліку електронних фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

Рецензенти :

Космина В. Г. д-р іст. наук, проф. (Таврійський національний університет імені В. Вернадського)
Пронь С. В. д-р іст. наук, проф. (Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика)

Адреса редакційної колегії:

01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Тел. (044) 239 34 24, e-mail: europa_studies@ukr.net, olegmashev@ukr.net Сайт журналу: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>

Засновник: Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: історичний факультет, кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
Періодичність наукового видання – тричі на рік

Recommended by the Academic Council of Faculty of History Taras Shevchenko National University of Kyiv to spread through the Internet (Protocol № 9 of March 28, 2019).

European Historical Studies: Scientific Journal. – № 12. – Kyiv, 2019. – 166 p.

ISSN 2524-048X

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12>

УДК 94

Topics under the branch of science "07.00.00 – Historical sciences" according to the current list of sciences. Highlights European integration processes, foreign policy of the European Union, the European integration of Ukraine, European history and international relations.

Editorial Board

- Vlasenko V. Ph.D. (History), Associate Professor (Sumy State University, Ukraine) (Chairman of Editorial Board)
Mashevskiy O. Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Deputy Chairman of Editorial Board)
Kupchuk O. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Deputy Chairman of Editorial Board)
Pilkevich V. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Executive Secretary)
Koval A. Ph.D. (History), Assistant Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine) (Technical editor)
Banti R. Ph.D (History), (Ministry of Education of Israel, Jerusalem, The State of Israel)
Bilenky S. Ph.D (History), Associate Professor (University of Toronto, Canada)
Cojocaru L. Dr. habil. (History), Associate Professor (State University of Moldova, Moldova)
Choliy S. Ph.D. (History), Associate Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)
Dobronski Ch. Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)
Gasimli M. Jafar oglu Dr. habil. (History), Professor (Baku State University, The Republic of Azerbaijan)
Horodnya N. Dr.habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Jokubauskas V. Ph.D. (History), Senior Research Fellow (Klaipeda University, The Republic of Lithuania)
Kazakevych O. Dr. habil. (History), Associate Professor (National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine)
Kizłowa A. Ph.D. (History), Associate Professor (National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Ukraine)
Kolarz P. Dr. habil. (History), Professor (University of Konstanz, The Federal Republic of Germany)
Konta R. Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Kotliar Yu. Dr. habil. (History), Professor (Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine)
Latysh Yu. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Martynov A. Dr. habil. (History), Professor (Institute of History of Ukraine NASU, Ukraine)
Malko W. Ph.D. (History), Associate Professor (University of California, Fresno, United States of America)
Myronovych E. Dr. habil. (History), Professor (University of Bialystok, The Republic of Poland)
Mordvintsev V. Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Patriyaliak I. Dr. habil. (History), Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Perga T. Ph.D. (History), Senior Research Fellow (State Institution "Institute of World History of NAS of Ukraine")
Rakhno K. Dr. habil. (History), Senior research fellow (the Ethnology Institute of Ukraine NASU, Ukraine).
Rukkas A. Ph.D. (History), Associate Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Sawa-Czajka E. Ph.D. (History), Associate Professor (History), (The Academy of International Relations and American Studies, The Republic of Poland)
Stavniuk V. Dr. habil., Professor (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine)
Zychowicz J. Ph.D (History), Associate Professor (University of Michigan, United States of America)

Electronic journal «European Historical Studies» is included in the list of professional electronic journals of Ukraine, in which can be published results of dissertations for degree of doctor and candidate of sciences, speciality «historical science».

(Order of Ministry of Education Ukraine from 09.03.2016 № 241 "On Approval of decisions concerning the Certifying Board of the Ministry of academic councils of 25 February 2016")

Reviewers:

- Pron S. V. Dr.habil. (History), Professor (Pylip Orlyk International Classical University)
Kosmyna V. G. Sc. D. (History), Professor (Professor Tavrda National V.I. Vernadsky University)

Editorial address:

01601, 60 Volodymyrska Str., City of Kyiv, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries
Phone: (044) 239 34 24, e-mail: european_studies@ukr.net
Web-page: <http://www.eustudies.history.univ.kiev.ua>
Founder: Taras Shevchenko National University of Kyiv
Publisher: Faculty of History, Department of Modern and Contemporary History of Foreign Countries
Frequency of scientific journal – three times a year

ЗМІСТ

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анатолій Демещук Відносини республіки Хорватія з країнами ЄС (1992-1999 рр.)	6
Станіслав Ковальський Кіпрське питання в європейських інтеграційних процесах (1960-2004 рр.)	28
Андрій Мартинов Процес європейської інтеграції як історичний феномен.....	48
Олена Скрипник Позиція Європейського Союзу у грузинській війні 2008 р.....	77

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Артем Кошелєв Біографічні традиції в країнах Європи та США у новий та новітній часи	92
Ольга Сухобокова Гуманітарна допомога Італії Україні в 2014-2018 рр.....	107
Вікторія Пількевич Культурні та природні пам'ятки Європи у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що знаходиться під загрозою	125
Ярослав Попенко «Я не хочу тут згадувати минуле. Моя роль – зайнятися сьогоденням та дивитися у майбутнє»: діяльність А. Вайди-Воеводи на Паризькій конференції (грудень 1919 р. – березень 1920 р.)	136

CONTENTS

EUROPEAN INTEGRATION: PAST AND PRESENT

Anatolii Demeshchuk Relations of the Republic of Croatia with EU Countries (1992-1999).....	6
Stanislav Kovalskyi The Cyprus Question in the European Integration Processes (1960-2004)	28
Andrii Martynov The Process of European Integration as Historical Phenomena	48
Olena Skrypnik The Position of the European Union in Georgian War 2008	77

ACTUAL PROBLEMS OF EUROPEAN HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Artem Kosheliev Biographical Traditions in European Countries and the USA During the Modern and Contemporary Times	92
Olga Sukhobokova Humanitarian Assistance of Italy to Ukraine in 2014-2018 pp.	107
Pilkevych Viktoriia Cultural and Natural Sites of Europe According to UNESCO List of World Heritage in Danger	125
Yaroslav Popenko «I Do Not Want to Remember the Past Here. My Role is to Do the Present and to Look into the Future»: A. Vaida-Voevod's Activity at the Paris Conference (december 1919 – march 1920)	136

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 930(477): 336.74:33.021.8 “1922/1924”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.6-27>

Анатолій Демещук,

аспірант,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

ВІДНОСИНИ РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ З КРАЇНАМИ ЄС (1992–1999 РР.)

Анотація. У цій статті розглядається розвиток та особливості відносин Республіки Хорватія з країнами ЄС від моменту міжнародного визнання цієї держави 15 січня 1992 р. до смерті першого хорватського президента Франьо Туджмана 10 грудня 1999 р. Основна увага звернена на ті країни, які відіграли найбільш вагомий роль у врегулюванні кризи на теренах колишньої Югославії та мали помітне місце в зовнішній політиці офіційного Загреба у перше десятиліття хорватської незалежності: Федеративну Республіку Німеччина, Австрію, Францію, Велику Британію, Італію, Швецію та Ватикан (хоча 2 останні до ЄС не входять). Прослідковано еволюцію позицій згаданих західноєвропейських держав з приводу хорватських зовнішньополітичних цілей у роки югославських війн та динаміку їх відносин із Загребом. Проаналізовано причини активної німецько–австрійської підтримки хорватських незалежницьких прагнень, а також значних зусиль у наданні гуманітарної допомоги хорватам у воєнні роки. Водночас – проаналізовано причини скептичного й стриманого ставлення Лондона й Парижа до хорватського питання. Звернено окрему увагу і на проблеми та складнощі, які виникли у Хорватії в роки президентства Франьо Туджмана в сфері відносин із західними державами та з приводу європейської інтеграції. При написанні статті були використано найновіші роботи хорватських та західних авторів,

присвячені зовнішній політиці Загреба в 90-і рр. 20 ст., а також матеріали зарубіжних ЗМІ.

Ключові слова: Хорватія, ЄС, дипломатія, Європа, війна, визнання, зовнішня політика.

Історія становлення Хорватії як незалежної держави в 90-і рр. 20 ст., яке супроводжувалася повномасштабним збройним конфліктом проти Югославії та повсталих місцевих сербів, становить усе більший інтерес у вітчизняних істориків та суспільства загалом. Не зважаючи на те, що хорватський досвід важко назвати ідентичним до того, який останні роки переживає Україна, ми можемо все ж аналізувати його для уникнення тих чи інших помилок, які в подальшому ускладнили для Загреба шлях євроатлантичної інтеграції, а також виокремити ряд дійсно корисних для нинішніх українських реалій висновків. Одне з чільних місць в цьому контексті займає питання зовнішньої політики Хорватії в перше і найскладніше десятиліття її суверенітету. Враховуючи таку стратегічну зовнішньополітичну ціль України як інтеграція до ЄС, цікаво було би проаналізувати, яким чином розвивалися відносини між Хорватією та провідними країнами Європейського Союзу в 90-і рр. минулого століття, зокрема – у воєнні роки. В цьому і полягає, на нашу думку, актуальність даної теми.

Отож, метою даної статті є проаналізувати розвиток двосторонніх відносин між Республікою Хорватія та провідними країнами Європейського Союзу з 1992 до 1999 рр. А саме – з ФРН, Францією, Великою Британією, та Італією, Австрією та Швецією, оскільки дані країни тим чи іншим чином відіграли помітну роль в хорватській історії 90-х рр. 20 ст. та врегулюванні кризи на постюгославських теренах в цілому. Наша увага звернена на конкретні двосторонні відносини між Хорватією та кожною зі згаданих держав.

Хронологічні рамки статті – від визнання Хорватії 15 січня 1992 р. більшістю західноєвропейських держав до смерті 10 грудня 1999 р. першого президента країни, Франьо Туджмана, яка завершила цілу епоху в сучасній

історії даної країни та привела до зміни влади та перегляду зовнішньої і внутрішньої політики Загреба.

Слід зазначити, що у вітчизняній історіографії хорватська та, дещо меншою мірою, югославська проблематика кінця минулого століття розкрита відносно слабо. Серед помітних українських авторів можна назвати Миколу Нагірного, який в своїй дисертації, захищеній ще в 2004 р. розглянув суспільно-політичний розвиток Хорватії в перше десятиліття незалежності, Максима Каменецького – автора численних публікацій на тему сучасної історії західнобалканських країн, Аллу Шилову, яка аналізувала участь міжнародної спільноти в югославській кризі та розвиток відносин України з країнами колишньої Югославії. Серед російських авторів уваги варті Олена Гуськова, погляди якої, щоправда, досить заангажовані, а також Олександра Пивоваренка, який безпосередньо досліджує становлення сучасної Хорватії та її війни за незалежність [1; 2]. З іншого боку, уже доволі пристойним є обсяг хорватської та західної, переважно англомовної, літератури, привченої Хорватії кінця 20 ст. в цілому та її зовнішній політиці зокрема. Питання відносин Хорватії з країнами ЄС безпосередньо зачіпається в мемуарах осіб, причетних до хорватської дипломатії в 1990-і рр., таких як Франьо Туджман, Мірослав Туджман, Маріо Нобіло, Мате Гранич, Славко Дегоріція, Владімір Джуру Деган, Даворін Рудольф та Степан Лапенди [21; 27; 28; 10; 5; 4; 15]. Дана тематика розглядається також у працях сучасних хорватських істориків, особливо – Іво Гольдшейна, Анджелка Міятовича, Радована Вукадіновича, Йосипа Глаурдича, Якова Гумзея, Іво Перича [9; 17; 29; 8; 12; 22]. Дуже інформативною щодо відносин Загреба із провідними європейськими країнами є збірник робіт західних авторів під назвою «Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi» (за редакцією Сабіни Рамет та Конрада Клевінга), окремі розділи якого присвячені Великій Британії, Німеччині та Франції [14]. Окремої уваги в контексті зв'язків між Хорватією та Австрією й ФРН заслуговує перекладена на хорватську книга колишнього очільника австрійського зовнішньополітичного відомства Алоїза Мока «Dossier Balkan i

Hrvatska: ratna agresija u bivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost» [9]. А участь та позиція Великої Британії у балканській кризі 90-х рр. 20 ст. детально аналізується Джеймсом Кау в збірнику «International Perspectives on the Yugoslav Conflict» під загальною редакцією А. Данчева та Т. Хальверсона [3]. Окрім цього, значна кількість матеріалів з даної теми, враховуючи невелику історичну дистанцію, доступна в Інтернеті. Особливо – матеріали різних ЗМІ, які тримали процеси на теренах колишньої Югославії, зокрема в Хорватії, під пильною увагою. Наприклад – The New York Times, Dnevnik, The Tech, Vijesnik [13; 16; 18; 20; 30].

Таким чином, не зважаючи на те, що більшість хорватських архівних матеріалів, окрім фонду хорватської урядової комісії при Моніторинговій місії ЄС, на даний момент ще закриті для доступу дослідників, наявний обсяг історіографії та опублікованих джерел (в першу чергу – ЗМІ та мемуарів) дозволяє адекватно підійти до реконструкції та аналізу зовнішньої політики Хорватії в перше десятиліття своєї незалежності, в тому числі – відносин із ЄС та його членами.

Більшість країн ЄС завдяки активній німецькій позиції визнали Хорватію як суверенну державу 15 січня 1992 р., проте вкрай проблематичним для Загреба стало питання про членство в провідних європейських організаціях. Дуже непростим був шлях Хорватії не те що в ЄС, членом якою вона стала аж у 2013 р., а до Ради Європи. Уже 11 листопада 1992 р. Хорватія подала офіційний запит на вступ до цієї інституції. Проте прийняття Хорватії в Раду Європи було відкладене через втручання Загреба у війну в БіГ, її військові операції проти сербів та численні закиди щодо порушення прав людини, свободи слова та авторитарні нахили хорватської влади загалом. Зрештою, аж 6 листопада 1996 р. Республіку Хорватія після 5 років труднощів прийняли в якості повноцінного члена до Ради Європи [13].

Отож до початку 21 ст. відносини між Республікою Хорватія та Європейським союзом жодним чином так і не були інституціоналізовані. Хоча сам Загреб на початку незалежності прямо заявив, що його метою є європейська

інтеграція, до практичного запуску даного процесу дійшло уже з 2000 р. – внаслідок повної зміни влади в Хорватії на більш ліберальну та лівоцентристську після смерті в грудні 1999 р. першого президента країни, так би мовити «отця-засновника», Франьо Туджмана. Відтак у 1992–1999 рр. можна вести мову лише про міждержавні відносини Республіки Хорватія та окремих країн-членів Європейського Союзу [2, с. 97].

Але відносини Хорватії із окремими західноєвропейськими державами в останнє десятиліття 20 ст. розвивалися повноцінно, хоч із різною динамікою.

У першу чергу, слід згадати Австрію та Німеччину, які в 1991 р. стали головними лобістами хорватської незалежності на міжнародній арені та всерйоз допомогли схилити інші країни ЄС до визнання суверенітету Республіки Хорватія. Важливим моментом був і той факт, що Австрія та ФРН прийняли найбільшу кількість біженців із Хорватії, а також Боснії і Герцеговини. Також німецька та австрійська сторони надавали охопленій війною та економічними труднощами Хорватії відчутну гуманітарну допомогу [19, с. 42–43].

Австрія, Угорщина, Словенія, ФРН та Швейцарія прийняли на організоване утримання найбільшу кількість хорватських біженців. Німеччина на католицьке Різдво 1991 р. заснувала спеціальний гуманітарний офіс у Загребі, першим очільником якого був Міхаель Штайнер, відомий потім міжнародний посередник та радник з питань зовнішньої політики канцлера Герхарда Шрьодера. [19, с. 51] Найбільшу матеріальну допомогу в найтяжчий період наступу югославсько-сербських військ восени 1991 р. Хорватії надала Німеччина, передавши 50 млн німецьких марок на будівництво поселень для переміщених осіб у Чепіні, Вуковарі та Карловцю [14, с. 377].

Проте в наступні роки навряд чи можна назвати Хорватію та ці дві німецькомовні держави найкращими друзями. Авторитарні нахили Франьо Туджмана, проблеми в співпраці Загреба з Гаазьким трибуналом, а також втручання Хорватії в конфлікт у БіГ (так і труднощі з повоєнним врегулюванням в цій країні) не могли позитивно сприйматися тогочасним демократичним та ліберальним керівництвом Австрії та Німеччини. Єдиним

дійсно дуже вагомим моментом у хорватсько-німецьких відносинах після 1991-1992 рр. стало те, що ФРН активно посприяла на міжнародній арені тому, щоби проти Загреба не були введені економічні санкції в 1993 р. (за агресивну боснійську політику Франьо Туджмана) [14, с. 382].

На хорватсько-німецькі відносини в 1990-і рр. вплинув ряд факторів, таких як, зокрема, велика кількість добре інтегрованого хорватського населення в ФРН (на 2004 р. 229 тис., тобто 5% від населення самої Хорватії). З іншого ж боку – маса німецьких туристів, які ще з 60-х рр. 20 ст. щоліта відпочивали в Хорватії на морі. А також – академічні зв'язки, німецькі інвестиції, активне вивчення німецької в хорватських школах [19, с. 67].

Проте насправді Німеччина не становила в останнє десятиліття 20 ст. такої важливості для Хорватії, як для інших держав Центрально-Східної Європи (Чехії, Польщі, Австрії). Можна говорити радше про дружні відносини між Загребом і Берліном, ніж про якісь особливі чи виняткові. У торгівельному відношенні, наприклад ФРН для Хорватії стоїть на 3 місці після Австрії та Італії. А ще важливим чинником у хорватсько-німецьких відносинах 1990-х рр. було те, що ФРН ніяк не могла дати такої військової допомоги Загребу в ході війни проти Сербської Країни, як США [8, с. 143].

Варто також зазначити, що німецьку зовнішню політику щодо Хорватії та Західних Балкан загалом треба розглядати в різних вимірах – федеральному, регіональному (як-от Баварія) та відомчому (МЗС, канцлер, Міністерство оборони). Багато гуманітарної допомоги та різного роду благодійних проектів для постраждалої від війни Хорватії, а також Боснії і Герцеговини надходило від влади окремих федеральних земель Німеччини. А ще окрема важлива роль належала власне дипломатичній еліті – німецьким, також австрійським високопосадовцям, які особисто активно займалися втіленням своїх ініціатив у період кризи на теренах колишньої Югославії, керуючись своїми симпатіями до тієї ж Хорватії. Класичними прикладами є якраз згадані вже Ганс-Дітріх Геншер

та Алоїз Мок. Самі дані діячі особливо посприяли якомога швидшому міжнародному визнанню Хорватії країнами ЄС в січні 1992 р. [14, с. 374].

Один із найбільших успіхів німецької політики щодо Хорватії – активна співпраця у посередництві (разом із американцями) між боснійськими-мусульманами та хорватами й підписання Вашингтонської угоди (29 березня 1994 р.). А пізніше німці керували переговорами щодо деяких пунктів Дейтонської угоди. А ще німець Ханс Кошнік був європейським управителем Мостара після 1995 р., коли вирішувалося питання приналежності цього міста, яке герцеговинські хорвати бажали мати в якості своєї столиці [1, с. 612].

Після 1995 р. хорватсько-німецькі відносини помітно погіршились. Режим Туджмана зі всіма його недемократичними рисами та спірною політикою щодо БіГ став непопулярним у Німеччині, про що навіть писала й прохорватська преса. Туджан не встановив близьких зв'язків із жодним очільником німецького МЗС. Після 1997 р. німецьке ставлення до Хорватії стало ще прохолоднішим (у доба Йошки Фішера та Герхарда Шредера). Більше того, німецьке МЗС підтримувало тісні зв'язки із хорватською ліберальною опозицією (а саме – з Хорватською соціально-ліберальною партією). Сам же Туджан говорив: «Німеччина – друг, але не більше того, який не має на нас жодного впливу» [27, с. 454].

ФРН послідовно підтримувала територіальну цілісність Хорватії, проте гостро критикувала військовий варіант вирішення цієї проблеми Загребом, а також хорватську політику щодо сербських біженців після 1995 р. Велика кількість хорватських біженців після 1992-1993 рр. повернулась із ФРН додому – німецька держава обмежувала їм термін можливого перебування в якості шукачів притулку. Впливали на відносини ФРН та Хорватії і взаємини Берліна зі своїми союзниками по НАТО, в першу чергу – США.

Активне залучення ФРН до мирного врегулювання на теренах колишньої Югославії та підвищення статусу німецької держави на міжнародній арені було в першій половині 1990-х рр. проектом вузької еліти. Суспільна думка не переймалась цими питаннями й громадськість не висловлювала широку

підтримку цьому. Військова ж верхівка Бундесверу однозначно підтримувала намагання німецької дипломатії підняти статус ФРН на міжнародній арені шляхом, зокрема, участі у IFOR в БіГ із 1996 р. З іншого боку – союзники Німеччини вимагали від неї цієї участі, щоби рівномірно розподілити тягар між собою. [14, с. 389] Таким чином, з точки зору Берліна, криза на теренах колишньої Югославії та участь у мирному врегулюванні в Хорватії та БіГ (зокрема миротворчих місіях ООН) стали для Німеччини способом підняти свій авторитет та вплив на міжнародній арені.

Позиція ж Франції щодо Хорватії на початку югославської кризи була вкрай стриманою. Офіційний Париж бажав збереження єдиної Югославії у формі демократичної федерації. До грудня 1991 р. Франція рішуче виступала проти поспішного визнання Хорватії, яке на думку керівництва цією держави, могло би лише поглибити кризу та посилити військове протистояння на югославських теренах [15, с. 48].

Франція була одним із найактивніших міжнародних посередників на югославській сцені. Із початку першої війни, у Словенії, Франція брала участь у всіх дипломатичних та військових міжнародних операціях у колишній Югославії. Париж надав свою підтримку «трійці» співпрацюючи у Моніторинговій місії ЄС, яка стала працювати у Словенії з липня 1991 р., запропонував розгортання миротворчих сил Західноєвропейського союзу в вересні 1991 р., підтримував діяльність Арбітражної комісії (комісії Бадінтера) у жовтні 1991 р., запропонував перехід під контроль ООН аеропорту в Сараєві для гуманітарної допомоги в 1992 р. [4, с. 364].

Французька делегація на Лондонській конференції (серпень 1992 р.) запропонувала міжнародний суд для військових злочинців та підтримала створення відповідної інституції (більш відомої як Гаазький трибунал для колишньої Югославії) при РБ ООН 22 лютого 1993 р. Офіційний Париж підтримував усі мирні плани (Кутільєра в 1992 р., Венса–Оуена в 1993 р., Оуена–Столтенберга у 1994 р.), а після їх невдач запропонував план Юппе–Кінкеля та брав участь в роботі Контактної групи, створеної в квітні

1994 р. за французькою ж ініціативою [21, с. 226]. Зрештою, влітку 1995 р. Франція схвалила використання збройних сил НАТО – проти армії боснійських сербів (мова йшла про повітряні удари) [1, с. 456–457].

Французи були одними з найбільш чисельних у Моніторинговій місії ЄС та миротворчій місії UNPROFOR: французький контингент «блакитних шоломів» становив 5 197 осіб (із 50 400 учасників миротворчої місії), тобто 11%. При цьому, французькі втрати на кінець 1995 р. склали 56 вбитими (26,92%) та 593 пораненими (41,35%) [7, с. 279].

Франція тривалий час від початку югославської кризи займала більше просербську позицію, зокрема сам президент країни Франсуа Міттеран мав особисті симпатії до сербів як «колишніх союзників із Першої та Другої світових війн». Париж відтягував введення міжнародних санкцій проти Белграда. Зрештою, президент Міттеран у червні 1992 р. назвав сербську сторону «агресором» – уже в ході розгортання війни у Боснії і Герцеговині [18].

Після перших вільних виборів у Хорватії (квітень 1990 р.) Париж не мав симпатій щодо незалежницьких прагнень даної республіки і був недостатньо проінформований про хорватські цілі та бажання. Глава уряду Хорватії Франьо Грегуріч звернувся до людей із близького оточення французького президента Міттерана і просив посередництва з Белградом. Його лист 22 вересня 1991 р. залишився у одного з чиновників при президенті Франції, а Париж на хорватські прохання відповів мовчанкою [23].

Франція у 1990-1991 рр. не відправила в Загреб жодного офіційного чи навіть приватного посланця. Франьо Туджман, які і інші лідери ХДС були майже невідомими у Франції. Відповідно, французька сторона, на думку хорватських авторів, слабо розуміла ситуацію в Загребі та плани хорватського керівництва [15, с. 59].

Навіть після взяття ЮНА зруйнованого вщент Вуковара, 29 листопада французький президент в інтерв'ю німецьким журналістам відмовився відповісти, кого він вважає агресором, а кого – жертвою, наголосивши, що

«мова йде про старі драми, яких в хорватській та сербській історії було багато, особливо в часи Другої світової війни». А ще Міттеран наголосив, що «Хорватія була частиною нацистського блоку, а не Сербія» [26, с. 391].

У 1991 р. Франція була головною країною, що виступала за введення європейського військового контингенту в Хорватію для розмежування сторін та припинення бойових дій і подальшої ескалації конфлікту. В той же час, частина французьких інтелектуалів, наприклад історик медицини та письменник хорватського походження Мірко Грмек, закликали керівництво Францію допомогти Хорватії та надати дипломатичне визнання [15, с. 141]. Зрештою, Франція, як і решта країни ЄС, визнала Республіку Хорватія 15 січня 1992 р., а повноцінні дипломатичні відносини встановила через 3 місяці. Далі, аж до підписання Дейтонського договору та завершення мирної реінтеграції Східної Славонії, як уже зазначалося вище, Париж був одним із ключових учасників миротворчих операція на теренах колишньої Югославії [24, с. 244]. Проте в цілому хорватсько–французькі відносини до самої смерті Франьо Туджмана не відзначалися особливою теплотою та активності внаслідок загального погіршення відносин Загреба із західними країнами після 1995 р.

На початку хорватського шляху до незалежності та від появи перших ознак дезінтеграції СФРЮ Об'єднане Корівство, як і більшість країн Заходу, підтримували єдність Югославії та скептично відносилися до самостійницьких прагнень Загреба. Хоча колишня знаменита прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер ще влітку 1991 р. публічно висловила підтримку хорватській незалежності та навіть звинуватила тогочасного очільник уряду Джона Мейджора в надмірній прихильності до Слободана Мілошевича [16].

Лондон з осені 1991 р. послідовно виступав за врегулювання кризи в Югославії шляхом переговорів на Гаазькій конференції ЄС щодо Югославії, очолюваній британським лордом Каррінгтоном, що працювала до серпня 1992 р. Далі Лондон брав участь у наступній Міжнародній конференції щодо колишньої Югославії (МККЮ), яка працювала до лютого 1994 р. А того

моменту Об'єднане Королівство до Контактної групи, яка перейняла на себе функції МККЮ, але включала тепер уже й США. Інший британський лорд Девід Оуен став автором 2 останніх (перед Дейтонською угодою) планів мирного врегулювання в Боснії і Герцеговині (плани Венса-Оуена та Оуена-Столтенберга, презентовані влітку 1993 р.), які все ж провалилися. Тобто британські дипломати приймали активну й безпосередню участь у мирному врегулюванні на охоплених кризою теренах колишньої Югославії, постійно взаємодіючи і з Хорватією [14, с. 396].

Велика Британія одразу з початком конфлікту в Хорватії прагнула схилити на свій бік Францію, котра, як уже наголошувалося, плекала ідею інтервенції до Хорватію миротворчого контингенту. У лондонській дипломатії це вдалося і впродовж усієї війни в Хорватії ці 2 європейські країни займатимуть значно стриманішу позицію щодо Загреба, ніж навіть США. Хорватські автори бачили причиною такої поведінки Лондона в тому числі й просербські симпатії Великої Британії та її бажання зробити Сербію (Союзну Республіку Югославію) своєю опорою в балканському регіоні. А коріння даного стану речей шукалося хорватами у факті союзництва даних країн у обох світових війнах [31, с. 195].

Велика Британія послідовно опонувала позиції ФРН, яка з осені 1991 р. активно агітувала країни-колеги з ЄС щонайшвидше визнати суверенітет Хорватії й Словенії. Британська позиція базувалась на ідеї про те, що поспішне визнання цих країн лише поглибить кризу на теренах Югославії. Також британці підтримали введення ембарго на ввезення зброї до СФРЮ (резолюція РБ ООН 713 від 25 вересня 1991 р.), що, на думку хорватської сторони, посприяло ЮНА, яка й так мала великі запаси озброєнь, та поставило хорватські збройні формування у не вигідне становище [3, с. 92–93].

Зрештою, коли позиція ФРН взяла гору, Велика Британія, разом з іншими західноєвропейськими державами визнала суверенітет Хорватії

15 січня 1992 р. Офіційно двосторонні дипломатичні відносини між Лондоном та Загребом були встановлені 24 червня 1992 р. [14, с. 398].

Коли війна в квітні 1992 р. перекинулася на сусідню республіку, офіційний Лондон послідовно виступав за ототожнення вини за війну в Боснії і Герцеговині між Сербією та Хорватією. Тим паче, що поведінка Туджмана та керівництва Хорватської республіки Херцег-Босна (зокрема підписання договору про поділ БіГ у м. Грац 6 травня 1992 р. між лідером боснійських хорватів Мате Бобаном та очільником Республіки Сербської Радованом Караджичем) сприяла таким оцінкам [30]. Також Велика Британія формально засудила хорватську операцію «Буря», що відбулась в серпні 1995 р. і яку Вашингтон, як уже наголошувалося мовчки схвалив і сприйняв як успішне завершення 4-річної патової ситуації в Хорватії та удар по загальній силі сербської сторони, яку будь-якої ціною США прагнули примусити до переговорів про завершення конфлікту в БіГ. Більше того, Велика Британія та Франція влітку 1995 р. перед операцією «Буря», коли хорватські війська вийшли в тил столиці самопроголошеної РСК – м. Кнін – з боснійського боку кордону, пропонували терміново ввести свої військові сили швидкого реагування, щоби відвернути збройну операцію хорватів проти державного утворення країнських сербів [28, с. 445].

Чітку й негативну характеристику політиці Лондона щодо Хорватії та югославської кризи дав син першого хорватського президента, а в 90-і рр. очільник хорватської служби безпеки Мірослав Туджман, На його думку, Велика Британія постійно висувала ідеї такого обміну територіями в БіГ та Хорватії між ворогуючими сторонами, який би був на користь сербам. Наприклад, – встановити кондомініум (спільне володіння) над Східною Славонією між Загребом та Белградом, або ж віддати Сербії Баранью в обмін на повернення Хорватії усєї частини Східної Славонії, зайнятої сербами. Також лондонські дипломати, за словами Туджмана–молодшого, пропонували Загребу поступитися боснійським сербам 20-кілометровою зоною в Посавині (в районі Жупанії) для посилення коридору, який поєднував 2 частини Республіки

Сербської та СРЮ в обмін на невеликі території в запллі Дубровніка. І, зрештою, Велика Британія виступала за те, щоби півостров Превлака (спірний між Хорватією та Чорногорією, яка тоді входила до СРЮ) відійшов під владу Белграда. Насамкінець, Мірослав Туджман, звинуватив британську дипломатію першої половини 1990-х рр. в тому, що вона всіляко спонукала до поділу БіГ між сербами й хорватами, але в результаті уся вина за дані ідеї падала в очах міжнародної спільноти саме на хорватську владу [28, с. 447].

Як ми бачимо, Велика Британія не зовсім поділяла американську позицію щодо Хорватії й не надала жодної військової допомоги Загребу для відвоювання територій. Проте, з іншого боку, на 1995 р. США майже вже повністю взяли в свої руки врегулювання кризи на теренах колишньої Югославії й британська позиція аж ніяк не була вирішальною [3, с. 95]. Після завершення війни, відносини між Лондоном та Загребом, звісно, перебували на низькому рівні. Це вписується в загальну тенденцію холодних взаємин між повоєнною туджманівською Хорватією та країнами Заходу. Одним, словом, не зважаючи на те, що Лондон визнав Хорватію і приймав активну участь у мирному врегулюванні, Велику Британію складно назвати союзником Загреба.

Хорватсько-італійські відносини мали своє складне історичне підґрунтя. Особливо це стосується міжвоєнного періоду та періоду Другої світової війни, коли низка хорватських територій – Істрія, міста Рієка та Задар і ряд островів на Адріатичному морі – перебували під владою Рима. Хорватське населення зазнавало певних утисків та асиміляційного тиску з боку фашистського режиму Беніто Муссоліні. А в травні 1945 р. італійське населення Істрії зазнали значних жертв після входження туди Народно-визвольної армії Югославії: більша частина місцевих італійців назавжди змушена була покинути свої оселі й утікати до Італії. Відтак, драматичний досвід у історичній пам'яті про взаємини хорватського та італійського народів мав місце [6, с. 39–40].

Проте на початку 1990-х рр. Італія була вже зовсім не такою, як за півстоліття до того. Жодним територіальних претензій Рим, булучи членом ЄС та НАТО, до СФРЮ та Хорватії не мав. Такого роду питання були на

тотальному маргінесі й піднімалися лише серед деяких діячів із Сербської Країни, які безуспішно апелювали до італійців із відверто смішними закликами поділити хорватську територію [12, с. 122].

Відтак, Італія, займаючи практично весь 1991 р. вичікувальну позицію, 17 січня 1992 р. визнала незалежність Хорватії – як і інші члени ЄС за день чи два до того. Італія у роки війни регулярно надавала Хорватії матеріальну й гуманітарну допомогу, а також приймала певну кількість воєнних біженців з цієї країни та БіГ [8, с. 217]. Ключовим питанням в італійсько-хорватських відносинах останнього десятиліття 20 ст. був захист прав італійської меншини в Хорватії, яка була дуже компактною та проживала в Істрії. Хорватське законодавство забезпечило своїм громадянам італійського походження всі права, тому жодних суттєвих непорозумінь між Загребом і Римом з даного приводу не виникало. Навіть в часи Франьо Туджмана, про авторитарні нахили якого негативно відгукувалися на Заході продовж всіх років його президентства [15, с. 297–298].

Із інших країн Європи, відносини з якими для Хорватії в перше десятиліття незалежності були важливими, уваги варті Угорщина, Данія, Ватикан та Швеція (із них у складі ЄС на 1995 р. були лише Данія й Швеція). З Угорщиною століттями хорватські землі були пов'язані державною унією і після здобуття Загребом незалежності від Югославії Будапешт став одним із найважливіших сусідів-партнерів для Хорватії [9, с. 34].

Данія та Ватикан були (разом із ФРН та Австрією) головними лобістами хорватської незалежності. Папа Римський Іван-Павло II взагалі постійно висловлював щирю підтримку молодій хорватській державності і мав беззаперечний авторитет серед хорватських вірян (Хорватія, разом з Польшею, й досі є однією з найбільш релігійних католицьких країн Європи). Його візит до Республіки Хорватія 10–11 вересня 1994 р. викликав у населення країни, яка ще не завершила війну та не повернула зайняті сербами території, дуже велике піднесення [20].

А у Швеції ще з 60-х рр. 20 ст. проживала численна хорватська еміграція, яка носила загалом трудовий характер, але відзначалася сильними націоналістичними симпатіями та зв'язками зі справжньою усташською еміграцією. Зі Швеції з початком війни в Хорватії та БіГ до цих країн відстоювати свої ідеали у хорватських військових формуваннях вирушили численні добровольці. Значним серед них був відсоток відвертих апологетів усташства, які переважно вступали в ряди парамілітарної частини ХОС та боснійсько-герцеговинського ХВО. Йшла звідти в Хорватію також і серйозна матеріальна допомога [11, с. 45–47]. Сам офіційний Стокгольм Хорватія як суверенну державу визнав тоді ж, коли й більшість західноєвропейських країн [22, с. 73].

Отже, в січні 1992 р. Хорватія здобула однозначну підтримку від усіх членів ЄС, які визнали суверенітет даної держави, що, в свою чергу, зробило можливим зупинити бойові дії на хорватській території та вивести звідти частини ЮНА. Але далі відносини Загреба із головними західноєвропейськими державами, навіть Німеччиною – головним лобістом хорватської незалежності в 1991 р., були здебільшого прохолодними. Франція й Велика Британія взагалі ніколи про хорватських симпатій фактично не проявляли. До того ж, політика Франьо Туджмана з його авторитарними прагненнями та неоднозначною боснійською політикою, ще більше викликали негативне ставлення з боку Заходу, особливо після 1995 р. Таким чином, у 90-і рр. 20 ст. Загреб у своїх відносинах із країнами ЄС пройшов шлях від здобуття однозначної підтримки та симпатії як жертва агресії до практично міжнародної ізоляції в кінці десятиліття, а в 1993 р. Хорватія через свої дії в БіГ ледве не потрапила під міжнародні санкції, які вже відчувала на собі Союзна Республіка Югославія. Зі зближенням із самим Європейським Союзом та різними європейськими інституціями у влади на чолі з Франьо Туджманом теж були проблеми, спровоковані не в останню чергу неоднозначним сприйняттям постаті першого хорватського президента на Заході. Тому реально процес євроатлантичної інтеграції Хорватії, як і потепління у відносинах Загреба з окремими країнами

ЄС розпочався вже після зміни влади в країні на парламентських та президентських виборах в січні 2000 р. – після смерті Франьо Туджмана. З іншого боку – Хорватія в 90-і рр. 20 ст. досягла своєї головної зовнішньополітичної мети – виборола незалежність та відновила свою територіальну цілісність. Зрештою, відкриття з часом доступу до все більшого масиву документальних джерел дозволить зробити значно детальніші дослідження на дану тему, які, можливо, приведуть дослідників до нових фактів, а відтак – і оцінок.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гуськова Е. История югославського кризиса (1990–2000) / Елена Гуськова. – М.: Русское право/Русский Национальный Фонд, 2000. – 720 с.
2. Пивоваренко А. Хорватия: история, политика, идеология. Конец XX – начало XXI века / Александр Пивоваренко. – М.; СПб.: Нестор-История. 2018. – 408 с.
3. Danchev A., Halverson T. International Perspectives on the Yugoslav Conflict / Alex Danchev, Thomas Halverson. – New York: St. Martin's Press, 1996. – 212 p.
4. Degan V. Đ. Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti / Vladimir Đuro Degan. – Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002. – 400 s.
5. Degoricija S. Nije bilo uzalud / Slavko Degoricija. – Zagreb: Nova stvarnost, 2009. – 493 s.
6. Dimitrijevic B. Bitka za Trst (1945-1954) / Bojan Dimitrijevic. – Zagreb: Despot Infinitus, 2014. – 272 s.
7. Filipović V. Ispod plavih šljemova. Motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992. – 1995. / Vladimir Filipović. – Zagreb; Sarajevo: Plejada; University Press–Magistrat izdanja, 2015. – 335 s.
8. Glaurdić J. Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije / Josip Glaurdić. – Zagreb: MATE d.o.o., 2011. – 435 s.

9. Goldstein I. Dvadeset godina samostalne Hrvatske / Ivo Goldstein. – Zagreb: Novi Liber, 2010. – 391 s.
10. Granic M. Vanjski poslovi. Iza kulisa politike / Mate Granic. – Zagreb: Algoritam, 2005. – 228 s.
11. Grubišić S. Svjedok istine o Domovinskom ratu / Slavko Grubišić. – Zagreb: Vlastita naklada, 2017. – 367 s.
12. Gumzej J. Od balvana do Daytonu / Jakov Gumzej. – Zagreb: „Mato Lovrak“, 1997. – 350 s.
13. Hrvatska 20 godina u Vijeću Europe. [Електронний ресурс] / HRT Vijesti. – Режим доступу: <https://vijesti.hrt.hr/359497/hrvatska-20-godina-u-vijecu-europe> – Назва з екрану. – Дата звернення: 27.12.2018.
14. Hrvatska od osamostalenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi; uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. – Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. – 473 s.
15. Lapenda S. Hrvatska kronika iz Pariza / Stjepan Lapenda. – Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Split: Alliance francaise de Split, 2012. – 193 s.
16. Margaret Thatcher (1925-2013) on Croatia. [Електронний ресурс] / Croatian Business Report. Режим доступу: <https://croatiabusinessreport.wordpress.com/2013/04/08/margaret-thatcher-1925-2013-on-croatia>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 04.01.2019.
17. Mijatović A. Pregled političkog i državničkog rada dr. Franje Tuđmana: 1989. –1999 / Anđelko Mijatović. – Zagreb: Novi Liber, 2000. – 276 s.
18. Mitterrand Will Send Troops Only to Protect Bosnia Relief. [Електронний ресурс] / The New York Times, 22.06.1992. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/1992/08/14/world/conflict-balkans-mitterrand-will-send-troops-only-protect-bosnia-relief.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 27.12.2018.
19. Mock A. Dossier Balkan i Hrvatska: ratna agresijaubivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost; priredio Herbert Vytiska; preveo s njemačkoga Srečko

Lipovčan / Alois Mock. – Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. – 228 s.

20. Na današnji dan 1994. papa Ivan Pavao II u Zagrebu molio pred milijun ljudi. [Електронний ресурс] / Dnevnik, 11.09.2017. Режим доступу: <https://www.dnevnik.ba/dogadaji/na-danasnji-dan-1994-papa-ivan-pavao-ii-u-zagrebu-molio-pred-milijun-ljudi>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 29.12.2018.

21. Nobile M. Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990.–1997 / Mario Nobile. – Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2000. – 654 s.

22. Perić I. Suverena i samostalna Republika Hrvatska. Kronika važnijih zbivanja / Ivo Peric. – Zagreb: Dom i svijet, 2007. – 314 s.

23. Pismo Franja Gregurica francuskom predsjedniku jos nije dobilo odgovor / Vjesnik – 1991. – S. 3.

24. Posljedni balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi; priredio Jean Cot; s francuskoga prevela Nada Majer. – Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest, 1997. – 302 s.

25. Tatalović S. Manijinski narodi i manjine / Sinisa Tatalović. – Zagreb, 1997. – 338 s.

26. Tiersky R. François Mitterrand: A Very French President / Ronald Tiersky. – New York: Rowman & Littlefield, 2003. – 438 s.

27. Tuđman F. S vjerom u samostalnu Hrvatsku / Franjo Tuđman. – Zagreb: Narodne novine, 1995. – 478 s.

28. Tuđman M. Vrijeme krivokletnika / Miroslav Tuđman. – Zagreb: Detecta, 2006. – 469 s

29. Vukadinovic R. Politika europskih integracija / Radovan Vukadinovic, Lidija Cehuljic Vukadinovic. – Zagreb, 2005. – 399 s.

30. Warring Factions Agree on Plan to Divide up Former Yugoslavia. The Tech. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tech.mit.edu/V112/N26/yugoslavia.26w.html> – Назва з екрану. – Дата звернення: 21.12.2018.

31. Zimmermann W. *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers* / Warren Zimmermann. – New York: Times Books, 1996. – 269 p.

References:

1. Guskova, E. (2001). *Istoriya yugoslavskogo krizisa*. Moscow: Russkoye pravo/Russkiy Nacionalniy Fond.
2. Pivovarenko, A. (2018). *Horvatiya: istoriya, politika, ideologiya. Konec XX-nachalo XXI veka*. Saint-Petersburg: Nestor-Istoriya.
3. Danchev, A., Halverson, T. (1996). *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*. New York: St. Martin's Press.
4. Degan, V. Đ. (2002). *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
5. Degoricija, S. (2009). *Nije bilo uzalud*. Zagreb: Nova stvarnost.
6. Dimitrijevic, B. (2014). *Bitka za Trst (1945.–1954)*. Zagreb: Despot Infinitus.
7. Filipović, V. (2015). *Ispod plavih šljemova. Motivi država za sudjelovanjem u misiji UNPROFOR 1992.–1995*. Zagreb; Sarajevo: Plejada; University Press – Magistrat izdanja.
8. Glaurdić, J. (2011). *Vrijeme Europe. Zapadne sile i raspad Jugoslavije*. Zagreb: MATE d.o.o.
9. Goldstein, I. (2010). *Dvadeset godina samostalne Hrvatske*. Zagreb: Novi Liber.
10. Granic, M. (2005). *Vanjski poslovi. Iza kulisa politike*. Zagreb: Algoritam.
11. Grubišić, S. (2017). *Svjedok istine o Domovinskom ratu*. Zagreb: Vlastita naklada.
12. Gumzej, J. (1997). *Od balvana do Dayton*. Zagreb: Mato Lovrak.
13. Hrvatska 20 godina u Vijeću Europe. (7. studenog 2016). *HRT Vijesti*. Retrieved from <https://vijesti.hrt.hr/359497/hrvatska-20-godina-u-vijecu-europe>

14. *Hrvatska od osamostalenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnosi.* (2013). Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga.
15. Lapenda, S. (2012). *Hrvatska kronika iz Pariza.* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata; Split: Alliance francaise de Split.
16. Margaret Thatcher (1925 – 2013) on Croatia. (2013). *Croatian Business Report.* Retrieved from <https://croatiabusinessreport.wordpress.com/2013/04/08/margaret-thatcher-1925-2013-on-croatia/>
17. Mijatović, A. (2000). *Pregled političkog i državničkog rada dr. Franje Tuđmana: 1989.–1999.* Zagreb: Novi Liber.
18. Mitterrand Will Send Troops Only to Protect Bosnia Relief. (1992, 22 June). *The New York Times.* Retrieved from <https://www.nytimes.com/1992/08/14/world/conflict-balkans-mitterrand-will-send-troops-only-protect-bosnia-relief.html>
19. Mock, A. (1998). *Dossier Balkan i Hrvatska: ratna agresijaubivšoj Jugoslaviji – perspektive za budućnost.* (Srećko Lipovčan, Trans.). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institut za povijest, 1998. – 228 s.
20. Na današnji dan 1994. papa Ivan Pavao II u Zagrebu molio pred milijun ljudi. (2017, September 11). *Dnevnik.ba.* Retrieved from <https://www.dnevnik.ba/dogadaji/na-danasnji-dan-1994-papa-ivan-pavao-ii-u-zagrebu-molio-pred-milijun-ljudi>
21. Nobile, M. (2000). *Hrvatski feniks: diplomatski procesi iza zatvorenih vrata: 1990.–1997.* Zagreb: Nakladni zavod Globus.
22. Perić, I. (2007). *Suverena i samostalna Republika Hrvatska. Kronika važnijih zbivanja.* Zagreb: Dom i svijet.
23. Pismo Franja Gregurica francuskom predsjedniku jos nije dobilo odgovor. (1991). *Vijesnik*, S. 3.
24. *Posljedni balkanski rat: bivša Jugoslavija: svjedočenja, raščlambe, izgledi.* (1997). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada: Hrvatski institute za povijest.
25. Tatalović, S. (1997). *Manijinski narodi i manjine.* Zagreb: Detecta.

26. Tiersky, R. (2003). *François Mitterrand: A Very French President*. New York: Rowman & Littlefield
27. Tuđman, F. (1995). *S vjerom u samostalnu Hrvatsku*. Zagreb: Narodne novine.
28. Tuđman, M. (2006). *Vrijeme krivokletnika*. Zagreb: Detecta.
29. Vukadinovic, R., Cehuljic Vukadinovic, L. (2005). *Politika europskih integracija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
30. Warring Factions Agree on Plan to Divide up Former Yugoslavia. (1992, May 8). *The Tech*. Retrieved from <http://tech.mit.edu/V112/N26/yugoslavia.26w.html>.
31. Zimmermann, W. (1996). *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers*. New York: Times Books.

Anatolii Demeshchuk,

PhD Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

RELATIONS OF THE REPUBLIC OF CROATIA WITH EU COUNTRIES (1992-1999)

Abstract. *This article considers a development and peculiar properties of relations of the Republic of Croatia with European Union countries from the moment of this state's international recognition on 15 January 1992 to the first Croatian president Franjo Tuđman's death on 10 December 1999. The main attention is paid to those Western European countries, that played the most significant role in dealing with the crisis on the territory of former Yugoslavia and that had the most crucial place in Zagreb's foreign policy during the first decade of Croatian independence: Federal Republic of Germany, Austria, France, Great Britain, Italy, Sweden and Vatican (however, the two last are not EU members). The attitude of these countries towards Croatia's diplomatic goals during 1990ies and the dynamics of their*

relations with Croatian government, that weren't constant, are analyzed in this article. The special attention is focused on the reasons of firm German and Austrian support for Croatia at the very beginning of its independence and their significant humanitarian aid for Croats during the war. From the other hand, there are explained reasons of skeptical and cold French and British position on Croatian question and the role of the history in Italian-Croatian relations after 1990. And, of course, Croatian problems and real obstacles in relations with Western European countries and with prospective of European integration during the presidency of Franjo Tudjman (that were really pessimistic) are also considered in this article. The newest researches of Croatian and other foreign authors on Croatian foreign policy in 1990ies were used for preparing this small research, as well as materials of foreign media, mostly Western and Croatian.

Key words: *Croatia, EU, diplomacy, Europe, war, recognition, foreign policy.*

Надійшла до редколегії 15.01.2019

УДК 94(564.3):339.923.061.1«1960/2004»

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.28-47>

Станіслав Ковальський,

кандидат історичних наук, доцент
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

КІПРСЬКЕ ПИТАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ (1960-2004 РР.)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню кіпрського питання в контексті європейських інтеграційних процесів від проголошення острова незалежною державою до вступу Республіки Кіпр до ЄС в 2004 р. Вивчаються форми та етапи інтеграційних процесів, до яких був залучений Кіпр в другій половині ХХ ст., де європейський вектор відіграв велике значення в історії Кіпру. Аналізуються дві основні стратегії кіпрської держави по відношенню до європейської спільноти. Виокремлюється асоційоване членство, притаманне зовнішній політиці Кіпру часів «холодної війни», та шлях до повноцінної інтеграції, характерний для 1990-х рр. Надається характеристика внутрішніх та зовнішніх проблем, які формували кіпрське питання та гальмували процес зближення Кіпру з європейською спільнотою. Розглядаються як наукові, так й політичні точки зору грецької, турецької та британської сторін щодо кіпрської євроінтеграції. Аналізуються економічні та політичні стимули кіпрської держави для асоціації з ЄС. Правовий процес, що супроводжував адаптацію Кіпру до норм ЄС в останнє десятиліття ХХ ст., займав особливе місце в політиці європейських держав того часу. Невизначений статус турецької громади острова також викликав занепокоєння у європейській спільноті. Для Туреччини, яка багато десятиліть проводила власну політику, спрямовану на зближення з Європою, інтеграція Кіпру створила окрему проблему, що також стало предметом дослідження статті.

Ключові слова: *Європейський Союз, кіпрське питання, Кіпр, інтеграційні процеси, Туреччина, «Порядок денний 2000», розширення ЄС 2004 р.*

Постановка проблеми. Кіпрський досвід європейської інтеграції – нетиповий прецедент з точки зору норм міжнародного права. Особливої актуалізації для України кіпрський сценарій набув після трагічних подій 2014 р. Республіка Кіпр на момент підписання договору про інтеграцію з Європейським Союзом мала схожі із сучасною Україною проблеми, що тривали на території острова не одне десятиліття. Кіпр був прийнятий в «об'єднану Європу» із невирішеними територіальними проблемами, законсервованим збройним конфліктом, невизнаним державним утворенням, незавершеною миротворчою операцією, складною системою міжнародного опікунства тощо. Знаходячи компроміси із міжнародною спільнотою та розвиваючи економіку та соціальний сектор, греки-кіпріоти довели, що високої мети можна досягти й при наявності зазначених проблем.

Огляд публікацій. В українській історіографії при наявності великої кількості праць, присвячених європейській інтеграції, майже відсутні спеціальні роботи по європейському аспекту кіпрської проблеми. Серед найбільш вагомих робіт в цьому напрямку можна назвати статті Б. І. Гуменюка [1], С. В. Ковальського [3], О. В. Троніної [3]. У 2017 р. Ю. Ф. Ясірова присвятила дисертацію на здобуття ступеня кандидата політичних наук проблемі партійної структури Кіпру в умовах євроінтеграції [5]. Серед грецьких та греко-кіпрських авторів найбільший резонанс по цій темі викликали роботи А. Сепоса [24], К. Періклеуса [20], С. Ставрідіса [27]. Турецькі дослідники також не залишили цю проблему поза увагою. Серед них можна назвати М. Мюфтюлер-Бака та А. Гюней [13]. Досліджували вказане питання й європейські вчені. Наприклад, британський автор Дж. Кіріс [16] проаналізував кіпрську проблему в євроінтеграційних процесах з прогрецьких позицій, а інший науковець з Великої Британії Н. Наджент розглянув ситуацію з протурецької точки зору [19].

Процес інтеграції Кіпру в європейську спільноту в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. відбувався поступовими кроками, перериваючись внутрішніми та зовнішніми кризами. Інтеграційний досвід Кіпру був різноплановим і його можна розподілити на декілька етапів, кожен з яких залишив свій відбиток та допоміг адаптуватися до міжнародної спільноти.

Першим етапом можна назвати колоніальну інтеграцію, яка тривала з останньої третини ХІХ ст. до проголошення незалежності Кіпру в 1960 р. Входження Кіпру в Британську імперію було неоднозначним процесом. З одного боку, острів інтегрувався в колоніальну систему, її інфраструктуру (особливо після втрати Великою Британією Суецького каналу після 1956 р.) та юридичну площину. З іншого боку, в кіпрському суспільстві назрівали децентралізаторські тенденції за двома напрямками. Проявлялись антибританські настрої, які керувались греками-кіпріотами. Інша децентралізаторська тенденція тягнула за собою розкол суспільства за етнічною ознакою, до чого були схильні як греки так й турки-кіпріоти.

Після проголошення незалежності Кіпру виокремився особливий етап постколоніальної інтеграції, коли Кіпр увійшов у Британську Співдружність. Ця форма інтеграції надавала право Великій Британії проводити політику того, що британський дослідник Роберт Джонсон називав «неформальним імперіалізмом» [14, р. 6]. Існувала точка зору, згідно якої приналежність Кіпру до Співдружності стала однією з причин кіпрського конфлікту 1963-64 рр. та війни на острові в 1974 р.

Але спостерігалась й інша тенденція. В другій половині 1970-х рр., після розколу острова на грецьку та турецьку частини, для греків-кіпріотів належність до Співдружності сприятливо вплинула на економічний розвиток. Кіпрська валюта, знаходячись в зоні британського фунту, була однією із найстабільніших в світі. Існували сприятливі умови для торгівлі із іншими членами Співдружності, що також позитивно відобразилось на туристичній сфері та інших галузях кіпрської економіки. Саме ці зв'язки були підґрунтям для укріплення грецької громади острова, створивши юридичні та соціальні

умови для прийняття держави в ЄС на початку ХХІ ст. Натомість, турецький анклав, який був відірваний від Республіки в 1974 р. і затвердив свій статус невизнаної держави в 1983 р., потерпав від фінансової нестабільності. Турецька ліра не могла забезпечити економіку цієї частини острова. А політична нестабільність в самій Туреччині негативно впливала на Північний Кіпр. Подальші референдуми, що відбулися після 2004 р. вказували на намагання повернутись до об'єднаного діалогу за ініціативою турків-кіпріотів.

Незважаючи на те, що з моменту проголошення незалежності Кіпр увійшов до Руху неприєднання, в 1961 р. він став членом Ради Європи, а в 1962 р. подав заявку до вступ до Європейського Економічного Співтовариства (далі – ЄЕС). Жорстка позиція президента Франції Шарля де Голля по відношенню до Лондона автоматично відобразилась й на долі Кіпру. Тому, постколоніальна інтеграція острова мала негативні міжнародні наслідки. Зовнішньополітичні проблеми, що стояли перед Великою Британією в Європі 1960-х рр. ставали проблемами Кіпру. А одним із головних європейських проблем Лондона в той час були складні відносини із Шарлем де Голлем та суперечкою із ним щодо майбутньої долі «об'єднаної Європи». Французький національний лідер, розвинувши інтеграційні перспективи в рамках Франції, Німеччини та Італії із залученням країн Бенілюксу, був противником розширення європейського економічного простору за рахунок інших держав. В першу чергу це стосувалось головного конкурента Франції на європейській арені – Великої Британії. А вслід за Лондоном відмову у включенні до ЄЕС отримала й союзниця по Співдружності – Республіка Кіпр. Отже, перша спроба економічної асоціації Кіпру із Європою провалилась.

Після провалу першої спроби Велика Британія вдалася до альтернативної форми європейської інтеграції. За ініціативою Лондона була утворена організація під назвою Європейська асоціація вільної торгівлі. До 1972 р. Велика Британія відігравав в ній провідну роль, взаємодіючи із скандинавськими країнами, Швейцарією та Австрією. Але Кіпр залишився в осторонь від цих перспектив, займаючись власними етнічними та політичними

проблемами, що загострились після 1963 р. Тому до альтернативної євроінтеграції за британським зразком Кіпр не долучався.

Поворотом у відносинах між Кіпром та європейськими країнами, який можна назвати другою спробою укласти асоційовані договори, був кінець 1960-х рр. У цей період новий президент Франції Жорж Помпідю переглянув зовнішньополітичні пріоритети своєї держави в тому числі й по відношенню до Великої Британії. Зміни торкнулись умов вступу нових членів до ЄЕС, що призвело до підписання Кіпром договору про асоціацію. В грудні 1969 р. в Гаазі Ж. Помпідю запропонував програму розширення ЄЕС. Встановлення зв'язків Кіпру з ЄЕС мало пройти в два етапи переговорів. Перша стадія, згідно документам, закінчувалась 30 червня 1977 р. Друга – через п'ять років після того. Метою інтеграції було встановлення з європейськими країнами спільного митного тарифу на 70 % кіпрської промислової продукції, 40 % цитрусових тощо. Кіпр в свою чергу зобов'язався поступово знижувати своє мито на імпорт європейських товарів на 35 % [8]. Політичну та правову інтеграцію договір на даному етапі не передбачав.

Асоційований процес був призупинений в липні 1974 р. у зв'язку з політичною кризою. Державний переворот, скоєний грецьким режимом «чорних полковників» та турецька інтервенція, яка закінчилась окупацією 40 % території, унеможливили подальшу асоціацію із ЄЕС. Європейська Рада обмежилась висловленням свого занепокоєння подіями на острові в спеціальній резолюції [23, р. 9-10]. Європейська спільнота назвала дії Греції та Туреччини порушенням суверенітету Кіпру і закликала не допустити подальшої агресії та виконати умови ООН щодо припинення вогню. [22, р. 12]. Рекомендації європейської громади передбачали поновлення контролю ООН та негайне виведення турецьких військ з острова. В цьому ж документі європейська сторона запропонувала своє посередництво на переговорах.

Під час турецької військової операції західноєвропейські країни здійснили показові демарші в Афінах та Анкарі [2, с. 78]. Міністр закордонних справ Франції від імені дев'яти членів ЄЕС зробив офіційну заяву, в якій

закликав признати суверенітет Республіки Кіпр. Але ЄЕС не було однозначним в своєму відношенні до кіпрських подій. Франція мала економічні інтереси в Греції і тому більш симпатизувала греко-кіпрській стороні. Крім того, відразу після поглиблення кризи в Афінах відбулась зміна влади. Новий уряд відразу проголосив вихід з НАТО за французьким зразком. Тобто проявилися риси, які об'єднували ці дві країни. Велика Британія та Німеччина однаково відносились до обох сторін конфлікту [2, с. 78], але вслід за США були схильні більше підтримувати Туреччину. Британський дослідник Джордж Кіріс оцінив дії ЄЕС в період конфлікту 1974 р. як провальні [16, р. 88]. Звинувачення, які закидались європейській спільноті, – декларативність та формалізм, який не мав під собою реальних практичних дії для вирішення кіпрської ситуації.

Отже, кіпрська криза 1974 р. призупинила переговорний процес і тимчасово унеможливила другу стадію договору про асоціацію. Але це не означало повної економічної та політичної ізоляції острова. В 1976 р. Кіпр прийняв європейські стандарти сільського господарства по вирощуванню цитрусових та картоплі. З цього приводу була складена спеціальна комісія з європейських фахівців [28, р. 731]. Це свідчило про зацікавленість Європи у спеціалізованій торгівлі з островом у той період. З 1977 р. почали укладатися протоколи з економічної та технічної співпраці з Нікосією. Договори були дуже різноманітні, їх спектр варіювався від «Програми по водозабезпеченню» до фінансових угод на загальну суму в десятки мільйонів доларів [12].

15 вересня 1977 р. в Брюсселі був підписаний «Додатковий протокол», за яким перша стадія асоційованого процесу продовжувалась до 31 січня 1979 р. Усі умови попередньої угоди зберігались без змін. В травні 1977 р. ЄЕС та Кіпр підписали ще дві угоди, які відносились до сільськогосподарської продукції Середземноморського регіону та її розповсюдження на території Західної Європи. Трохи пізніше, в 1980 р. була укладена транзитна угода. Поворотним пунктом в європейській політиці Кіпру був перехід в другу стадію асоційованої угоди. Це відбулось на 10 років пізніше, ніж було передбачено в першій редакції документу. 22 травня 1987 р. в Брюсселі представники Кіпру та ЄЕС

підписали договір про митний союз. Ця угода відкрила нові перспективи для розвитку Республіки. Цей крок надав Кіпру можливість залучитись до інтеграційних процесів в Європі, та врешті решт стати її повноправним членом. 1 січня 1988 р. другий етап договору про митний союз офіційно вступив в силу, повна імплементація планувалась не пізніше 2003 р.

У кінці 1980-х рр. кіпрський уряд став розмірковувати про можливість розширення діапазону співпраці із ЄС. В 1988 р. після президентських виборів та перемоги незалежного кандидата Георгіоса Васіліу було проголошено курс на перехід від звичайного митного союзу до повноцінного членства в ЄС. Британський дослідник Н. Наджент вважає, що мотивом для такого серйозного кроку була не економічна, а політична доцільність [19, р. 136]. З одного боку, Кіпр отримав можливість перекласти частину відповідальності на нового міжнародного гравця. Н. Наджент зауважував, що після турецької військової операції в 1974 р. та утворення невизнаної Турецької Республіки Північного Кіпру (далі – ТРПК) у кіпрській владі зникла довіра до ООН як міжнародного гаранта. З іншого боку, визнання грецької частини Кіпру членом ЄС надавало би додаткових гарантій безпеки у відносинах із Туреччиною [19, р. 136]. В цьому Н. Наджент сходився у думці із турецькими дослідниками. Наприклад, Мелтем Мюфтюлер-Бак та Айлін Гюней знаходили в рішенні Кіпру вплив Греції [13, р. 285-286] та її перспективи тиснути на Туреччину по всіх аспектах, пов'язаних із європейським вектором Анкари. Туреччина опинилась в ситуації, коли вона з юридичної точки зору могла бути звинувачена в окупації частини території ЄС. Ці обставини спричиняли серйозну шкоду економічним та політичним інтересам Туреччини.

Офіційна Анкара зайняла негативну позицію щодо включення Кіпру до ЄС. По-перше, з точки зору турецького уряду, Конституція 1960 р. обмежувала дії Кіпру і забороняла Нікосії вступати в будь-яку міжнародну структуру, куди одночасно не входили її країни-гаранти (тобто Велика Британія, Греція та Туреччина). По-друге, комісії ЄС співпрацювали лише із греками-кіпріотами, отримуючи від них інформацію та юридичні гарантії. Ігнорування турків-

кіпріотів, з точки зору Анкари, робило роботу європейських структур некомпетентною [13, р. 186]. Вказані тези використовувались в прес-релізах турецького МЗС з 1990 до 2004 рр. Але така аргументація суперечила реальній ситуації. Конституція 1960 р., фактично втратила свою чинність, з точки зору самих турок, після окупації частини острова в 1974 р. Після проголошення ТРПК в 1983 р. для турецької сторони поняття «єдиний Кіпр» перестало існувати, вони визнавали в Північному Кіпрі суверенну державу. Тому заяви зовнішньополітичних відомств після 1990 р. були спробою пристосуватись до нових міжнародних реалій після завершення «холодної війни».

Британський дослідник Джеймс Кер-Ліндсей, пов'язував рішення Кіпру із новим зовнішньополітичним курсом Великої Британії в кінці 1980-х рр. Спостерігалось повторне зближенням обох країн [15, р. 189]. На думку вченого, Маргарет Тетчер підтримала заявку Кіпру та створила сприятливі умови для прийняття держави до ЄЕС. В цілому, крім економічної та політичної доцільності, можна виокремити умови завершення «холодної війни» як системну причину посилення інтеграційних процесів в Європі, до яких залучився й Кіпр.

4 липня 1990 р. Кіпр перевів свої наміри в практичну площину, подавши відповідну заявку на повноцінну європейську інтеграцію. Для цього держава мала пройти серйозну перевірку на відповідність своєї соціальної, економічної та юридичної системи європейським стандартам. Для Кіпру перевірка тривала 3 роки й завершилась в 1993 р. позитивною відповіддю. Європейська комісія дуже високо оцінила перспективи Кіпру, відмітила високу ступінь заохочення обох громад до мирного зближення та сприянню безпеки в Європі [25, р. 137].

У червні 1994 р. на зустрічі Європейської Ради в Корфу кіпрська заявка до Європейського Союзу розглядалась окремо. Головна проблема полягала у відповідності поточної політичної ситуації на острові із вимогами ЄС щодо участі в інтеграційному процесі. Європейська Рада внесла Кіпр та Мальту в наступну чергу розширення ЄС без додаткових умов [29, р. 13]. Перемогою кіпрської дипломатії можна назвати те, що вирішення кіпрської проблеми в

документі не визначалось як умова включення до ЄС. Тобто, заявка Кіпру приймалась без урахування територіальних та політичних проблем. Враховувались тільки економічні критерії та соціальні гарантії, які могла надати грецька громада острова. Дж. Кіріс визначив три аспекти, що вплинули на позитивне рішення по Кіпру в 1994 р.: дипломатичний успіх Греції, великий прогрес Республіки Кіпр у виконанні умов асоціації та непримирима позиція турків-кіпріотів, що не залишила шансів на реінтеграцію Кіпру до його вступу до ЄС [16, р. 89]. Турецька ж точка зору полягала в тому, що греки мали інструментальну можливість провалити весь проект «східної інтеграції» в разі проблем із кандидатурою Кіпру і, таким чином, шантажували ЄС [13, р. 289].

Рішення декларації в Корфу затверджувалось повторно на подальших зустрічах ЄС у Каннах та Мадриді (1995 р.) та у Флоренції (1996 р.) [13, р. 286]. У грудні 1997 р. на зустрічі Європейської Ради в Люксембурзі Кіпр був офіційно включений до списку кандидатів на членство у ЄС. До так званого «порядку денного 2000» окрім Кіпру увійшли Угорщина, Польща, Естонія, Чехія та Словаччина [7].

У березні 1998 р. почався переговорний процес по формулі 5+1, тобто всі кандидати окрім Кіпру отримали статус «продвинуті». З ними проводились співбесіди на рівних умовах. Із урядом Кіпру спілкування тривало на особливих умовах [19, р. 140]. У листопаді 1998 р. на Брюссельському саміті Європейської Ради були узгоджені необхідні деталі для підписання фінальних документів.

По завершенню переговорів в 1999 р. з'ясувалось, що серед всіх кандидатів найбільшого успіху у виконанні умов та стандартів ЄС досягла кіпрська сторона. Тому в грудні 1999 р. на саміті ЄС в Гельсінкі Кіпр був остаточно затверджений як країна, що приєднається до ЄС найближчим часом. При чому теза про необов'язковість вирішення територіальних та інших суперечок на острові залишилась в документах [13, р. 282]. 23-25 березня 2000 р. відбулась місія уповноваженого комісара ЄС Гюнтера Ферхойгена на Кіпр [9]. Наступного року європейський чиновник зустрівся із лідерами острова, але його прогноз на міжетнічний діалог був негативним [26]. З 2001 по

2003 рр. тривали раунди переговорів між Г. Клірідісом та Р. Декташем під егідою ООН, які завершилися в квітні 2003 р. без очікуваного результату.

Втім, відповідно до рішень комісії ЄС, результат переговорів між етнічними громадами Кіпру вже не впливав на інтеграційний процес. В аспектах правової та економічної інтеграції офіційний Кіпр робив успіхи. В 2002 р. комісія по євроінтеграції постановила, що всі вимоги виконані, а Кіпр повністю підготовлений до завершальної стадії включення до «об'єднаної Європи». Наступного року відбулись необхідні процедури для завершення процесу євроінтеграції. Примітною подією було впровадження «дорожньої карти» Коффі Аннана по кіпрському питанню та референдуму напередодні вступу Кіпру до ЄС. На референдумі з'ясувалось бажання населення обох громад острова возз'єднатися. З'ясувалось, що 76 % греків кіпріотів висловились проти возз'єднання острова [16, р. 92]. Це свідчило про те, що разом з євроінтеграцією греки-кіпріоти побачили нові перспективи свого розвитку. Кіпрська проблема перейшла на якісно новий рівень і об'єднання острова перестало цікавити греків-кіпріотів. Проте, після референдуму турецькі науковці та політики, посилаючись на заяви грецьких урядовців, висловили побоювання, що подальші кроки Кіпру приведуть до виконання історичної мети Афін – єнозису (тобто приєднання острова до материкової Греції) вже в політичних кордонах ЄС [13, р. 285].

16 квітня 2004 р. Кіпр разом із 9 іншими країнами-кандидатами підписав договір про асоціацію, а 1 травня став повноправним членом ЄС [10]. Через місяць Європейська комісія прийняла спеціальні пропозиції щодо припинення «ізоляції громади турків-кіпріотів». Документ передбачав економічну допомогу громаді в розмірі 259 млн. євро, встановленню пільгових умов перетину «зеленої зони» між двома частинами острова та сприянню торгівлі із турками-кіпріотами [11]. Втім, з того часу питання щодо невизнаної ТРПК залишається актуальним. Це пов'язано із надмірною інтернаціоналізацією кіпрського питання та втягненням в конфлікт інших, більш крупних, гравців регіону, які в

свою чергу також мають інтереси щодо вступу в ЄС. Серед таких зацікавлених країн залишається Туреччина.

Туреччина вважалась гарантом турецької громади на острові з 1960 р. Після 1983 р. Анкара стала єдиною державою яка визнала ТРПК, що в подальшій перспективі значно заважало розвитку відносин із ЄС та гальмувало прогрес власної інтеграції із європейською спільнотою. Слід зазначити, що Туреччина приділяла велике значенні співробітництву з європейською спільнотою та намагалась залучитись до євроінтеграції ще на ранній стадії. Анкара подала заяву до вступу у ЄЕС в 1959 р. Підписання договору про асоціацію відбулось в 1963 р., а набуло чинності 1 грудня 1964 р. Кожний етап розширення ЄС супроводжувався додатковим підписанням цієї угоди із новими членами європейської спільноти. Так в 1981 р. договір підтвердила Греція, а в 2005 р. свій підпис під документом поставили високопосадовці Республіки Кіпр [6]. Втім, до сьогодні Туреччина залишається одним із найстаріших кандидатів на вступ до ЄС.

З моменту вступу Греції до ЄЕС в 1981 р., на думку турецьких дослідників, тиск на Туреччину значно посилювався. Так, вето Греції унеможливило імплементацию «джентльменського» договору в рамках ЄЕС про експорт товарів у Велику Британію та Ірландію [13, р. 285]. На засіданні Європейської Ради в Дубліні в 1990 р. було заявлено, що «бачення відносин Туреччини з Європейським Союзом на пряму пов'язано із позицією Анкари в кіпрському питанні» [цит. по: 18, р. 17]. А 35 параграф заключного акту Люксембурзького саміту 1997 р. робив відповідальним за вирішення кіпрського конфлікту, не на Кіпр чи Грецію, а виключно Туреччину. «Європейська Рада проголошує, – зазначалось в документі, – що зв'язки Туреччини з Європейським Союзом (...) залежать від проведення державою політичних та економічних реформ (...), включаючи прийняття стандартів прав людини, які діють в ЄС; поваги та захисту етнічних меншин; встановлення задовільних та стабільних відносин між Туреччиною та Грецією; (...); підтримці переговорів,

які тривають під егідою ООН, щодо вирішення проблеми на Кіпрі на основі Резолюції Ради Безпеки ООН» [17, р. 7].

Отже, кіпрське питання перетворилось на інструмент тиску Греції на Туреччину в питаннях євроінтеграції. Наприклад, грецька сторона два рази накладала вето на рішення європейської комісії по митним угодам з Туреччиною в 1994 та 1995 рр. [13, р. 287] У 1998 р. МЗС Туреччини опублікувало прес реліз в якому розкритикувало участь «Грецької адміністрації південного Кіпру» (як турки називають Республіку Кіпр) в переговорному процесі на Брюсельському саміті. Позиція Туреччини полягала у наступних позиціях: заявка греків кіпріотів про вступ у ЄС порушує норми міжнародного права, цюрихсько-лондонські угоди 1959 р. та кіпрська Конституція 1960 р. суперечать діям греко-кіпрської сторони, Туреччина та ТРПК заперечують заявці, що подали греки-кіпріоти, деякі європейські держави (Франція, Німеччина, Нідерланди, Італія) розуміють небезпечність такого кроку [21].

Турки-кіпріоти на початку 2000-х рр. були схильні до оптимізму щодо можливої євроінтеграції. Втім, у 2011 р. показник «єврооптимістів» серед турецької громади Кіпру суттєво знизився. За підрахунками Дж. Кіріса, в 2011 р. лише 48 % мешканців турецької частини острова були за євроінтеграцію, тоді як в 2005 р. цей показник складав 71 % [16, р. 94]. На ставлення турків-кіпріотів до Європейського Союзу вплинула відсутність достатньої економічної допомоги, проблеми з турецькою інтеграцією та економічна криза 2008 р. На поточний момент з регулярністю в один два роки повторюються переговори між лідерами обох частин острова, тривають міжнародні наради на рівні ООН та ЄС. Втім, вирішення кіпрського питання до сьогодні не знайдено. Єдиний позитивний прогрес, який проявив себе, – це бажання сторін конфлікту інтегруватися в ЄС та її структури.

Отже, Кіпр пройшов довгий шлях до «об'єднаної Європи». Від колоніальної та постколоніальної інтеграції з Великою Британією до повноцінного членства в ЄС. Кіпрський досвід євроінтеграції унікальний в тому, що держава, яка подавала заявку на асоціацію, а потім на інтеграцію з

європейською спільнотою, мала цілий комплекс невирішених проблем територіального та юридичного характеру. Втім, бажання грецької громади острова стати повноправним членом ЄС створило мотивацію для кіпріотів, які за 10 років змогли адаптувати свою економіку, соціальну та правову систему під європейські стандарти. Кіпр далеко випередив в цьому процесі інших кандидатів на вступ у 2004 р. І, хоча, остаточно міжетнічна суперечка на острові не вирішена, зміни в позиції турків-кіпріотів та Туреччини вказують на їх готовність переглянути власну позицію та сісти за стіл переговорів. Тому інтеграція з Європою та економічні вигоди, які цей процес гарантує, можуть стати міцним стимулом для вирішення складних міжнародних питань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гуменюк Б. І. Кіпрське питання: шлях до вирішення (проблеми та перспективи) / Б. І. Гуменюк // Україна дипломатична. – К., 2004. – Вип. IV. – С. 418-444.
2. Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии / М. Валь, Б. Коппитерс, М. Эмерсон. – М., 2005.
3. Ковальський С. В. Кіпрський досвід євроінтеграції (1970-1980-ті рр.) / С. В. Ковальський // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин. – Луганськ, 2006. – Вип. 2. – С. 86-89.
4. Троніна О. В. Кіпрський конфлікт: історико-політологічний аналіз / О. В. Троніна // Науковий Вісник Дипломатичної Академії України. – 2003. – Вип. 8. – С. 144-151.
5. Ясірова Ю.Ф. Парти́йна система Республіки Кіпр в умовах євроінтеграції. Дисертація на здобуття ступеня кандидата політичних наук / Ю.Ф. Ясірова. – Маріуполь, 2017. – 238 с.
6. Additional Protocol to the Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey following the enlargement of the European Union // Official Journal of the European Union. 30.09.2005. – P. 58-68.

7. Agenda 2000. For a Stronger and Wider Union. July 15, 1997. Bulletin of the European Union. Supplement 5/97 [Electronic Resource] – Mode of Access: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf – Last Access: 09.02.2019.
8. Agreement Establishing an Association Between the European Economic Community and the Republic of Cyprus [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EC-Cyprus.pdf> – Last Access: 09.02.2019.
9. Commissioner Günter Verheugen in Cyprus to support UN proximity talks and to praise the country's progress towards enlargement, Brussels March 22, 2000. IP/00/285 [Electronic Resource] – Mode of Access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-285_en.htm – Last Access: 09.02.2019
10. Cyprus and the EU. The Embassy of the Republic of Cyprus in Rome [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_rome.nsf/DMLcyeu_en/DMLcyeu_en – Last Access: 09.02.2019.
11. European Commission, Commission Proposes Comprehensive Measures to end Isolation of the Turkish Cypriot Community, Brussels, July 7, 2004, IP/04/857 [Electronic Resource] – Mode of Access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-04-857_en.pdf – Last Access: 09.02.2019.
12. Financial and Technical Cooperation with Europe [Electronic Resource] – Mode of Access: www.mfa.gov.cy/mfa/mfa.nsf – Last Access: 09.02.2019.
13. Güney A. Müftüler-Bac M. The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003 / A. Güney, M. Müftüler-Bac // Middle East Studies. – 2005. – Vol. 41. – No. 2. – P. 281-293.
14. Johnson R. British Imperialism / R. Johnson. – London: Palgrave Macmillan, 2003. – 283 p.
15. Ker-Lindsay J. A Difficult Transition to a New Relationship: Britain and Cyprus in the European Union / J. Ker-Lindsay // Journal of Contemporary European Studies. – 2007. – Vol. 15. – № 2. – P. 185-200.

16. Kyris G. The European Union and the Cyprus Problem: a story of limited impetus / G. Kyris // *Eastern Journal of European Studies*. – 2012. – Vol. 3. – Issue 1. – P. 87-99.

17. Luxembourg European Council, 12 and 13 December, 1997. Presidency Conclusion. – [Electronic Resource] – Mode of Access: europa.eu/rapid/press-release_DOC-97-24_en.pdf – Last Access: 09.02.2019.

18. Martin N. Security and the Turkey-EU Accession Process. Norms, Reforms and the Cyprus Issue / N. Martin. – London: Palgrave Macmillan, 2015. – 268 p.

19. Nugent N. EU Enlargement and «the Cyprus Problem» / N. Nugent // *Journal of Common Market Studies*. – 2000. – Vol. 38. – №. 1. – P. 131-150.

20. Perikleous K. The Cyprus Referendum. A Divided Island and the Challenge of the Annan Plan / K. Perikleous. – London: I.B. Tauris, 2009. – 430 p.

21. Press Release Regarding the Turkish Views on the EU Membership of Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus. November 11, 1998. – [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.mfa.gov.tr/press-release-regarding-the-turkish-views-on-the-eu-membership-of-greek-cypriot-administration-of-southern-cyprus_-_br__unofficial-translation__br_november-11_-1998-.en.mfa – Last Access: 09.02.2019.

22. Recommendation 734 (1974) on the situation in Cyprus and in the Eastern Mediterranean area // *European Stand on the Cyprus Problem*. – Nicosia, 1998. – P. 12.

23. Resolution 573 (1974) on the situation in Cyprus and in the Eastern Mediterranean area // *European Stand on the Cyprus Problem*. – Nicosia, 1998. – P. 9-10.

24. Sepos A. The Europeanization of Cyprus. Polity, Policies, and Politics / A. Sepos. – London: Palgrave Macmillan, 2008. – 211 p.

25. Sjursen H., Smith K.E. Justifying EU Foreign Policy: the Logic Understanding EU Enlargement / H. Sjursen, K.E. Smith // *Rethinking European*

Union Foreign Policy / ed. by Ben Tonra, Thomas Christiansen. – Manchester: Manchester University Press, 2004. – P. 126-141.

26. Statement by Enlargement Commissioner Günter Verheugen on Cyprus. Brussels, September 6, 2001. IP/01/1245. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-01-1245_en.htm – Last Access: 09.02.2019

27. Stavridis S. Double Standards, Ethics and Democratic Principles in Foreign Policy: The European Union and the Cyprus Problem / S. Stavridis // *Mediterranean Politics*. – London, 1999. – P. 95-112.

28. Talmon S. The Cyprus Question before the European Court of Justice / S. Talmon // *European Journal of the International Law*. – 2001. – № 2.

29. The European Council at Corfu, June 24-25, 1994 // *Bulletin of the European Commission*. – 1994. – №. 6. – P. 7-20.

References:

1. Humenyuk B.I. (2004). Kiprs`ke pytannya: shlyax do vyrishennya (problemy ta perspektyvy) *Ukrayina dyplomatychna*, 4, p. 418-444.

2. Val', M., Koppiters, B. & Jemerson, M. (2005). *Evropeizacija i razreshenie konfliktov: konkretnye issledovanija evropejskoj periferii*. M.: Ves` Mir

3. Koval`s`kyj, S.V. (2006). Kiprs`kyj dosvid yevrointehracyi (1970-1980-ti rr.). *Vsesvitnya istoriya ta actual`ni problemy mizhnarodnyx vidnosyn*, 2, p. 86-89.

4. Tronina, O.V. (2003). Kiprs`kyj konflikt: istoryko-politologichnyj analiz. *Naukovyj Visnyk Dyplomatychnoyi Akademiyi Ukrayiny*, 8, p. 144-151.

5. Yasirova Yu.F. (2017) *Partijna systema Respubliky Kipr v umovax yevrointehracyi*. Dysertaciya na zdobuttya stupenya kandydata politychnyx nauk. Mariupol`.

6. Additional Protocol to the Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey following the enlargement of the European Union, 30.09.2005 (2005) *Official Journal of the European Union*. p. 58-68.

7. Agenda 2000. For a Stronger and Wider Union. July 15, 1997. (1997). *Bulletin of the European Union. Supplement 5/97.* Retrieved from https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf.
8. *Agreement Establishing an Association between the European Economic Community and the Republic of Cyprus* (1993). Retrieved from <https://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/EC-Cyprus.pdf>.
9. *Commissioner Günter Verheugen in Cyprus to support UN proximity talks and to praise the country's progress towards enlargement*, Brussels March 22, 2000. IP/00/285 (2000). Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-285_en.htm.
10. *Cyprus and the EU. The Embassy of the Republic of Cyprus in Rome* (2007). Retrieved from http://www.mfa.gov.cy/mfa/embassies/embassy_rome.nsf/DMLcyeu_en/DMLcyeu_en
11. *European Commission, Commission Proposes Comprehensive Measures to end Isolation of the Turkish Cypriot Community, Brussels, July 7, 2004*, IP/04/857 (2004) Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-04-857_en.pdf
12. *Financial and Technical Cooperation with the Europe* (2010) Retrieved from www.mfa.gov.cy/mfa/mfa.nsf
13. Güney, A., Müftüler-Bac, M. (2005) The European Union and the Cyprus Problem 1961-2003. *Middle East Studies*, 2 (41), p. 281-293.
14. Johnson, R. (2003) *British Imperialism*. London: Palgrave Macmillan
15. Ker-Lindsay, J. (2007) A Difficult Transition to a New Relationship: Britain and Cyprus in the European Union. *Journal of Contemporary European Studies*, 2 (15) p. 185-200.
16. Kyris, G. (2012). The European Union and the Cyprus Problem: a story of limited impetus. *Eastern Journal of European Studies*, 1 (3), p. 87-99.
17. *Luxembourg European Council, 12 and 13 December, 1997, Presidency Conclusion*. (1997) Retrieved from europa.eu/rapid/press-release_DOC-97-24_en.pdf

18. Martin, N. (2015). *Security and the Turkey-EU Accession Process. Norms, Reforms and the Cyprus Issue*. London: Palgrave Macmillan.
19. Nugent, N. (2000). EU Enlargement and “the Cyprus Problem”. *Journal of Common Market Studies*, 1 (38), p. 131-150.
20. Perikleous, K. (2009). *The Cyprus Referendum. A Divided Island and the Challenge of the Annan Plan*. London: I.B. Tauris.
21. *Press Release Regarding the Turkish Views on the EU Membership of Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus. November 11, 1998*. (1998). Retrieved from http://www.mfa.gov.tr/press-release-regarding-the-turkish-views-on-the-eu-membership-of-greek-cypriot-administration-of-southern-cyprus_-_br__unofficial-translation__br_november-11_-1998-.en.mfa
22. Recommendation 734 (1974) on the situation in Cyprus and in the Eastern Mediterranean area (1998). In *European Stand on the Cyprus Problem*. Nicosia
23. Resolution 573 (1974) on the situation in Cyprus and in the Eastern Mediterranean area (1998). In *European Stand on the Cyprus Problem*. Nicosia
24. Sepos, A. (2008) *The Europeanization of Cyprus. Polity, Policies, and Politics*. London: Palgrave Macmillan
25. Sjurssen, H., Smith, K.E. (2004). Justifying EU Foreign Policy: the Logic Understanding EU Enlargement. In Ben Tonra, Thomas Christiansen (Ed.) *Rethinking European Union Foreign Policy*. (pp. 126-141). Manchester: Manchester University Press
26. *Statement by Enlargement Commissioner Günter Verheugen on Cyprus*. Brussels, September 6, 2001. IP/01/1245. (2001). Retrieved from http://europa.eu/rapid/press-release_IP-01-1245_en.htm
27. Stavridis, S. (1999). Double Standards, Ethics and Democratic Principles in Foreign Policy: The European Union and the Cyprus Problem. In *Mediterranean Politics*. (pp. 95-112). London
28. Talmon. S. (2001). The Cyprus Question before the European Court of Justice. *European Journal of the International Law*, 2, p. 727-750.

29. The European Council at Corfu, June 24-25, 1994 (1994) *Bulletin of the European Commission*, 6, p. 7-20.

Stanislav Kovalskyi,

PhD (History), Associate Professor
Odessa I.I. Mechnikov National University

THE CYPRUS QUESTION IN THE EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES (1960-2004)

***Abstract.** The article is devoted to the Cyprus issue in the context of the European integration processes from the Republic's independence till the accession of Cyprus to the European Union in 2004. Forms and stages of Cyprus' integration policy were revealed in the article. The European integration was the main idea of the Cyprus history in the late 20th century and at the early 21th century. Therefore, the mentioned aspect became the subject of this research. Two lead strategies of the Cyprus policy towards European Communities were identified. The first one was the association within the framework of the customs union as a lead Cyprus policy in 1970-1980th. The second strategy was based on the principles of full membership in the European Union. The latter was occurring in the post Cold war era and had been succeeded in 2004.*

The home and foreign problems, formed so called Cyprus question, were characterized in the paper. Ethnic conflict's consequences, artificial territorial division, unfinished peacekeeping operation were obstructing the European goal of the Cyprus Republic. European Commission considered Cyprus to be adjusted to the European high standards. Due to Greek Cypriot's hard work for the juridical implementations and social and economic adaptations Cyprus was accepted to the EU. In the 1990s the European Union proposed its own way to maintain the Cyprus problem by proceeding intercommunion negotiations and UN Resolutions. This EU's activity was failed in many points that was reflected in the paper.

The British, Greek and Turkish opinion about the Cyprus integration was analyzed. The politic reaction of Greece and Turkey was also in the focus of view. An attention was paid to the Turkish community of Cyprus as a separated problem. The change of Turks Cypriots` status during integration policy of Cyprus was a prominent feature in attempting to solve Cyprus dispute. The Cyprus question is affecting the Turkish European policy badly. Therefore, this problem remains actual for the European history.

Key words: *European Union, Cyprus, integration processes, Turkey, Agenda 2000, 2004 enlargement of the EU.*

Надійшла до редколегії 27.01.2019

УДК 327 (4):(94)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.48-76>

Андрій Мартинов,

доктор історичних наук, професор,
Інститут історії України НАН України

ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН

Анотація. Метою статті є висвітлення структури історичного процесу європейської інтеграції. Історичний феномен процесу європейської інтеграції розглядається як історіософський приклад нерівномірності та не лінійності розвитку. Велика французька революція задала два протилежні тренди: розвиток суверенних національних держав з одночасним поширенням універсальних космополітичних ідей. Дві світові війни послабили вплив Європи на всесвітню історію. Ідея «євроцентризму» відійшла на другий план.

Процес європейської інтеграції відтворив вплив Європи на всесвітньо-історичний процес. Міждисциплінарний методологічний підхід до дослідження європейської інтеграції розглядає її як анонімний соціально-історичний процес. Історія європейської інтеграції 1957-1990 рр. була процесом подолання ідеологічного розколу континенту на Схід і Захід за умов холодної війни. Маастрихтський договір фактично став вододілом у переході до постмодерної моделі розвитку європейської інтеграції. Розширення Євросоюзу на Схід 2004 і 2007 років змінило ієрархію структури процесу євроінтеграції. Велика Британія не схилила ЄС до відмови від амбіцій створення «Сполучених Штатів Європи». Референдум 2016 р. про вихід Британії з ЄС трансформував пріоритети інтеграції. Німеччина і Франція намагаються повернутися до федералістського проекту.

Ключові слова: європейська історія, Європейський Союз, процес європейської інтеграції, інституціоналізм, федералізм, функціоналізм.

Постановка проблеми. Кожна історична епоха має власні способи історіописання, які дають можливість зрозуміти, чому сьогодні ми перебуваємо на певному етапі свого розвитку. Традиційно методологічно різними гуманітарними науковими дисциплінами європейська інтеграція розглядається як певний анонімний соціально-історичний процес. Історія пропонує дві ключові ідіоми, які характеризують процес європейської інтеграції. Перший варіант це Європа як ліберальний ринок, тобто засіб накопичення і відтворення капіталу, або Європа як політичний проект, тобто самоціль та самоцінність.

Огляд публікацій. Процес європейської інтеграції можна розглядати як результат складної взаємодії модерних і постмодерних тенденцій розвитку. Швейцарський історик Якоб Буркхардт описав шість характеристик суспільного розвитку: «1) культура, обумовлена впливом держави, 2) держава, обумовлена впливом культури, 3) культура, обумовлена впливом релігії, 4) релігія, обумовлена впливом культури, 5) держава, обумовлена впливом релігії, 6) релігія, обумовлена впливом держави» [2, с.78]. Кожна з цих характеристик залучена до процесу розвитку європейської держави, адже ідентифікують Європу як унікальну локальну цивілізацію.

Колишній помічник президента Європейської Ради Г. ван Ромпея нідерландський дипломат Луук ван Мідделаар запропонував ідею розгляду процесу європейської інтеграції як діалектичної взаємодії Європи держав, Європи громадян і Європи інституцій, за якими знаходяться концепти конфедералізму, федералізму і функціоналізму. «Поступово виникли три гібриди, які визначають наше сьогоденне мислення: наднаціональний підхід – інституції та громадяни, міжурядовий підхід – інституції та держави, конституційний підхід – держави та громадяни» [19, с.32].

Метою статті є висвітлення структури історичного процесу європейської інтеграції.

Проявом процесу об'єднання Європи та перших спроб спільної зовнішньої та оборонної політики можна вважати Хрестові походи. Можна знайти аналогії між Орденом тамплієрів та «Французьким іноземним легіоном»

[21, с.139]. Орден Храму перетворився на інструмент боротьби західного християнського світу проти ісламу. Однак невдачі хрестових походів часто обумовлювалися гострими суперечками між їхніми учасниками. Суперечка між венеціанцями та генуезцями у 1256 р. за монастир Святого Себастьяна у Акрі привела до збройного конфлікту. Тамплієри та тевтони підтримали венеціанців, а госпітальєри виступили на боці генуезців [21, с.292]. Венеціанці постачали Бейбарсу метали та будівельний ліс для створення штурмових машин, а генуезці рабів для поповнення загонів мамлюків. Жорстка боротьба за гегемонію в Європі, яка часто перетворювалася на справжню європейську «громадянську війну», опосередковано стимулювала ідеї єднання Європи.

Європейська ідея у середньовічній Європі ґрунтувалася на ідеї консолідації заради внутрішнього миру та протистояння турецькій загрозі. Священик П'єр Дюбуа (1255-1321) пропонував спільно карати порушників миру в Європі. Чех Георгій Подебрад (1420-1471) вважав, що Європа повинна бути федеральною державою. Натомість Себастьян Мюнстер (1489-1552) закликав до створення загальноєвропейської універсальної монархії [29, с.10-12]. Однак боротьба за гегемонію в Європі провокувала внутрішні конфлікти. Лише Вестфальський мир 1648 р. дав можливість побудувати систему балансу інтересів національних держав у Європі. Такі роздуми, скоріше за все, будуть спекулятивним модернізаторським підходом до історії. Однак, до подібних аналогій можна ставитися й інакше. Адже, наприклад, «релігійні війни епохи сприяли зменшенню суто релігійного елементу та поступовій секуляризації всього європейського життя» [14, с.112]. Зрештою, модерний Захід побудував себе з матеріалу колоній [39, с.117]. Французький філософ Т.-С.Жуфруа (1796-1842) у «Роздумах щодо філософії історії» розробив підходи до геополітики та протистояння локальних цивілізацій. Зокрема, згаданий Жуфруа пов'язував переваги європейської цивілізації з її внутрішньою різноманітністю. Німці терпляче збирають факти, французи популяризують ідеї, англійці як нація практиків втілює ідеї у життя. Головною його ідеєю було об'єднання Європи заради боротьби за світову гегемонію [12, с.189].

Велика французька революція 1789-1794 рр., з одного боку, повернула Європу на шлях розвитку національного суверенітету, а з іншого, сприяла поширенню універсалістських космополітичних ідей. У дев'ятнадцятому столітті розвиваються уявлення про Європу як цивілізаційну єдність. Домінантою стала ідея «євроцентризму», яка опиралася на тодішню європейську гегемонію у міжнародних відносинах. [35, с.69]. Досить часто європейсько-центричне бачення світового історичного процесу зберігається. [24, с.32]. «Талейран, – писав французький дипломат Ж.Камбон, – завжди дивився у завтрашній день, і це визначало його поведінку» [13, с.59].

Філософ Просвітництва Імануїл Кант у праці «До вічного миру» (1795) закликав до створення федеративної Європи республіканських держав. Головною її метою мав бути захист інтересів та прав людини. Однак це має бути «союз народів», а не «держава народів». [42, с.17]. Однак, прогноз І.Канта повністю не справдився. Держави члени Євросоюзу – Велика Британія, Бельгія, Іспанія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, тобто 7 з 27 держав Євросоюзу є конституційними монархіями. Після наполеонівських війн на Віденському конгресі 1815 р. було здійснено першу кодифікацію дипломатичного права та модернізовано європейську систему міжнародних відносин.

У середині ХІХ ст. на хвилі революційного піднесення 1848-1849 рр. французький письменник Віктор Гюго (1802-1885) першим висунув ідею створення «Сполучених Штатів Європи» [29, с.30]. Але Перша світова війна показала, що європейські кордони залишаються лабільними та підвладними силовим впливам. «Рівновага сил, – слушно зазначає Г.Кіссінджер, – охороняла свободу окремих держав, але не зберігало мир у Європі» [15, с.146]. Спробою поділу Європи на сфери впливу можна вважати ідею Фрідріха Науманна (1860-1919) щодо створення «Серединної Європи» під німецьким домінуванням. Однак, «Європа після Першої світової війни, – зазначає Г.Кіссінджер, – так і не повернула собі становище світового лідера» [15, с.14]. Отже, проблема спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу нерозривно пов'язана

з історією процесу європейської інтеграції. Французький дипломат Жюль Камбон ще у 1925 р. прогнозував «утворення під егідою Ліги Націй Сполучених Штатів Європи...вже зараз висувається припущення що інтереси європейських держав можуть співпадати з інтересами решти світу» [13, с.102]. Адже саме завдяки розв'язанню гострих протиріч, Європа традиційно рухається вперед до нових сфер співпраці. Таку само позицію займав австрійський граф Ріхард Куденхов-Калергі, який у 1923 р. висунув ідею створення «Сполучених Штатів Європи» [44, с.86]. Його ідею 5 вересня 1929 р. розвинув французький голова уряду А.Бріан запропонував план створення через митний та економічний союз «Сполучених Штатів Європи». У травні 1930 р. він запропонував меморандум щодо організації системи федерації європейських держав. Зокрема, мала відбутися інституціоналізація європейського співробітництва як важливої передумови зміцнення європейської безпеки [34, с.46].

У міжвоєнний період ідеї Г. Штреземана та А. Бріана більше нагадували утопію, ніж реалістичний план погодження німецько-французької зовнішньополітичної стратегії заради формування європейської єдності [26, с.87]. Хоча не слід забувати, що у травні 1930 р. у «Меморандумі про організацію режиму федеративного європейського союзу» вперше були використані такі поняття як «спільний ринок», «митний союз», «рух товарів, капіталів та громадян», «спільнота європейських народів» [16, с.15]. Однак подолання «Великої депресії» вимагало протекціоністської політик національних держав.

Загалом європейська «громадянська війна» 1914-1945 рр. послабила можливості Європи як світового центру впливу [35, с.19]. Після другої світової війни минув час класичних імперій, коли народ-гегемон прямо експлуатував народи васали. Метрополіям стало не вигідно володіти колоніями, де панувала низька продуктивність праці, але їхню соціальну сферу доводилося виводити на рівень метрополії. Виступаючи 16 вересня 1946 р. у Цюріхському університеті, У.Черчілль попередив: «Якщо ми хочемо створити Сполучені Штати Європи,

ми повинні починати зараз» [8, с.791]. Фактично британський лідер пропонував створити «Сполучені Штати Європи» як насамперед антирадянський та частково антиамериканський проект, який мав складатися з декількох конфедерацій скандинавської, дунайської, балканської та декількох інших, які мали бути союзними щодо британців [23, с.519].

У грудні 1946 р. у Парижі було засновано «Союз європейських федералістів». Знаття грифу «таємно» з документів Національного архіву США дало можливість підтвердити факт фінансування «Європейського руху» «Американським комітетом за об'єднану Європу». Його головою був В.Донован, причетний до створення ЦРУ. Віце-головою був А.Даллес. Фінансування відбувалося за рахунок фінансових груп, пов'язаних з урядом США [34, с.40].

Важливе значення для реалізації зазначеної амбітної програми мав план Маршалла, який перетворив Західну Європу на союзника США. З метою його реалізації 12 липня 1947 р. було створено «Організацію європейського економічного співробітництва». Американські ділові кола, робітники та фермери були не менше європейців зацікавлені у реалізації плану Маршалла. Він нейтралізував загрозу післявоєнної фінансової кризи, запуская виробництво на мирні рейки з одночасним уникненням масового безробіття. Інвестиції США у Європу дали можливість європейцям купувати американські товари й підняли добробут населення. У військово-політичній сфері Західна Європа опинилася під протекторатом США, ставши важливою частиною євроатлантичного центру в біполярній системі.

У свою чергу британський дипломат Г. Нікольсон зауважив що дипломатія ставала захисницею моралі коли знаходилася на службі у переважаючої сили. Однак здавалося, що спільні цінності тоді слабо об'єднували. Відкрити нову перспективу 9 травня 1950 р. спробував французький міністр закордонних справ Р.Шуман (1886-1963). Він у спеціальній декларації наголошував, що «Європа не буде створена миттєво, відповідно до єдиного плану. Вона буде побудована через конкретні

досягнення, які спочатку створять солідарність де-факто» [22, с.325]. Найчастіше мотиви початку європейської інтеграції пов'язуються із пошуками безпеки через механізми політичного та економічного співробітництва [39, с.44]. Європейська інтеграція в цей час розглядалася як складова зовнішньополітичної стратегії національних західноєвропейських держав.

«Народи тільки тоді підпорядковують спільному благу свої індивідуальні інтереси та претензії, коли перебувають перед спільною для всіх загрозою» [20, с.140]. За умов розпалу Корейської війни, коли США були занепокоєні послабленням західноєвропейської оборони, 24 жовтня 1950 р. міністр оборони Франції Рене Плевен запропонував створити «Європейське оборонне співтовариство» (ЄОС). У грудні 1950 р. було консолідовано військові структури Західноєвропейського союзу та НАТО. Мотивом став дисбаланс військових сил у Європі за умов Корейської війни.

Отже, 9 травня 1950 р. Роберт Шуман (1886-1963) висунув пропозицію створити Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Відповідний Договір було підписано 18 квітня 1951 р. у Парижі. Він набув чинності 23 липня 1952 року. Державами засновниками ЄОВС стали Бельгія, Нідерланди, Люксембург, ФРН, Франція, Італія. Причому стаття 38 Паризького договору закликала до створення наддержавного політичного органу урядування ЄОВС [7, с.39]. Одним із завдань було встановлення контролю інтеграційних наднаціональних структур над процесом ремілітаризації Західної Німеччини. Європейська армія мала складатися з однорідних національних угруповань з 13 тис. військових, об'єднаних у 43 дивізії, із них 14 французьких, по 12 італійських і німецьких і 5 від країн Бенілюксу. Жодних інших національних військових формувань, окрім жандармерії для підтримання внутрішнього порядку, країнам-учасникам мати не дозволялося [15, с.68]. Для того часу це була надто радикальна ідея. Треба було, аби з'явилися стратегічні інтереси, які потрібно було захищати. Поки що це був проект європейських еліт, від якого були відсторонені народи.

Тому 30 квітня 1954 р. Національні збори Франції проголосували проти створення «Європейського оборонного співтовариства». Крах амбіційних

прагнень до європейської політичної інтеграції привів до розуміння необхідності поступово просувати інтеграційний процес передусім в економічній сфері. Впродовж 1950-х рр. парламентська асамблея «Європейського об'єднання вугілля і сталі» сприяла пропаганді ідеї поглиблення процесу європейської інтеграції [17, с.91].

Еволюційну модель поступової, не обмеженої апріорними концепціями інтеграції на шляху до європейської єдності часто називають «методом Жанна Монне». Він пропонував брати до уваги усвідомлені інтереси та розуміти, що чи не половина економічного успіху залежить від психології. Після створення «Європейського об'єднання вугілля і сталі» невігідно стало «бомбувати» свої підприємства навіть на чужій території [41, с.189]. Німецька дослідниця Клаудія Беккер-Дьорінг доводить, що витoki спільної зовнішньої політики Євросоюзу слід шукати саме у діяльності «Європейського об'єднання вугілля і сталі» у 1952-1960 роках [25, с.85].

27 березня 1957 р. було підписано Римський договір про створення «Європейського Економічного Співтовариства». Воно перетворилося на суб'єкт міжнародних економічних відносин. Плани щодо створення спільного ринку та реалізації ідеї «Європейської спільноти з атомної енергії» (як способу розв'язання низки енергетичних проблем) були зафіксовані у договорах про створення «Європейської економічної спільноти» та «Євратому». [2, с.13]. Зокрема, статті 239-231 Римського договору 1957 р. фіксували умови встановлення відносин «Європейського Економічного Співтовариства» з іншими міжнародними структурами. Але не було сформульовано кінцевої мети процесу політичної інтеграції [37, с.39].

Окремий складний сегмент зовнішньополітичних проблем ЄЕС становили питання вступу нових держав членів. У липні 1959 р. Туреччина запропонувала угоду про асоціацію. Але постала проблема геноциду вірмен у 1915 році. Лише у 1963 р. Туреччина стала асоційованим членом [2, с.190].

Нарешті у 1960 р. Велика Британія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія, Швеція уклали Договір про заснування Європейської асоціації

вільної торгівлі (ЄАВТ). Пізніше його учасниками стали Ісландія, Ліхтенштейн, Фінляндія. Лише починаючи з 1992 р. Норвегія, Ліхтенштейн, Ісландія, Швейцарія стали учасниками «Європейського економічного простору», а Швейцарія уклала з ЄС низку секторальних угод. У 1961 р. «Європейське Економічне Співтовариство» уклало угоду про асоціацію з Грецією. Після приходу до влади у Греції в 1967 р. військових. ЄЕС призупинив виконання умов угоди про асоціацію на час до відновлення демократії. 15 липня 1974 р. грецькі військові розпочали авантюру на Кіпрі. Внаслідок фактичної підтримки НАТО турецької сторони, Греція повернулася до структур НАТО лише у жовтні 1980 року. Але вже 12 червня 1975 р. уряд Греції звернувся з заявою на вступ до ЄЕС [30, с.118].

У 1963 р. ФРН та Франція домовилися координувати прийняття важливих рішень у сфері зовнішньої політики. Німецько-французьке ядро мало амбіції перетворити Західну Європу на світову потугу не лише в торговельних та економічних питаннях, а й у політиці та безпеці. Водночас дебати в європейських структурах з приводу актуальних міжнародних проблем опосередковано свідчили про тенденцію формування спільної зовнішньої політики. Зокрема, 1965 р. були зрівняні статуси послів при національних державах та при «Європейських Співтовариствах» [2, с.155].

Після того, як Ш. Де Голль у 1966 р. домогся визнання права національного вето, бельгійський міністр закордонних справ П.Армель восени 1968 р. запропонував увести у межах «Західноєвропейського союзу» інституційне співробітництво з питань зовнішньої політики, оборони, технологій та валютних питань. Це давало би можливість налагоджувати співпрацю з Великою Британією в обхід вето Ш. Де Голля [16, с.132].

В свою чергу Велика Британія з метою збільшення європейського внеску у функціонування НАТО, особливо за умов провальної війни США у В'єтнамі, у листопаді 1968 р. запропонувала утворити «Європейську групу НАТО». Натомість у форматі «Європейського Економічного Співтовариства» у грудні 1969 р. було започатковано процес створення спеціальних механізмів

зовнішньополітичного погодження позицій. «Нова східна політика», яку проводила на початку 1970-х рр. ФРН вмотивувала потребу обміну інформацією з питань зовнішньої політики, які становили взаємний інтерес [7, с.71].

27 жовтня 1970 р. було опубліковано «Люксембурзьку доповідь» Етьєна Давіньйона щодо створення механізму регулярних міжурядових консультацій і постійного обміну інформацією з питань зовнішньої політики. Вона стала першим спільним документом, прийнятим у форматі політичного співробітництва. Перша зустріч міністрів закордонних справ країн «Європейського Економічного Співтовариства» відбулася 19 листопада 1970 р. та була присвячена близькосхідним проблемам. Друга доповідь Е.Давіньйона 23 липня 1973 р. передбачала, що в питаннях зовнішньої політики кожна країна учасниця не буде виробляти остаточного рішення без попередніх консультацій з партнерами. Але країни учасниці не зобов'язувалися мати спільну позицію. Водночас запроваджувалася практика співробітництва посольств і місій держав ЄЕС, їхніх представників у міжнародних організаціях та делегацій на міжнародних конференціях [16, с.156-157]. Це було важливо в процесі роботи «Наради з безпеки та співробітництва в Європі». На відміну від Франція, Велика Британія не була у захваті від цих ініціатив. Втім, на референдумі 5 червня 1975 р. більшість британців висловилося за збереження членства в «Європейському Економічному Співтоваристві».

1 січня 1973 р. до «Шістки» засновників приєдналися Велика Британія, Ірландія, Данія. Поява в «Європейських Співтовариствах» Великої Британії перекреслила сподівання на німецько-французьке домінування. Колишній президент Франції Валері Жискар д'Естен слушно зазначає, що «британський європеїзм полягає лише в участі у тих проектах, які відповідають британським інтересам» [10, с.117]. Зрештою, у 1973 р. міністри закордонних справ «Європейського Економічного Співтовариства» прийняли «Документ про європейську ідентичність». Зокрема, проголошувалося, що вона спирається на історичний спадок та спільні інтереси [42, с.46]. Жискар д'Естен згадує, як він

грудні 1974 р. переконав канцлера ФРН Г.Шмідта у потребі регулярних зустрічей глав виконавчої влади країн європейської спільноти. Адже «тоді політичне співробітництво стало би природним продовженням переговорів» [10, с.94].

Починаючи з 1974 р., регулярними стали неофіційні зустрічі міністрів закордонних справ. У національних міністерствах закордонних справ вводилися посади «європейських кореспондентів», функції яких полягали у погодженні позицій. Тодішній державний секретар США Г. Кіссінджер іронічно запитував, який номер телефону має особа, яка відповідає за спільну зовнішню політику. Тривалий час це питання не мало логічної відповіді. За результатами арабсько-ізраїльської війни 1973 р. участь західноєвропейських країн у складі «багатонаціональних сил» стала першим прикладом військової присутності «Європейських Співтовариств» за географічними межами Європи. У липні 1974 р. одним з перших розглядалося питання інтервенції Туреччини на Кіпрі, який є геополітичним стиком між Європою, Близьким Сходом та Північною Африкою. Лише у 1978 р. було підписано угоду про асоціацію з грецькою часиною Кіпру. Однак ситуація ще більше загострилася після проголошення 15 листопада 1983 р. Турецької республіки Північного Кіпру. Середземноморська політика ЄЕС інтенсивно трансформувалася. Після закриття 31 березня 1979 р. британської військової бази на Мальті ця країна 14 березня 1981 р. заявила про свій нейтралітет. Тоді щойно закінчилася суперечка Мальти з Лівією за спірний шельф. Мальта стала мостом між «Європейськими Співтовариствами» та арабським світом.

Аналізуючи історію становлення СЗОП, неможливо не побачити, що часто головним завданням спільних декларацій було приховування факту відсутності спільної позиції. Втім, західноєвропейські країни активно погоджували позиції в процесі переговорів у форматі «Наради з безпеки та співробітництва в Європі». Водночас ЄЕС відмовлявся вести на рівних діалог з Радою Економічної Взаємодопомоги, де домінував СРСР. ЄЕС віддавав

перевагу підписанню угод про співпрацю окремо з кожною країною учасницею РЕВ з метою послаблення їхньої залежності від Москви.

У 1975 р. доповідь Лео Тіндемманса запропонувала поглиблення політичної співпраці. У цьому документі констатовалося, що процес європейської інтеграції не може вважатися завершеним, допоки не буде сформовано спільну зовнішню та оборонну політику. Однак, наприклад, пропозицію з доповіді Л.Тіндемманса про створення «Європейського агентства озброєнь» вдалося частково реалізувати лише у 2003 році [40, с.329].

Черговим свідченням зміцнення позицій ЄЕС на міжнародній арені став факт встановлення у липні 1975 р. офіційних зв'язків між «Європейськими Співтовариствами» та Китаєм. На початку 1980-х рр. 120 країн акредитували представництва при «Європейському Співтоваристві» [16, с.207]. Водночас бундесканцлер Гельмут Шмідт у вересні 1976 р., коментуючи пропозицію Франції домогтися більшої незалежності Європи від США, зазначив, що «ФРН завжди віддасть перевагу зв'язкам зі США навіть за рахунок європейської єдності» [11, с.25].

У 1977 р. «Суд Європейських Співтовариств» прийняв рішення про повноваження «Європейського Співтовариства» вести міжнародні переговори від імені всіх членів [2, с.120]. Нарешті у 1978 р. були розпочаті переговори про співпрацю між «Європейськими Співтовариствами» та «Радою Економічної Взаємодопомоги». Черговим успіхом європейських федералістів стало створення європейської валютної системи та проведення 7-10 червня 1979 р. перших виборів до Європейського парламенту. Так було поєднано логіку розвитку економічних та політичних аспектів процесу європейської інтеграції. Однак впродовж 1980-х рр. з'явилися нові приводи для ускладнення процесу погодження спільної зовнішньої політики ЄЕС.

У 1980 р. в Туреччині відбувся військовий переворот. Невизначеність ситуації у Східному Середземномор'ї змусило ЄЕС прийняти політичне рішення про вступ 1 січня 1981 р. православної Греція, яка наділила «Європейське Економічне Співтовариство» комплексом протиріч з

Туреччиною. На той час «Європейські Співтовариства» не спромоглися погодити питання спільних санкцій щодо Іраку та Ірану, які вели більш активні бойові дії. Черговий вузол протиріч був пов'язаний з британсько-аргентинською війною за Фолклендські (Мальвінські) острови (1982). У 1983 р. Велика Британія ледь не застосувала силу в процесі вирішення рибальської суперечки з Данією.

Лише на початку 1980-х рр. СРСР припинив висувати заперечення проти присутності на міжнародних конференціях делегацій Європейської Спільноти в статусі спостерігачів [11, с.15]. Нарешті «Штутгартська урочиста декларація про Європейський Союз» (1983) поставила задачу створення передумов для спільної зовнішньої та оборонної політики [2, с.14]. Однак лише у грудні 1985 р. на люксембурзькій зустрічі було погоджено інструменти вироблення спільної позиції з міжнародних проблем. Ставилася мета координації дій, але відсутність юридичної основи для такого курсу робила більш ймовірною ситуацію, коли спільна позиція могла й не з'явитися. Погодження не мали обов'язкового характеру та залежали від доброї волі держав-членів.

1 січня 1986 р. членами ЄЕС стають Португалія та Іспанія. Чергове розширення спільноти ускладнило прийняття спільних рішень. Неспівпадіння інтересів дається взнаки як у «внутрішніх» питаннях розвитку процесу європейської інтеграції, так й з важливих зовнішньополітичних проблем. Дедалі потужнішим ставала взаємозалежність між зовнішньою та внутрішньою політикою. Однак до того часу те, що кожний національний уряд розумів під спільною зовнішньою політикою визначалося переважно національними інтересами. Не було єдиного центру прийняття зовнішньополітичних рішень у форматі «Європейської Спільноти» [32, с.470].

Водночас представницькі функції в форматі «Європейського політичного співробітництва» покладалися на країну, яка головувала в «Європейських Співтовариствах». У середині 1980-х «Європейські Співтовариства» мали дипломатичні відносини зі 132 країнами світу [2, с.155]. Незабаром після вторгнення радянських військ до Афганістану (1979) переговори про

встановлення офіційних зв'язків між «Європейським Економічним Співтовариством» та СРСР були перервані та відновилися тільки у 1985 році.

Тим часом «Єдиний європейський акт» 1986 р. вперше вводить поняття «спільна зовнішня та оборонна політика». Завдяки цьому політичну співпрацю було поставлено на власну договірну основу, необмежену правовими нормами установчих договорів. Крім того, «Єдиний європейський акт» ввів нові положення про регулювання внутрішнього ринку, заснував Суд першої інстанції Європейських Спільнот та розширив їхні повноваження, зокрема, у сфері наукових досліджень і технологій, захисту довкілля та розвитку економіки. Було вирішено створити постійний Секретаріат системи міжурядових консультацій з питань зовнішньої політики [28, с.77].

Однак криза у Перській затоці 2 серпня 1990 – 23 лютого 1991 р. засвідчила відсутність серйозних повноважень та інструментів ЄЕС у сфері зовнішньої політики та безпеки. Рішення приймалися на рівні національного керівництва. Розпад Югославії та неготовність до цього ЄЕС тільки засвідчив безпорадність об'єднаної Європи перед ризиками та викликами безпеці й стабільності. Поворотним моментом у створенні постмодерної моделі Європейського Союзу став Маастрихтський договір 1992 року. Його п'ятий розділ зобов'язує держави-члени активно і відкрито підтримувати зовнішню політику і політику безпеки Євросоюзу «в дусі лояльності та взаємодопомоги» [16, с.262]. Таким чином, ширшим стало й поле проблем спільного погодження щодо питань зовнішньої політики. У системі міжнародних правових відносин функцію представництва «Європейських Спільнот» здійснює Європейська Комісія [5, с.93]. Європейська Рада виконує важливі функції у сфері зовнішніх відносин, тобто забезпечує участь в укладанні міжнародних договорів та запровадженні ембарго.

Також відбувалися зміни в структурі органів, які займали питаннями спільної зовнішньої політики. Спочатку існував єдиний Генеральний директорат Європейської Комісії у справах зовнішніх зв'язків. Перша Комісія Ж.Делора (1985-1990) мала 3 комісарів, що відповідали за цей

сектор: Віллі де Клер (Нідерланди) у справі зовнішніх відносин і торгівлі, Клод Шейсон (Франція) у зв'язках із Середземномор'ям та між Північчю та Півднем і Лоренцо Наталі (Італія) у справі співпраці та розвитку. Друга Комісія Делора (1990-1994) відрізнялася від першої, оскільки були розділені компетенції у сфері зовнішніх відносин між Гансом Ван Ден Броком (Нідерланди), відповідальним за зовнішні політичні зв'язки, та Леоном Бріттенем (Велика Британія), якому було доручено зовнішньоекономічні зв'язки, внаслідок чого виникли проблеми координування їхньої діяльності.

Європейська Комісія під головуванням Ж.Сантера (1994-1999) ввела нові зміни, вдаючись до процесу розподілу за географічним та секторальним типами. Було призначено п'ять комісарів, які займалися сферою зовнішніх відносин: Леон Бріттен (Велика Британія) був відповідальний за зв'язки з розвиненими країнами та зовнішні економічні зв'язки, Мануель Марін (Іспанія) займався Середземномор'ям, Середнім Сходом, Латинською Америкою, Азією та зв'язками Північ-Південь. В свою чергу Ганс Ван Ден Брок (Нідерланди) займався розвитком відносин з країнами Центральної та Східної Європи, нові незалежні країни колишнього СРСР, Монголією, Туреччиною, Кіпром, Мальтою, а також спільною зовнішньою політикою та безпекою. Крім них, Джо де Деус Пінхейро (Португалія) відповідав за угоди з країнами, що розвиваються, Емма Боніно (Італія) займалася роботою гуманітарного центру.

Натомість Європейська Комісія на чолі Романо Проді (1999-2004) призначила чотирьох комісарів, що відповідали за шість сфер: Кріс Патен (Британія) займався справами загального координування зовнішніх зносин, СЗБП та разом з Полом Нільсоном (Данія) керував службою з гуманітарних справ, Пол Нільсон одночасно керував справами розвитку, Паскаль Ламі (Франція) відповідав за торговельну політику, Гюнтер Ферхойген (ФРН) керував процесом розширення [6, с.169-170].

У складі Європейської Комісії на чолі з Жозе Мануелем Баррозу (2004-2009) з листопада 2007 р. питаннями розширення Євросоюзу опікувався представник Фінляндії Олі Рен, проблемами розвитку та гуманітарної допомоги

бельгієць Луї Мішель, зовнішніми відносинами та європейською політикою сусідства опікувалася представниця Австрії Беніта Ферреро-Вальднер. Треба зазначити, що прискорення процесу європейської інтеграції стало можливим завдяки радикальним змінам у Європі. 3 жовтня 1990 р. Східна Німеччина як складова частина ФРН інтегрувалася до Євросоюзу. Радник президента США Дж.Буша старшого з питань національної безпеки Б.Скоукрофт визнавав, «якби єдина Німеччина опинилася за межами НАТО, США були би за межами Європи» [4, с.220]. Тому радянський проект згоди на зникнення НДР в обмін на нейтральний статус Німеччини був приречений на провал. Водночас стрімке завершення процесу вирішення німецького питання стимулювало прискорення європейської інтеграції. Говорячи про це, слід наголосити також на значенні процесу глобалізації. Яскравим прикладом глобалізації на регіональному рівні став сам Європейський Союз. Адже в ньому громадяни держав-членів не лише споживають схожі продукти, а й отримують інформацію із однакових джерел, мають близькі уявлення про щастя, або нещастя, обирають однакові розваги. Отже, як бачимо, сучасну глобалізацію стимулювали не лише «імперські» амбіції США, хоча після розпаду СРСР витoki цього процесу можна шукати саме в Америці.

Сучасна національна державність, як дитя модерну, почала переживати кризу після 1945 року. За доби «холодної війни», коли Європа була поділена територіально та ідеологічно, національна державність послабилася ще більше. Але вирішальний удар по національній державності нанесли транснаціональні корпорації. За доби постмодерну саме вони творять феномен глобалізації. В Європейському Союзі на зміну компаніям, які виробляють певний товар у межах однієї країни, прийшли великі корпорації, капітал яких не обмежений державними кордонами. Вони зосередили в своїх руках суттєву владу та капітал і стали впливовими гравцями на міжнародній арені. За цих обставин «традиційні» національні держави поступово поступаються впливом міжнаціональним об'єднанням.

Символічно, що основні завдання спільної зовнішньої та оборонної політики Євросоюзу визначаються у категоріях неореалістичної теорії міжнародних відносин, тобто через поняття національних інтересів, які полягають у зміцненні безпеки, незалежності, економічного добробуту. Звичайно, свої корективи вносить процес глобалізації, який змінив зміст та сенс зазначених понять. У Євросоюзі триває запекла конкуренція між принципом наддержавного підходу та державного суверенітету, зокрема, й у процесі визначення сфери компетенції у проведенні спільної зовнішньої та оборонної політики. Зазвичай імперіалістична політика ґрунтується не на національних інтересах, а на інтересах впливу і здійснюється за допомоги збройного насильства, економічної та культурної експансії. У випадку Євросоюзу маємо справу з «постмодерною» політикою, яка спирається не на військовий, а на економічний та культурний вплив.

Німецький історик Дітер Лангевіше слушно зазначає, що «ми є свідками народження нової Європи, однак і вона все ще складається з націй та національних держав, а національні ідентичності не так легко звести до єдиного європейського знаменника» [18, с.5]. Однак і за цих обставин європейська інтеграція залишається переважно проектом еліт [33, с.7]. Поки що зарано вести мову про сформоване європейське громадянське суспільство, яке свідомо віддавало би перевагу європейському наднаціональному проекту перед «рідними» національними державними структурами. Але, незважаючи на це, на початку 90-х років ХХ століття проект спільної зовнішньої та оборонної політики Європейського Союзу перетворився з утопії на реальність. Інша справа, що він мав бути удосконалений структурно-функціонально та процесуально [43, с.91]. Наприклад, «папський представник при Європейському Союзі, – зазначала російська дослідниця Т.Зонова, – є єдиним у своїй категорії, який має титул нунція, що дає підстави вважати, що Святий Престол ставиться до Європейського Союзу як до особливого конфедеративного утворення» [9, с.150].

Зміцнення європейської єдності неможливе без стабільної системи європейської безпеки. Європейський Союз доклав чимало зусиль, аби 21 березня 1995 р. у Парижі 52 країни-члени ОБСЄ підписали Пакт стабільності, який передбачав проведення заходів, спрямованих на упередження етнічних та територіальних конфліктів у Центральній та Східній Європі. Зазначена угода стала важливим елементом спільної зовнішньої та оборонної політики ЄС. Водночас справді поворотним моментом в процесі її реалізації можна вважати формування Монетарного союзу ЄС. 15-16 грудня 1995 р. на мадридському саміті було прийнято рішення назвати спільну європейську грошову одиницю євро. 30 червня 1998 р. у Франкфурті-на-Майні розпочав роботу Європейський Центральний банк. Нарешті 1 січня 1999 р. було створено монетарний союз, від членства в якому відмовилися Велика Британія, Данія, Швеція. Водночас Х.Солана з набуттям 1 квітня 1999 р. чинності Амстердамським договором (1997) став верховним представником Євросоюзу у питаннях спільної зовнішньої та оборонної політики. Окрім Х. Солани (Іспанія) за зовнішні справи політики сусідства відповідала Беніта Ферреро-Вальднер (Австрія), розширенням Євросоюзу займався Олі Рен (Фінляндія), а торговельною політикою займався Пітер Мендельсон (Велика Британія).

Карл Великий, Наполеон, Гітлер намагалися об'єднати Європу силою зброї. Учасники Конституційного Конвенту, який розпочав роботу у 2004 р., сподівалися зробити це шариковими ручками. Однак Європейський Союз залишався Янусом, будучи з одного боку міжнародною організацією, а з іншого праобразом федеральної держави. Це відлякує від вступу до Євросоюзу членів «Європейської асоціації вільної торгівлі» – Швейцарію та Норвегію.

Випробуванням для Євросоюзу стало найбільше розширення 1 травня 2004 р. відразу на десять нових країн та вступ 1 січня 2007 р. Болгарії та Румунії. Внаслідок всього цього перманентна конституційно-політична криза, в якій опинилися інститути Євросоюзу перешкоджає реальному перетворенню Євросоюзу на глобального гравця. За головування Франції 22-23 липня 2008 р. у Брюсселі відбулося засідання Ради з спільних справ та міжнародних відносин

Європейського Союзу. Тоді було погоджено спільну позицію щодо України до саміту 9 вересня 2008 р. Спеціальний посланець на Близькому Сході Т.Блер доповів про складну ситуацію в регіоні. Було на британську вимогу розглянуто питання санкцій проти Зімбабве. Окрім того, учасники зустрічі підтримали рішення Сербії про видачу Р.Караджича Гаазькому трибуналу. Х.Солана доповів про переговори з Іраном. Зустріч засвідчила, що Європейський Союз спирається на політичний реалізм у міжнародних відносинах, намагаючись зберегти новий глобальний баланс сил. Восени 2008 р. з початком світової фінансово-економічної кризи частішими стали звинувачення на адресу Європейського Союзу в тому, що він проводить політику вільної торгівлі в середині свого Спільного ринку, закриваючи його для товарів ззовні. За цих обставин ключовим для ЄС стало питання захисту своїх економічних інтересів.

Загалом в історії процесу європейської інтеграції дієвим залишається принцип: чим більше зусиль витрачено на реалізацію певного проекту, тим важче від нього відмовитися, навіть якщо подальші зусилля виглядають ще складнішими. 12 грудня 2008 р. на саміті Європейського Союзу було погоджено, що наприкінці жовтня 2009 р. в Ірландії мав відбутися другий референдум у спробі ратифікації Лісабонського договору. В разі втрати суспільної підтримки європейські скептики очікували на поглиблення кризи спільної європейської системи влади [31, с.183]. Однак цілком зруйнувати ЄС світова фінансова криза навряд чи спроможна.

Європейський Союз продовжує пошук стратегічної концепції розвитку. Зберігається вплив концепції Ш. де Голля, який вбачав модель Європи як «Європу батьківщин». Важливою функцією процесу європейської інтеграції залишається запобігання етнічним та регіональним конфліктам, передусім між державами-членами Європейського Союзу. Тепер мова йде про «Європу націй», а не «націю Європи» [27, с.187]. «Стандартизувати» зовнішню політику держав-членів Євросоюзу навряд чи коли-небудь буде можливо.

7 червня 2009 р. відбулися вибори нового складу Європейського парламенту. Вони залишаються менш важливими, ніж будь-які вибори до

національного парламенту країни-члена Євросоюзу. Європейським оптимістам залишається сподіватися, що спільні геополітичні інтереси залишатимуться потужною інтеграційною силою. Зрештою, для Європи «історичним розв'язанням є федерація, цивілізований чи добровільний варіант імперії» [1, с.646].

Висновки. Досвід розвитку процесу європейської інтеграції зафіксував наступні головні інтеграційно-політичні стратегії: а) федеративна спільнота, б) лінійне розширення та співпраця «Союзу європейських народів», в) подвійна стратегія: розширення і поглиблення інтеграції, г) гнучкість і диференціація «Європи націй», д) створення інтеграційного ядра Європи та стратегія багатьох швидкостей в процесі європейської інтеграції, ж) міждержавна стратегія співпраці, з) секторальна інтеграція, і) директорат великих держав, к) Європа гнучкої географії, або концентричних кіл. Британський прем'єр-міністр Тереза Мей, яка після негативного голосування з питання ратифікації угоди про умови виходу Великої Британії з Євросоюзу дивом витримала вотум недовіри уряду, повинна представити палаті громад чіткий план «Б». Меню, з якого можливо обрати варіанти подальших дій, насправді є дуже «дієтичним». Ідею повторного референдуму Тереза Мей послідовно заперечувала. Отримання її урядом вотуму довіри виключило реалізацію сценарію проведення позачергових парламентських виборів, за результатом яких можливо було б провести новий референдум. Але найгірше для Британії те, що єдина можливість, пов'язана із переглядом угоди про умови виходу заперечується Євросоюзом. Брюссель пропонує Лондону також обмежений алгоритм можливих дій: по-перше, взагалі відмовитися від виходу, по-друге, вийти без угоди, але цей варіант для обох сторін є «аварійним» і найгіршим із не прогнозованими негативними наслідками, по-третє, відкласти кінцеву дату початку виходу (нагадаємо, що це 29 березня 2019 року) та повернутися за стіл переговорів. Із зазначених варіантів дій лише третій виглядає більш-менш реалістично. Але насправді й він був непростим. Передусім тому, що Ірландія

категорично відмовилася підписувати з Великою Британією окрему угоду про режим ірландсько-британського кордону після виходу Британії з Євросоюзу.

22 січня 2019 року у давній столиці Карла Великого прикордонному місті Аахен бундесканцлер Ангела Меркель і французький президент Емануель Макрон підписали Договір, який символічно замінив історичний Єлисейський договір, який 22 січня 1963 року був підписаний канцлером Конрадом Аденауером і президентом Шарлем де Голлем. Зазначений договір не лише став надійним правовим фундаментом німецько-французького співробітництва, а й сприяв новій якості європейської інтеграції. Коментуючи потребу підписання нового Аахенського договору, німецькі і французькі політики наголошували на важливості консолідації двох країн за умов поглиблення кризових явищ, пов'язаних із переглядом президентом США Дональдом Трампом багатосторонніх угод, посиленням гонки ракетних озброєнь між США і Росією, незрозумілими наслідками виходу Великої Британії з ЄС. Не в останню чергу особисті мотиви Меркель і Макрона за цих обставин відігравали помітну роль. Бундесканцлер після того як вона поступилася лідерством у Християнсько-демократичному союзі Аннігрет Крамп-Карренбауер стикається із закликами достроково залишити посаду. Натомість Емануель Макрон на фоні протестів «жовтих жилетів» фактично втратив свій політичний капітал довіри. За цих особистих політичних обставин Аахенський договір потрібен, аби змінити політичний порядок денний. Правда, реакція на його «європейський оптимізм» вже стала жорсткою у колах європейських скептиків як у Франції, так і у ФРН. Зокрема, у Франції «Національне об'єднання» на чолі з Марін Ле Пен вимагає виходу країни з ЄС, а партія «Альтернатива для Німеччини» на своєму з'їзді включила до своєї програми положення про референдум щодо виходу ФРН з ЄС. Натомість Аахенський договір пропонує ФРН і Франції зосередитись на розбудові федералістського проекту Євросоюзу. Правди ніде діти, навіть деякі члени Монетарного союзу, такі як Австрія, виступають проти передбаченого договором спільного бюджету для зони євро.

Список використаних джерел та літератури:

1. Арон Р. Мир і війна між націями / Р.Арон. – К.: Юрінком, 2000. – 450 с.
2. Барановский В.Г. Европейское сообщество в системе международных отношений / В.Г. Барановский. – М.: Международные отношения, 1986. – 350 с.
3. Буркхардт Я. Размышления о всемирной истории / Я. Буркхардт. – М.: Весь мир, 2013. – 420 с.
4. Буш Дж.. Мир стал другим / Дж. Буш, Б. Скоукрофт. – М.: Наука, 2004. – 500 с.
5. Гердеген М. Европейское право / М. Гердеген. – М.: Юридическое издательство, 2008. – 360 с.
6. Гоци С. Европейская комиссия: процессы принятия решений и исполнение полномочий / С.Гоци. – М.: Юридическое издательство, 2007. – 260с.
7. Дайнен Д. Все прочнее союз. Курс европейской интеграции / Д. Дайнен. – М.: Издательство МГИМО, 2006. – 510 с.
8. Дэвис Н. История Европы / Н.Дэвис. – М.: Весь мир, 2007. – 1010 с.
9. Зонова Т.В. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы / Т.В. Зонова. – М.: Издательство МГИМО, 2000. – 360с.
10. Жискар д'Эстен В. Власть и жизнь / В. Жискар д'Эстен. – М.: Политиздат, 1990. – 340 с.
11. Ильин Ю.Д. История и право Европейского Союза / Ю.Д. Ильин. – Харьков: Юридическая академия, 1998. – 240 с.
12. Ионов И.Н. Теория цивилизации от античности до конца XX века / И.Н. Ионов, В.М. Хачатурян. – Спб.: Питер, 2002. – 380 с.
13. Камбон Ж. Дипломат / Ж.Камбон. – М.: Международные отношения, 2002. – 310 с.
14. Кенигсбергер Г. Европа раннего нового времени 1500-1789 / Г.Кенигсбергер. – М.: Весь мир, 2006. – 330 с.
15. Киссинджер Г. Дипломатия / Г.Киссинджер. – М.: Международные отношения, 1997. – 600 с.

16. Копейка В. Европейский Союз: основание и этапы становления / В.Копейка, Т.Шинкаренко. – К.: Видавництво Київського університету, 2001. – 380 с.
17. Кузьмин Ю. Общая ассамблея европейского сообщества угля и стали и развитие европейской интеграции (1952-1958) / Ю.Кузьмин. – Спб.: Питер, 2002. – 400 с.
18. Лангевише Д. Нация, национализм, национальное государство в Германии и в Европе / Д.Лангевише. – М.: Весь мир, 2008. – 250 с.
19. Мідделаар Л. Перехід до Європи. Як континент став союзом / Луук ван Мідделаар. – К.: Дух і літера, 2018. – 576 с.
20. Никольсон Г. Дипломатия / Г.Никольсон. – М.: Международные отношения, 2006. – 300 с.
21. Рид П. Тамплиеры / П. Рид. – М.: Вече, 2007. – 350 с.
22. Шемятенков В.Г. Европейская интеграция / В.Г. Шемятенков. – М.: Международные отношения, 2003. – 300 с.
23. Фалин В.М. Второй фронт. Антигитлеровская коалиция: конфликт интересов / В.М. Фалин. – М.: Международные отношения, 2000. – 500 с.
24. Bayly C. Die Geburt der moderner Welt. Eine Globalgeschichte 1780-1914 / C.Bayly. – Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2007. – 300 s.
25. Becker-Döring C. Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl von 1952-1960. Die Anfänge einer europäischen Außenpolitik? / C. Becker-Döring. – Stuttgart: Pieper Verlag, 2003. – 400 s.
26. Burgard O. Das gemeinsame Europa – von der politischen Utopie zum außenpolitischen Programm / O. Burgard. – Frankfurt am Mein: Rescript Verlag, 2000. – 360 s.
27. Burger R. Kontinentalverschmelzung? Die europäische Frage und die Zukunft der EU / R. Burger // Merkur. – 2003. – Heft3. – s.180-199.
28. Gaddum E. Europa verstehen. Handbuch zur Europäischen Union. Von A bis Z / E.Gaddum. – München: Beck Verlag, 2007. – 350 s.

29. Gehler M. Europa. Von der Utopie zum Euro / M. Gehler – Frankfurt am Mein: Rescript Verlag, 2002. – 400 s.
30. Gillingham J. European Integration. 1950-2003. Superstate or New Market Economy? / J. Gillingham. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 400 s.
31. Elm R. Europäische Identität: Paradigmen und Methodenfragen / R. Elm. – Berlin: Nomos, 2002. – 300 s.
32. James Harold. Geschichte Europas im 20. Jahrhundert. Fall und Aufstieg. 1914-2001 / H. James. – München: Beck Verlag. – 2004. – 500 s.
33. Hartmann Michael. Eliten und Macht in Europa. Ein internationaler Vergleich / M. Hartmann. – Frankfurt am Mein: Taschenbuch Verlag, 2007. – 400 s.
34. Europa. Ereignisse und Entwicklungen seit 1945. Neuausgabe das ganze Europa. Zeitgeschichte, Staaten, Perspektiven. – Freiburg im Breisgau: Ploetz, 1999. – 340 s.
35. Kaebble H. Europäer über Europa. Die Entstehung des europäischen Selbstverständnisses in 19. und 20. Jahrhundert / H. Kaebble. – Frankfurt am Main: Pieper Verlag, 2001. – 300 s.
36. Kaelble H. Sozialgeschichte Europas. 1945 bis zur Gegenwart / H. Kaebble. – München: Beck Verlag, 2007. – 340 s.
37. Knipping F. Rom, 25. März 1957. Die Einigung Europas / F. Knipping. – München: ABC Verlag, 2004. – 300 s.
38. Krüger P. Das unberechenbare Europa. Epochen des Integrationsprozesses vom späten 18. Jahrhundert bis zur Europäischen Union / P. Krüger. – Stuttgart: Fischer Verlag, 2006. – 410 s.
39. Krüger D. Sicherheit durch Integration? Die wirtschaftliche und politische Zusammenarbeit Westeuropas 1947 bis 1958 / D. Krüger. – München: Beck Verlag, 2008. – 360 s.
40. Miert K. Markt. Macht. Wettbewerb. Meine Erfahrungen als Kommissar in Brüssel / K. van Miert. – Berlin: Transcript Verlag, 2000. – 400 s.

41. Neuss B. Geburtshelfer Europas? Die Rolle der Vereinigten Staaten im europäischen Integrationsprozeß 1945-1958 / B. Neuss. – Baden-Baden: Taschenbuch Verlag, 2000. – 400 s.

42. Pfetsch F. Die Europäische Union: Geschichte, Institutionen, Prozesse / F. Pfetsch, T. Beichelt. – München: Beck Verlag, 1997. – 380 s.

43. Schubert K. Die Europäische Union als Akteur der Weltpolitik / K. Schubert. G. Müller-Brandeck-Bouquet. – Opladen: Budrich Verlag, 2000. – 340 s.

44. Ziegerhofer-Prettenthaler A. Botschafter Europas. Richard-Nikolaus Coudenchove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren / A. Ziegerhofer-Prettenthaler. – Wien: Papyrus Verlag, 2004. – 300 s.

References:

1. Aron R. (2000) *Myr i viyna mizh natsiyamy*. K.: Yurinkom.
2. Baranovsky V.G. (1986) *Yevropeyskoye soobshchestvo v sisteme mezhdunarodnykh otnosheniy*. M.: Mezhdunarodnyaya otnosheniya.
3. Burkhardt YA. (2013) *Razmyshleniya o vseмирnoy istorii*. M.: Wes Myr.
4. Bush J. (2004) *Mir stal drugim*. M.: Nauka.
5. Gerdegen M. (2008) *Yevropeyskoye pravo*. M.: Yuridicheskoe isdatelstvo.
6. Gotsi S. (2007) *Yevropeyskaya komissiya: protsessy prinyatiya resheniy i ispolnitel'nyye polnomochiya*. M.: Yuridicheskoe isdatelstvo.
7. Daynen D. (2006) *Vse prochneye soyuz. Kurs yevropeyskoy integratsii*. M.: Izdatelstvo MGIMO.
8. Devis N. (2007) *Istoriya Yevropy*. M.: Wes Myr.
9. Zonova T.V. (2000) *Diplomatiya Vatikana v kontekste evolyutsii yevropeyskoy politicheskoy sistemy*. M.: Izdatelstvo MGIMO.
10. Zhiskar d'Esten. (1990) *Vlast' i zhizn'*. M. Politizdat.
11. Ill'in YU.D. (1998) *Istoriya i pravo Yevropeyskogo Soyuza*. Kharkov: Yuridicheskaya academia.
12. Ionov I.N., Khachaturian V.M. (2002) *Teoriya tsivilizatsiy ot antichnosti do kontsa XX-go veka*. Sankt Peterburg: Piter.

13. Kambon ZH. (2006). *Diplomat*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
14. Konigsberger G. (2006). *Yevropa rannego novogo vremeni. 1500-1789*. M.: Wes Myr.
15. Kissinger G. (1997). *Diplomatiya*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
16. Kopeika V.V., Shikarenko T.I. (2001). *Yevropeyskiy Soyuz: osnovaniya i etapy stanovleniya*. K.: Vydavnuztvo Kyivskogo universitetu.
17. Kuz'min YU. (2002). *Obshchaya assambleya yevropeyskogo soobshchestva uglya i stali i razvitiye yevropeyskoy integratsii (1952-1958)*. SPb: Piter.
18. Langewische D. (2008). *Natsiya, natsionalizm, natsional'noye gosudarstvo v Germanii i v yevropiya*. M.: Wes Myr.
19. Middellar Luuk VAN. (2018) *Perekhod v Yevropu Kak kontinent stal soyuzom*. K. : Dukh i litera.
20. Nikolson G. (2006) *Diplomatiya*. M: Mezhdunarodnya otnosheniya.
21. Rad P. *Tampliyery*. (2007) M.: Veche.
22. Shemyatenkov V.G. (2003) *Yevropeyskaya integratsiya*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
23. Falin V.M. (2000). *Vtoroy front. Antigiterovskaya koalitsiya: konflikt interesov*. M.: Mezhdunarodnya otnosheniya.
24. Bayly Ch. (2007). *Die Geburt der moderner Welt. Eine Globalgeschichte 1780-1914*. Frankfurt am Main: Campus Verlag
25. Becker-Doring C. (2003) *Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl von 1952-1960. Die Anfänge einer europäischen Außenpolitik?* Stuttgart: Pieper Verlag.
26. Burgard O. (2000) *Das gemeinsame Europa – von der politischen Utopie zum außenpolitischen Programm*. Frankfurt am Mein: Rescript Verlag.
27. Burger, R. (2003). *Kontinentalverschmelzung? Die europäische Frage und die Zukunft der EU*. *Merkur*, 3,180-199.

28. Gaddum E. (2007). *Europa verstehen. Handbuch zur Europäischen Union. Von A bis Z*. München: Beck Verlag.
29. Geheler M. (2002) *Europa. Von der Utopie zum Euro*. Frankfurt am Mein: Rescript Verlag.
30. Gillingham J. (2003) *European Integration. 1950-2003. Superstate or New Market Economy?* Cambridge: Cambridge University Press.
31. Elm R. (2002) *Europäische Identität: Paradigmen und Methodenfragen*. Berlin: Nomos.
32. James H. (2004). *Geschichte Europas im 20. Jahrhundert. Fall und Aufstieg. 1914-2001*. München: Beck Verlag.
33. Hartmann M. (2007). *Eliten und Macht in Europa. Ein internationaler Vergleich*. Frankfurt am Mein: Taschenbuch Verlag, 2007.
34. Europa. *Ereignisse und Entwicklungen seit 1945. Neuauflage das ganze Europa. Zeitgeschichte, Staaten, Perspektiven*. (1999). Freiburg im Breisgau: Ploetz.
35. Kaebble H. (2001). *Europäer über Europa. Die Entstehung des europäischen Selbstverständnisses in 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Pieper Verlag.
36. Kaebble H. (2007). *Sozialgeschichte Europas. 1945 bis zur Gegenwart*. München: Beck Verlag.
37. Knipping F. (2004). *Rom, 25. März 1957. Die Einigung Europas*. München: ABC Verlag.
38. Kruger P. (2006). *Das unberechenbare Europa. Epochen des Integrationsprozesses vom späten 18. Jahrhundert bis zur Europäischen Union*. Stuttgart: Fischer Verlag.
39. Kruger D. (2008). *Sicherheit durch Integration? Die wirtschaftliche und politische Zusammenarbeit Westeuropas 1947 bis 1958*. München: Beck Verlag.
40. Miert K. (2000), *Markt. Macht. Wettbewerb. Meine Erfahrungen als Kommissar in Brüssel*. Berlin: Transcript Verlag.
41. Neuss B. (2000). *Geburtshelfer Europas? Die Rolle der Vereinigten Staaten im europäischen Integrationsprozeß 1945-1958*. Baden-Baden: Taschenbuch Verlag.

42. Pfetsch F. Beichelt T (1997). Die Europäische Union: Geschichte, Institutionen, Prozesse. München: Beck Verlag.

43. Schubert K.. G. Müller-Brandeck-Bouquet (2000). Die Europäische Union als Akteur der Weltpolitik. Opladen: Budrich Verlag.

44. Ziegerhofer-Prettenthaler A. (2004). Botschafter Europas. Richard-Nikolaus Coudenchove-Kalergi und die Paneuropa-Bewegung in den zwanziger und dreißiger Jahren. Wien: Papyrus Verlag.

Andrii Martynov,

Dr. Habil. (History),

Professor, Institute of History of Ukraine, NASU

THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION AS A HISTORICAL PHENOMENA

***Abstract.** The purpose of the article is to highlight the structure of the historical process of European integration. Historical phenomenon of the process of European integration is considered as a historiosophical example of unevenness and not the linearity of development. The Great French Revolution set two opposite trends: the development of sovereign national powers while simultaneously spreading universal cosmopolitan ideas. Two world wars weakened Europe's influence on world history. The idea of "Eurocentrism" turned to the background. The process of European integration has recreated Europe's influence on the world-historical process. An interdisciplinary methodological approach to the study of European integration considers it an anonymous socio-historical process. The history of Europe demonstrates the various stages of the development of a liberal rational-market project, which is an integral result of the interaction of different social interests. An alternative is the project of ideocratic, focused on the priority of democratic values, human rights, which are the foundation of European modern civilization. The history of European integration of 1957-1990 was a process of*

overcoming the ideological split of the continent to the East and West in the Cold War. The Maastricht Treaty actually became a watershed in the transition to a postmodern model of European integration. The experience of developing the European integration process has fixed the following main integration-political strategies: federative community; linear expansion and cooperation of the Union of European Peoples; dual strategy: expansion and deepening of integration; d) flexibility and differentiation of "Europe of Nations"; creation of an integration core of Europe and a strategy of many speeds in the process of European integration, (g) intergovernmental cooperation strategy, sectoral integration, (i) the Directorate of the great powers, Europe of flexible geography, or concentric circles. Therefore, from the point of view of the historical process, the crisis of European integration is structural rather than systemic.

Key words: *European history, European Union, European integration process, institutionalism, federalism, functionalism.*

Надійшла до редколегії 16.02.2019.

УДК 94(479.22)(4-6 ЄС)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.77-91>

Олена Скрипник,

кандидат історичних наук, доцент,

Уманський державний

педагогічний університет імені Павла Тичини

ПОЗИЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ГРУЗИНСЬКІЙ ВІЙНІ 2008 Р.

***Анотація.** У статті досліджено причини військового конфлікту в Грузії у серпні 2008 р., який виник з розпадом Радянського Союзу та проголошенням Грузією незалежності. Внаслідок збройного конфлікту 1992 – 1993 рр. Грузія фактично втратила контроль над двома регіонами – Абхазією і Південною Осетією, які де-факто були незалежними при російській військовій підтримці. Проаналізовано позицію Європейського Союзу щодо даного конфлікту, який від початку російсько-грузинського збройного конфлікту доклав значних дипломатичних зусиль для його якнайшвидшого врегулювання. Зокрема, Франція розробила шість пунктів плану мирного врегулювання конфлікту. З'ясовано яку допомогу надав ЄС у припиненні російсько-грузинської війни. Проаналізовано діяльність Місії спостерігачів ЄС в Грузії (МССС), що розпочала свою роботу 1 жовтня 2008 р. і працює на даний час. МССС є унікальною серед місій, які діють в рамках загальної політики безпеки і оборони Європейського Союзу, вона не надає консультації, не проводить навчання або тренінг, а лише спостерігає і повідомляє про ситуацію в Грузії, щоб дозволити країнам-учасникам Євросоюзу розробити політику щодо Грузії. Зроблено висновок про те, що завдяки створенню Місії Спостерігачів ЄС в Грузії, значно зросла вага ЄС у вирішенні конфлікту в Грузії.*

***Ключові слова:** Європейський Союз, Грузія, грузинська війна 2008 р., Російська Федерація, МССС, Абхазія, Південна Осетія.*

У серпні 2008 р. Російська Федерація здійснила пряму агресію проти Грузії, яку назвали першою європейською війною XXI ст. Причиною цієї війни, перш за все, стала прозахідна і євроінтеграційна політика грузинського уряду. Адже, після Революції троянд, Грузія розпочала справжні реформи, які наблизили її до ЄС. Європейський Союз, з початком війни, виступив на захист територіальної цілісності Грузії, ставши посередником у переговорах та відрядивши до Грузії моніторингову місію. Для України, яка перебуває у стані війни з Росією, є досить важливим вивчення досвіду врегулювання конфліктів Європейським Союзом. Адже Україна, так само як і Грузія, провадить чітку зовнішню політику у напрямку європейської інтеграції, та протистоїть впливу Російської Федерації у Східній Європі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Європейська інтеграція Грузії знаходиться в епіцентрі наукового дискурсу. Значну увагу дослідники приділяли з'ясуванню позиції та допомоги ЄС під час російсько-грузинської війни в 2008 р., а саме К. Вітман [2], М. Драч [4], А. М. Крилов [6], Г. Перепелиця [8], О. С. Самутіна [13], Є. О. Горюнова [3], Є. Цибуленко [15]. Наслідки російсько-грузинського конфлікту для енергетики та безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні досліджував Г. В. Шелест [16].

Мета полягає у комплексному дослідженні позиції та діяльності Європейського Союзу під час грузинської війни 2008 р. Відповідно до визначеної мети було поставлено такі наукові завдання: з'ясувати причини грузинської війни; визначити позицію ЄС у грузинсько-російському конфлікті; дослідити діяльність ЄС щодо врегулювання конфлікту в Грузії. *Методологія дослідження* базується на принципах історизму, системності, науковості, об'єктивності, а також на використанні методів аналізу, синтезу, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Конфлікт між Грузією та Абхазією виник на рубежі 80 – 90-х рр. XX ст. Грузія хотіла відокремитися від Радянського Союзу, а Абхазія, навпаки, прагнула залишитися в складі СРСР, відокремившись, в свою чергу, від Грузії. Напруженість відносин між грузинами і абхазами

привела до створення грузинських націоналістичних угруповань, які вимагали ліквідувати абхазьку автономію.

Після розпаду Радянського Союзу конфлікт Грузії та Абхазії перейшов в стадію відкритого протистояння. 9 квітня 1991 р. президент З. Гамсахурдіа проголосив незалежність Грузії. У січні наступного року він був повалений, а пост президента зайняв Едуард Шеварднадзе. 21 лютого 1992 р. Верховна рада Грузії скасувала радянську Конституцію і відновила Конституцію Грузинської демократичної республіки, прийняту в 1921 р.

У березні 1992 р. Е. Шеварднадзе очолив Державну Раду, який контролював всю територію Грузії, крім Південної Осетії, Аджарії та Абхазії. Якщо з Південною Осетією і Аджарією вдалося домовитися, то з Абхазією справи йшли інакше. Абхазія входила до складу Грузії як автономна область. Скасування радянської Конституції Грузії і відновлення Конституції 1921 р. позбавило Абхазію автономії. 23 липня 1992 р. Верховна Рада Абхазії відновила Конституцію Абхазької Радянської республіки, прийняту в 1925 р. Грузинські депутати бойкотували сесію. Сторони готувалися до війни [5].

14 серпня 1992 р. між Грузією і Абхазією почалися військові дії, які переросли в справжню війну із застосуванням авіації, артилерії та інших видів зброї. Внаслідок відсутності єдиної позиції грузинського керівництва щодо Абхазії та незлагодженого управління військовими формуваннями, відбулися стихійні збройні сутички між підрозділами грузинської армії та абхазькими сепаратистами.

Воєнна фаза конфлікту завершилася у вересні 1993 р. поразкою Тбілісі: грузинські війська повністю залишили територію Абхазії [6]. У 1994 р. було підписано базовий Договір про припинення вогню, того ж року – в Абхазії розташовано миротворчі сили СНД, представлені російськими військовиками, а також місію ООН зі спостереження в Грузії. Унаслідок кровопролитної міжнаціональної війни кількість жертв сягнула майже 20 тис. осіб, економіка Абхазії зазнала збитків на 11,5 млрд. доларів. Етнополітичний конфлікт перейшов у заморожену стадію [2].

Збройний конфлікт 1992 – 1993 рр., за обнародуваними даними сторін, забрав життя 4 тис. грузин (ще 1 тис. зникли безвісти) і 4 тис. абхазів. Близько 250 тисяч грузин (майже половина населення) були вимушені тікати з Абхазії [8].

Після збройного конфлікту 1992 – 1993 рр. Грузія зберігала непрості відносини з двома сепаратистськими регіонами – Абхазією і Південною Осетією, які де-факто були незалежними при російській військовій підтримці.

У 2008 р. Грузія почала розглядати можливість вступу в НАТО, що сприяло загостренню відносин. Росія направила до Абхазії додаткові сили миротворців. Грузинський президент Міхеїл Саакашвілі тоді розцінив це як спробу захопити анклав.

Після кількох місяців ескалації і перестрілок ситуація вийшла з-під контролю і вилилася в повномасштабну війну.

Конфлікт загострився влітку – наприкінці липня. 1 серпня біля Цхінвалі на об'їзній дорозі були підірвані дві керовані міни під автомашиною, у якій перебували грузинські поліцейські. Внаслідок терористичного акту були поранені шестеро правоохоронців. 6 – 7 серпня відбулися артилерійські обстріли грузинських сіл. Це стало передумовами масштабних бойових дій кавказької держави. У Південній Осетії за підтримки Москви розпочали евакуацію населення із Цхінвалі.

Коли в ніч на 8 серпня Грузія намагалася відновити контроль над частиною своєї міжнародно визнаної території, Цхінвальським регіоном, контрольованим тоді гібридними російсько-сепаратистськими формуваннями, на допомогу цим силам прийшла Росія, щоб «змусити Грузію до миру». У Тбілісі стверджували, що російська армія увійшла в Південну Осетію ще до того, як грузинські війська почали атаку з метою відновлення контролю над регіоном. Москва, в свою чергу, звинуватила грузинську сторону в розв'язанні військових дій.

7 серпня М. Саакашвілі запропонував автономію Осетії, амністію учасникам боїв і проголосив одностороннє припинення вогню. Однак уночі

продовжилися обстріли грузинських сіл. Влада Грузії вирішила атакувати Цхінвалі і «зачистити» населений пункт від «кримінальних елементів», коли колона російської військової техніки почала заходити до Південної Осетії через Рокський тунель [10].

8 серпня 2008 р. Міністерство оборони Росії офіційно оголосило, що до Південної Осетії направлено підкріплення для допомоги російським миротворцям. Зрештою конфлікт вийшов за межі сепаратистських республік. Цю війну назвали першою європейською війною XIX століття [9].

Глава РФ Дмитро Медведєв та прем'єр Володимир Путін засудили військові дії Грузії і заговорили про необхідність захищати громадян РФ навіть на території інших держав. Російські літаки атакували грузинські позиції біля Цхінвалі та Горі. До кінця 8 серпня російські війська контролювали значну частину Цхінвалі, а російська авіація продовжувала бомбардувати військові бази поблизу Тбілісі й знищувати грузинські літаки. Наступними днями війська РФ бомбардували грузинський порт Поті. Морська піхота Чорноморського флоту РФ зайняла його та знищила всі грузинські катери і кораблі, які мали військове маркування, включно з прикордонними, заклавши в них вибухівку.

Також під бомбардування потрапили військові бази, а у Горі внаслідок застосування зброї по житлових будинках загинуло 60 людей. В Абхазії сепаратисти та російські найманці («добровольці») почали атаки на грузинські позиції у Кодорській ущелині. 11 серпня Росія почала наступ на місто Горі на шляху до Тбілісі, захопила грузинські міста Зугдіді і Сенакі на заході країни і центральну трасу держави [10].

Від початку російсько-грузинського збройного конфлікту ЄС, у якому головувала Франція протягом другого півріччя 2008 р., доклав значних дипломатичних зусиль для його якнайшвидшого врегулювання [12]. Загалом провідні країни ЄС, наприклад, Німеччина, Франція, Польща засудили військові дії Росії. Країни ЄС вели політику, спрямовану на мирне врегулювання всіх проблем, пов'язаних з Грузією. Ні Німеччина, ні Франція, ні

інші країни ЄС, як і країни НАТО, жодних вказівок Грузії дати не могли, бо політика цих організацій є прямо протилежна тому, що відбувалося [8].

10 серпня грузинські війська заявили про відвід військ з Цхінвалі і про одностороннє припинення вогню. Міхеїл Саакашвілі підписав план перемир'я від Євросоюзу.

12 серпня президент Франції Ніколя Саркозі запропонував шість пунктів плану з мирного врегулювання:

- остаточно припинити всі воєнні дії;
- забезпечити вільний доступ гуманітарної допомоги;
- повернути збройні сили Грузії в місця постійної дислокації;
- повернути збройні сили РФ на лінію, що передувала початку бойових дій, аж до створення міжнародних механізмів, застосування російськими миротворцями додаткових заходів безпеки;
- початок міжнародного обговорення питання майбутнього статусу Південної Осетії й Абхазії, а також шляхів гарантування їхньої безпеки [10].

Конфлікт тривав до 12 серпня, і вже 26 серпня Росія офіційно визнала Південну Осетію і Абхазію «незалежними державами». Внаслідок цього на початку вересня Тбілісі розірвав із Москвою дипломатичні відносини.

Конфлікт тривав менше тижня, проте не лише забрав сотні життів, але також привернув чимало уваги і мав значні геополітичні та економічні наслідки. Багато держав донині продовжують наполягати на відмові Росії визнати грузинські регіони незалежними [4].

Втрати російської сторони внаслідок війни з Грузією точно невідомі. 21 лютого 2009 р. заступник міністра оборони Росії М. Панков заявив, що в Грузії загинули 64 російських військовослужбовці, 283 було поранено, троє осіб вважаються зниклими безвісті.

Того ж року заступник глави МЗС Григорій Карасін заявив агентству «РИА Новости» з посиланням на дані слідчого комітету, що в ході штурму Цхінвалі загинули 162 мешканці Південної Осетії і 255 було поранено.

Втрати російської армії, за його словами, склали 48 російських військовослужбовців (серед них десять миротворців), а поранення отримали 162 військових [11].

Наслідки для Грузії є наступними, 20 % території Грузії перебувають під російською окупацією. Там дислоковано до 10 тисяч російських військовослужбовців. В результаті війни загинули 408 громадян Грузії: з них 170 військовослужбовців, 14 співробітників МВС, 228 цивільних осіб, число поранених і постраждалих становить 2232. Серед них 1045 військовослужбовців [10].

Наприкінці серпня 2008 р. в ЄС було проведено позачерговий саміт щодо дій Росії в Грузії та визнання Росією незалежності Абхазії і Південної Осетії. Напередодні саміту держави-члени ЄС фактично розділилися на два табори у своїй позиції стосовно Росії. Більшість європейських держав (Франція, Італія, Іспанія, Фінляндія, Австрія, Болгарія, Словенія, Греція, Кіпр) не підтримали застосування суворих санкцій до РФ. Суворішої позиції від ЄС щодо Росії вимагали Польща, країни Балтії та Великобританія. Для Росії єдиним негативним наслідком позачергового саміту ЄС стало призупинення переговорів щодо нової угоди між ЄС та РФ поки Росія не виведе свої війська до лінії 7 серпня 2008 р. [7].

1 вересня 2008 р. на позачерговому засіданні Європейської ради у підсумковій заяві європейські лідери наголосили на тому, що вони не підтримують російського визнання Абхазії та Південної Осетії, бо це порушує міжнародно-правові норми та принципи заключного акту наради у Гельсінкі. Євросоюз відзначив готовність приймати участь у врегулюванні конфлікту, у тому числі й у вигляді присутності на місці за допомогою місії спостерігачів. Також на саміті прийнято рішення призначити Спеціального представника ЄС щодо кризи у Грузії [3].

14 листопада 2008 р. відбувся саміт ЄС – Росія, де обговорювалися питання конфлікту в Грузії, системи загальноєвропейської безпеки і міжнародної фінансової кризи. З приводу врегулювання конфлікту в Грузії ЄС

ззначив, що Росія виконала більшість взятих на себе зобов'язань: припинення вогню, вивід військ з більшої частини територій, розташування контингенту міжнародних спостерігачів і початок міжнародних переговорів у Женеві. Тому ЄС відновив переговорний процес щодо підписання нової угоди ЄС – Росія, і 2 грудня 2008 р. відбувся черговий раунд переговорів. За відновлення переговорів щодо нової угоди з Росією висловилися майже всі держави-члени ЄС, за винятком Литви [12].

Після війни в Південній Осетії в 2008 р. зближення Грузії і ЄС помітно сповільнилось. М. Саакашвілі звинуватив Європейський Союз в тому, що Спільнота не сприймала всерйоз і ніяк не реагувала на його попередження з приводу концентрації російських військ на кордонах з Грузією.

У 2015 р. колишній посол Грузії у Великій Британії Георгій Бадридзе зазначив, що реакція Заходу на дії Росії в Грузії в 2008 р. багато в чому розчарувала Тбілісі, і саме така безкарність Росії в Грузії, на думку пана Бадридзе, серйозно вплинула на подальші дії Росії щодо України. «Росії показали, що агресія проти суверенної прозахідної держави, яка намагалася побудувати демократичний лад, альтернативну систему, ніяк не загрожуючи російській безпеці, пройде безкарно і без особливих наслідків для Росії, – вважає експерт. – Це уможливило російське вторгнення в Україну. Тому що агресор, який бачить слабкість, розрізненість серед своїх опонентів, стає більш агресивним» [14].

8 вересня 2008 р., у Москві глава країни-голови ЄС Ніколя Саркозі, президент Європейської комісії Жозе Мануель Баррозу і верховний представник ЄС з питань зовнішньої політики і політики безпеки Хав'єр Солана домовилися з російським керівництвом про доповнення плану врегулювання ще трьома пунктами.

1. Повне виведення російських миротворчих сил із зон, прилеглих до Південної Осетії і Абхазії, на лінію, що передувала початку бойових дій. Це повинно було бути здійснено протягом 10 днів після розгортання в цих зонах міжнародних механізмів, включаючи не менше 200 спостерігачів від ЄС.

2. Міжнародні механізми спостереження повинні були здійснюватися спостерігачами ООН, ОБСЄ та ЄС. Саме ЄС виступила гарантом незастосування сили.

3. Досягнута домовленість про початок міжнародних дискусій з врегулювання конфлікту з 15 жовтня 2008 р. в Женеві. Повинні були обговорюватися шляхи забезпечення безпеки і стабільності в регіоні, питання про біженців та переміщених осіб і питання, внесені згоди обох сторін [13].

За результатами цих переговорів ЄС було прийнято рішення про якнайшвидше розгортання Місії спостерігача Європейського Союзу (МСЕС).

15 вересня 2008 р. Європейський союз прийняв рішення відправити в район збройного конфлікту з грузинської сторони групу спостерігачів за дотриманням умов перемир'я і припинення вогню. Двома тижнями пізніше почалася оперативна фаза Місії спостерігачів Європейського союзу (European Union Monitoring Mission (EUMM) в Грузії. На Кавказ були відправлені 200 спостерігачів ЄС з 22 держав Співтовариства.

Місія Спостерігачів ЄС в Грузії (МСЄС) є неозброєною цивільною місією спостерігачів. Представники місії спостерігають за дотриманням усіма сторонами Угоди із шести пунктів від 12-го серпня 2008 р., підписаної Грузією та Російською Федерацією при посередництві ЄС.

Місія розпочала свою діяльність зі спостереження 1 жовтня 2008 р., починаючи з моніторингу виведення збройних сил Росії з територій, прилеглих до Південної Осетії і Абхазії. З того часу, Місія здійснює цілодобове патрулювання, зокрема в районах, прилеглих до адміністративних кордонів самопроголошених регіонів Абхазії і Південної Осетії. Діяльність Місії спрямована в основному на спостереження за ситуацією на місцях, надання звітів про інциденти, на сприяння поліпшенню безпекової ситуації в цілому, завдяки присутності у відповідних районах [7].

Мандат Місії включає в себе стабілізацію, нормалізацію і побудову довіри, а також надання звітів ЄС для інформування органів, що приймають рішення з питань європейської політики і, таким чином, сприяє майбутній

залученості ЄС в цьому регіоні. Мандат МНЕС охоплює всю територію Грузії в рамках міжнародно-визнаних кордонів країни, хоча де-факто влада Абхазії і Південної Осетії досі відмовляють у доступі до території, що знаходиться під їхнім контролем [12].

МСЕС є унікальною серед місій, які діють в рамках загальної політики безпеки і оборони (ЗЄПБО), в тому, що вона не є так звана Виконавча Місія, не надає консультації, не проводить навчання або тренінг приймаючої країни або її сил безпеки. Місія просто спостерігає і повідомляє про ситуацію в Грузії, щоб дозволити країнам-учасникам Євросоюзу розробити політику щодо Грузії [1].

Отже, під час російсько-грузинської війни у серпні 2008 р. Європейський Союз виробив власну стратегію щодо врегулювання конфліктів на Південному Кавказі. На глобальному рівні російсько-грузинська війна засвідчила геополітичні можливості трьох провідних гравців міжнародної політики – США, Росії та ЄС. Європейському Союзу вдалось добитися серйозного успіху у зміцненні свого впливу, враховуючи його значну роль у вирішенні конфлікту. Завдяки створенню Місії Спостерігачів ЄС в Грузії, значно зросла вага ЄС у вирішенні конфлікту в Грузії. Незважаючи на деякі технічні проблеми в процесі реалізації на початковому етапі, Місія являє собою успіх для Спільної політики безпеки і оборони ЄС. Місія продовжує робити важливий внесок у стабілізацію конфліктної ситуації в регіоні, особливо після припинення Місії ОБСЄ та ООН у Грузії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бюллетень от Миссии Наблюдателей Европейского Союза в Грузии [Електронний ресурс]. – Выпуск №1, Июль 2016 – Режим доступа: https://eumm.eu/data/file/5674/The_EUMM_Monitor_Issue. – Название с экрана. – Дата обращения: 18.10.2018.

2. Вітман К. Витоки грузино-абхазького конфлікту [Електронний ресурс] / Костянтин Вітман // Віче – №18, вересень 2008. – Режим доступа: <http://veche.kiev.ua/journal/1108/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 23.10.2018.

3. Горюнова Є. О. Європейський Союз і «заморожені конфлікти» На Південному Кавказі / Є. О. Горюнова // Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. Панорама політологічних студій. – 2012. – Випуск 8. – С. 3–11.

4. Драч М. Війна в Грузії як іспит для ЄС і НАТО [Електронний ресурс] / М. Драч // Радіо свобода – 12.09.2008. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1190568.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 10.11.2018.

5. История грузино-абхазского конфликта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://otvaga.narod.ru/Otvaga/wars1/wars_16.htm. – Название с экрана. – Дата обращения: 8. 01.2019.

6. Крылов А. М. Уроки грузино-абхазской войны [Електронний ресурс] / А. М. Крылов // – Режим доступу: <http://www.novopol.ru/material2410.html> – Название с экрана. – Дата обращения: 15.11.2018.

7. Миссия Наблюдателей Европейского Союза в Грузии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eumm.eu/data/image_db_innova/EUMM%20Factsheet%20RUS%202018%20August.pdf. – Название с экрана. – Дата обращения: 11.02.2019.

8. Перепелиця Г. Російсько-грузинська війна: на чій стороні світова спільнота? [Електронний ресурс] / Г. Перепелиця // УНІАН Інформаційне агентство. – 12.08.2008. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/136902-rosiysko-gruzinska-viyna-na-chijiy-storoni-svitova-spilnota.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 28.12.2018.

9. Перша європейська війна ХХІ століття: 10 років від початку російсько-грузинського конфлікту [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 05.08.2018. — Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29410313.html>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 5.02.2019.

10. Примус до «миру»: 10 років тому Росія напала на Грузію і розв'язала першу війну ХХІ століття в Європі [Електронний ресурс] // ТСН. – 8.08.2018. –

– Режим доступу: <https://tsn.ua/svit/primus-do-miru-10-rokiv-tomu-rosiya-naralana-gruziyu-i-rozv-yazala-pershu-viynu-xxi-stolittya-v-yevropi-1198176.html>. –

Назва з екрану. – Дата звернення: 25.11.2018.

11. П'ять днів у серпні 2008 року: хроніка російсько-грузинської війни [Електронний ресурс] // BBC Україна. – 7.08. 2018. — Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45102927>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 10.11.2018.

12. Роль Європейського Союзу у врегулюванні конфліктів на території Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naub.oa.edu.ua/2014/rol-evropejskoho-soyuzu-u-vrehulyuvanni-konfliktiv-na-terytoriji-hruziji/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 5.02.2019.

13. Самутина О. С., Юматов К. В. Европейский Союз, Россия и грузино-абхазский конфликт (1992 – 2015 гг.) [Електронний ресурс] / О. С. Самутина, К. В. Юматов // Внешняя политика и международные отношения европейских стран в новейшее время– Режим доступу : <https://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskiy-soyuz-rossiya-i-gruzino-abhazskiy-konflikt-1992-2015-gg>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 5.02.2019.

14. Уроки російсько-грузинської війни – сім років потому [Електронний ресурс] // BBC Україна. – 5.08.2015. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/08/150807_russiageorgia_war_anniversary_vs. – Назва з екрану. – Дата звернення: 9.02.2019.

15. Цибуленко Є. Грузинська війна: право і правда [Електронний ресурс] /Є. Цибуленко // Тиждень. ua 8 серпня 2011. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/28165>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 10.02.2019.

16. Шелест Г. В. Російсько–грузинський конфлікт і його наслідки для енергетики та безпеки в Чорноморсько–Каспійському регіоні / Г. В. Шелест // Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies. Sweden. – 2009. – № 4–5. – С. 58–59.

References:

1. *Biulleten ot Myssyy Nabliudatelei Evropeiskoho Soiuzu v Hruzyu*. Выпуск №1, Yiul 2016. Retrieved from https://eumm.eu/data/file/5674/The_EUMM_Monitor_Issue
2. Whitman, K. (2008). The origins of the Georgian-Abkhaz conflict. *Viche*, 18. Retrieved from <http://veche.kiev.ua/journal/1108/>
3. Goryunova, E.O. (2012). The European Union and «frozen conflicts» in the South Caucasus. *Naukovyi visnyk Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Panorama politolohichnykh studii*, 8, 3-11.
4. Drach, M. (2008). War in Georgia as an exam for the EU and NATO. *Radio svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/1190568.html>
5. The history of the Georgian-Abkhaz conflict. Retrieved from http://otvaga.narod.ru/Otvaga/wars1/wars_16.html
6. Krylov, A. M. Lessons of the Georgian-Abkhaz war. Retrieved from www.novopol.ru/material2410.html
7. European Union Monitoring Mission in Georgia. Retrieved from https://eumm.eu/data/image_db_innova/EUMM%20Factsheet%20RUS%202018%20August.pdf
8. Perepelytsia, G. (2008). Russian-Georgian War: on whose side is the world community? *UNIAN Informatsiine ahentstvo*. Retrieved from <https://www.unian.ua/politics/136902-rosiysko-gruzinska-viyna-na-chijiy-storoni-svitova-spilnota.html>
9. The First European War of the 21st Century: 10 years since the beginning of the Russo-Georgian conflict (2018). *Radio svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/29410313.html>
10. Compulsion to «peace»: 10 years ago Russia attacked Georgia and unleashed the first XXI century war in Europe (2018). *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/svit/primus-do-miru-10-rokiv-tomu-rosiya-napala-na-gruziyu-i-rozvyazala-pershu-viynu-xxi-stolittya-v-yevropi-1198176.html>

11. Five days in August 2008: a chronicle of the Russian-Georgian war (2018). *VVS Ukraina*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45102927>
12. The role of the European Union in resolving conflicts in Georgia. Retrieved from <https://naub.oa.edu.ua/2014/rol-evropejskoho-soyuzu-u-vrehulyuvanni-konfliktiv-na-terytoriji-hruziji/>
13. Samutina, O. S., Yumatov, K. V. (2015). European Union, Russia and the Georgian-Abkhaz Conflict (1992 – 2015). *Vneshnyaya politika i mezhdunarodnyye otnosheniya yevropeyskikh stran v noveysheye vremya*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/evropeyskiy-soyuz-rossiya-i-gruzino-abhazskiy-konflikt-1992-2015-gg>
14. The lessons of the Russian-Georgian war - seven years later (2015). *VVS Ukraina*. Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/08/150807_russiageorgia_war_anniversary_vs
15. Tsybulenko, E. (2011). Georgian War: Right and Truth. *Tyzhden. Ua*. Retrieved from <http://tyzhden.ua/World/28165>
16. Shelest, G. V. (2009). Russian-Georgian conflict and its consequences for energy and security in the Black Sea-Caspian region. *Central Asia and the Caucasus. Journal of Social and Political Studies. Sweden*. 4-5, 58-59.

Olena Skrypnyk,

PhD (History), Associate Professor

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

(Ukraine, Uman)

THE POSITION OF THE EUROPEAN UNION IN GEORGIAN WAR 2008

Abstract. *In the article explores the reasons for the military conflict in Georgia in August 2008, which arose with the collapse of the Soviet Union and Georgia's proclamation of independence. As result of the armed conflict between 1992 and 1993, Georgia actually lost control of two regions – Abkhazia and South Ossetia,*

which de facto were independent under the Russian military support. The position of the European Union regarding this conflict was analyzed, which from the beginning of the Russo-Georgian armed conflict, made significant diplomatic efforts for its speedy settlement. In particular, France has developed six points for a peaceful settlement of the conflict. It was clarified what kind of assistance the EU provided in the termination of Russian-Georgian war. The activity of the EU Monitoring Mission (EUMM) in Georgia has been analyzed, which started its work on October 1, 2008 and is currently in operation. The EUMM is unique among the missions under the overall European Union security and defense policy, she does not provide counseling, does not conduct training or training, she only observing and reporting on the situation in Georgia to allow EU member states to develop a policy towards Georgia. It was concluded that thanks to the creation of the EU Monitoring Mission in Georgia, the EU's weight in resolving the conflict in Georgia has increased significantly. Despite some technical problems in the initial implementation phase, the Mission is a success for the EU's Common Security and Defence Policy. The Mission continues to make an important contribution to stabilizing the conflict situation in the region, especially after the termination of the OSCE and UN Mission in Georgia. Noted that during the Russo-Georgian War in August 2008, the European Union has developed its own strategy for settling conflicts in the South Caucasus.

Key words: *European Union, Georgia, Georgian war 2008, Russian Federation, EUMM, Abkhazia, South Ossetia.*

Надійшла до редколегії 20.02.2019.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 94(4+73)“15/20”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.92-106>

Артем Кошелєв,
аспірант,

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

БІОГРАФІЧНІ ТРАДИЦІЇ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА США У НОВИЙ ТА НОВІТНІЙ ЧАСИ

Анотація. У статті розглядається процес формування сучасної культури створення біографічних досліджень. Зокрема увага зосереджується на розвитку біографічного жанру у Великій Британії, Франції, Німеччині, Нідерландах і США в умовах різних історичних процесів впродовж нового та новітнього часів. Дослідження присвячене обґрунтуванню взаємозв'язку соціокультурної реальності, яка сформувала певні норми та ціннісні орієнтири у західних суспільствах, із розвитком біографічного жанру. На прикладі окремих країн автор демонструє, що культура створення життєписів має як спільні, так і відмінні корені зародження у різних історичних та соціальних умовах. Біографічні дослідження у цьому контексті виступають індикатором суспільних цінностей та їхніх змін.

У статті простежується зв'язок між ціннісними орієнтаціями різних категорій населення і формуванням їхніх героїв та антигероїв у формі біографій. Велику роль у цьому відігравали журналістські розслідування в різних країнах Європи та США, які здійснювали і продовжують здійснювати вплив на суспільну думку загалом, в тому числі описуючі життєдіяльність різних особистостей. Також припускається існування явища широкої «біографічної

культури», у межах якої розвинулися спеціалізовані, фахові академічні напрямки.

Ключові слова: «біографічний поворот», біографічна традиція, історія суспільства, країни Європи, США.

Сучасні біографічні дослідження, як наголошують фахівці, перебувають у стані трансформації. Відбувається це під впливом різних теоретико-методологічних процесів у гуманітаристиці, а також суспільно-культурних змін, які впливають на неї впродовж останніх 30–40 років. «Біографічний поворот» – термін, який активно починає використовуватися у наукових працях західноєвропейській та американських видань, є результатом змін у комплексі сучасних досліджень життєдіяльності людини. Це поняття прийнято використовувати стосовно процесів, які відбуваються в академічному просторі, пов'язаному із гуманітарними дослідженнями. Переосмислення американськими та європейськими інтелектуалами (насамперед, істориками) способів вивчення життя людини призвело до змін у сприйнятті біографії. Поступово її починають розглядати як важливий напрямок досліджень, здатний здійснити об'єктивний внесок у академічне пізнання минулого.

Впродовж 2000-х–2010-х рр. у сучасній англомовній історіографії з'явилась низка праць, у яких розглядається історія розвитку біографічних досліджень у Європі та США, а також пропонується теоретичне їх обґрунтування. Зокрема, варто виокремити праці Бінн де Хаан [1], Карла Роллісона [10; 11], Кристіана Клейна [7], Крейга Хоуса [5], Найджела Гамільтона [3; 4] Майкла Рустіна [12]. Однак зауважимо, що це далеко не вичерпний список авторів, які присвятили свої дослідження теоретичному аспекту написання біографії. Більш повну картину стану розробки зазначеної проблематики можуть дати комплексні видання, у яких зібрані статті авторів, котрі присвятили свої дослідження різним аспектам розвитку біографічного жанру [13; 14; 15]. Увага в них зосереджена на причинах, які в академічних колах західних університетів призвели до популяризації біографії як методу

пізнання минулого. За спільним визнанням дослідників, злам, після якого біографія із суто художнього жанру перетворилась на академічний, відбувся приблизно у 1970-ті – 1980-ті роки. Цей поворот, який названо «біографічним», став відповіддю на «деперсоніфікацію» історії та засилля структуралістських підходів у її пізнанні. Незважаючи на різні погляди на певні аспекти проблематики, більшість авторів сходяться на думці, що біографія стала дуже важливим елементом академічного пізнання минулого в умовах сучасної інтердисциплінарної гуманітаристики.

Але окрім наукового аспекту розвитку історичної біографістики, ми виокремлюємо ще й її соціокультурний аспект. Вивчення та популяризація життєдіяльності окремої людини, її поведінки та досвіду є соціально-сконструйованим феноменом. З одного боку, суспільні норми та цінності визначають фокус зацікавленості долею іншої особистості. Це можна простежити як у способах зображення біографії, так і у визначенні конкретних аспектів життя людини, які повинні бути змальовані у певній історичній реальності. Герої біографії не є випадковим вибором своїх авторів. Вони з'являються як результат складних культурних процесів у суспільстві і виступають їхнім конструктом. З іншого боку, поява та популяризація біографічних робіт, а, точніше, осіб, життя яких вони висвітлюють, здатна визначати напрямок гуманітарного розвитку суспільства. Зазначимо, що цей аспект проблематики висвітлений менше, ніж вплив біографії на академічне пізнання минулого. З праць, у яких акцентується увага на взаємозв'язку суспільних норм із розвитком біографічного жанру, ми можемо виділити статтю Девіда Константа та Робіна Уолша, присвячену розвитку біографічного жанру в античній культурі. Автори зазначають, що зміна політичної та соціокультурної реальності відображається на створенні біографій окремих особистостей. Прикладом став злам між класичною та елліністичною епохами та криза класичного грецького полісу, що призвело до створення біографічних робіт нового типу [8]. Також варто зосередити увагу на працях Н. Гамільтона [4], Бінн де Хаан та Ганса Рендерса [2; 9], у яких демонструється вплив

біографій на процес формування національного самоусвідомлення, а також взаємозв'язок національних культур із специфікою розвитку цього жанру.

Отже, у цій статті ми розглядаємо біографічний жанр у взаємозв'язку із соціокультурними умовами його розвитку. Гіпотезою дослідження виступає теза про те, що суспільні цінності, традиції та культура визначають умови популяризації тієї або іншої особистості. Одночасно дослідження специфіки біографічних праць і підходів до їх створення дозволяють нам розглянути історію суспільства, формування та зміну його ціннісних орієнтацій крізь призму зображення популярних у ньому особистостей. Такий фокус надає змогу не лише з'ясувати сутність теоретико-методологічних підходів, які застосовувалися у вивченні життя людини, але й виявити суспільні норми та їхню трансформацію впродовж певного періоду часу.

Отримана інформація здатна продемонструвати один з важливих аспектів розвитку соціуму - його цінностей та прагнень, у тому числі й в історичній динаміці. Вона виступає у ролі чутливого індикатора суспільних настроїв. Адже формуючи своїх героїв або антигероїв, носії певної суспільної культури створюють образ, до наслідування якого варто або не варто прагнути. Окрім того, добір об'єктів біографістики, їх вивчення, презентування, можуть чимало сказати про політико-економічний напрямок розвитку суспільства.

Для того, щоб продемонструвати взаємозв'язок суспільних норм із популяризацією певних особистостей через їхні біографії, а також виявити теоретико-методологічні підходи до їхнього написання, варто звернутися до історичних коренів розвитку цього жанру. Важливість ретроспективного погляду визначається двома причинами. По-перше, це допоможе більш комплексно охопити сутність сучасних процесів трансформації біографічного жанру. По-друге, розгляд історії розвитку підходів до створення життєпису повинен підтвердити нашу тезу про взаємозв'язок між суспільними нормами та біографічними працями, які конструюються у межах цих норм. Зміни культури, держав, цінностей, світогляду тощо відображаються на популяризації

особистостей, які у цьому випадку виступають у ролі індикаторів суспільної моралі та аксіологічних пріоритетів.

Головна мета, яку ми ставимо перед собою, полягає у з'ясуванні соціокультурних умов розвитку жанру біографії, а також причин виникнення традиції зацікавленості долею інших людей у західноєвропейській, а згодом американській культурах. Ми свідомо обмежуємо територіальні межі дослідження певними країнами, представники яких, на наш погляд, здійснили найбільший внесок у висвітлення зазначеної проблематики. Зокрема наша увага зосереджується на розвитку біографічних традицій у Великій Британії, Німеччині, Франції, Нідерландах та США.

Наше завдання полягає у тому, щоб простежити існування взаємозв'язку між різними стадіями трансформації біографічного жанру, а також виокремити та проаналізувати ті унікальні соціокультурні умови, які впливали на ці трансформації.

Становлення біографії як частини культурного життя західних суспільств варто розглядати крізь призму двох традицій, які сформувалися протягом XVI–XX ст. Перша розвинулась у річищі так званої пам'ятної або ювілейної біографії (*commemorative biography*). Певним чином її можна охарактеризувати як продукт своєї епохи, породжений бажанням людини задовольнити свій природній пам'ятний інстинкт (*commemorative instinct*) [9, с. 24]. Ця традиція має довгу історію формування і розвитку власних принципів. Простежити її можна ще з античних часів. Одночасно у різних країнах Європи ювілейні біографії були покликані закріпити образ видатної особистості в очах широкого загалу. Очевидно, що вибір героїв не був випадковим. У XVI–XVII ст. ними ставали політики, королі та члени монарших родин, також християнські святі та інші духовні особи. Відбувалося це завдяки загальним змінам в умовах епохи Відродження, в тому числі й під впливом перекладів та популяризації у західноєвропейському інтелектуальному середовищі «Порівняльних життєписів» Плутарха. Життєписи світських осіб характеризувалася сумішшю історичних і символічних елементів. Вони концентрувалися на загальному

розумінні про людські чесноти, були анекдотичними за змістом. Велика увага приділялася зовнішньому вигляду героя, аж до найменших деталей, але ігнорувалися факти та історичний контекст його існування. Згодом автори почали більше концентруватися на описі характеру головного суб'єкта, деталях його особистого життя. Тут також ми можемо простежити традиції життєписів, сформованих ще в епоху Еллінізму. У цілому варто зауважити, що в період, про який ідеться, термін «біографія» ще не був загальноживаним. Частіше використовувалися грецький “*bios*” та латинський “*vitae*” і вплив античності з огляду на це був безперечний. [2, с. 12–13].

Однак подібні праці були дуже далекі від прийнятих академічних стандартів пізнання. Г. Рендерс зазначає, що у цих біографіях герой сприймається як унікальна особистість, яка змальовується поза оточуючим її контекстом існування. Літературне оформлення тексту відіграло більшу роль, ніж критичне його осмислення [9, с. 24–26]. Але оскільки розвиток біографічних досліджень у Новий час в Європі відбувався паралельно із формуванням історії як наукової дисципліни, це визначило статус біографії на довгі десятиліття вперед. Методи, які застосовувалися у дослідженні життя людини не вважалися такими, що несуть у собі елемент об'єктивності. Тезу про те, що історія інтерпретувала минуле за допомогою раціонально-емпіричної методології, а біографія радше несла у собі елемент суб'єктивності, моральності та літературності, важко заперечити. Необхідність співвідносити глобальні історичні процеси із персональним повсякденним досвідом людини почала усвідомлюватися академічними колами західноєвропейський та американських інтелектуалів лише з останньої чверті ХХ століття [2, с. 15]. Тим не менш, ми сприймаємо біографію не лише, як жанр літератури або метод академічного пізнання минулого, але й як унікальний феномен частини культури сучасних суспільств. При цьому національні соціо-культурні та політичні реальності формували свою біографічну традицію по-різному. Розглянемо це на прикладі англійського, французького, нідерландського, німецького та американського культурних просторів.

Пол Мюррей Кендал у статті в Енциклопедії Британіка, зазначає, що на сьогодні як історія, так і біографія є спорідненими з погляду способу пізнання. Обидві вони націлені на минуле і зобов'язують працювати з джерелами. Автор стверджує, що біографію можна розглядати як ремесло, а не як мистецтво. Адже техніки дослідження і загальні правила перевірки доказів, які ми знаходимо у джерелах, можуть бути освоєні ким завгодно. Отже, це позбавляє елементу виняткової суб'єктивності, яку пов'язують із мистецтвом [6]. У зв'язку із цим постає логічне питання щодо того, яким чином сучасна академічна спільнота еволюціонувала від сприйняття біографії із суто суб'єктивного літературного жанру до об'єктивного академічного. Відповідь на це варто шукати у витоках так званої критичної або інтерпретаційної біографії.

Критична біографія формувалась паралельно із ювілейною, але на абсолютно інших засадах. Для праць цього типу важливу роль відігравали джерела, які допомагали висвітлювати, насамперед, приватні аспекти життя людини, а не лише її публічний образ. Н. Гамільтон батьком сучасної європейської біографії називає англійця Самюеля Джонсона. Саме він, за твердженням дослідника, першим у Європі Нового часу почав застосовувати джерела приватного походження для змалювання характеру особи, її мотивів та внутрішніх переймань [4, с. 13–15]. Акцент на необхідності застосовувати джерела різного характеру у дослідженні життєдіяльності особистості наближало біографів до роботи істориків, а не письменників. Герой біографії вписувався у широкий контекст свого оточення і його унікальність, таким чином, розмивалася об'єктивною дійсністю. Людина, з погляду критичної біографії, почала сприйматися як елемент своєї епохи [9, с. 26]. На цих принципах пізнання життєдіяльності людини ґрунтується майбутнє становлення біографічних студій у мережі академічних кіл Європи та США кін. ХХ–поч. ХХІ ст. Спільним джерелом цих змін, на думку дослідників, була журналістика. Критична біографія еволюціонувала у межах періодичної преси низки європейських видань як реакція на поточні події. Це, окрім іншого, чинило вплив на публічну думку широкого загалу. В Англії, Франції та

Нідерландах протягом XVIII–XIX ст. виходила незліченна кількість біографічних журналів [9, с. 26]. Ми вже згадували про С. Джонсона, який протягом 1750–1752 рр. був видавцем журналу “Rambler”. У цьому журналі автор обґрунтовував необхідність застосовувати різні джерела особистого походження, а не лише публічну інформацію. Ґрунтуючись на цих принципах він, наприклад, створив біографію молодого англійського актора і поета Річарда Севеджа, написаної одразу після його смерті. У результаті постала унікальна робота, яка висвітлювала незвичні на той час деталі особистого життя людини, демонструючи моральне падіння поета. Натомість безпосередньо поезії була приділена мінімальна увага. Вже сучасники С. Джонсона наголошували на застосуванні ним журналістських методів для повноцінно змалювання життя людини. С. Джонсон надихнув розвиток багатьох біографічних видань, які з’являтимуться у Європі протягом наступних десятиліть [9, с. 26].

Культура створення біографічних творів також розцвітала у Франції. Журналіст XIX століття Жюль Барбе д’Оревільї публікував статті про життя окремих людей під назвами «Les Vagueurs en literature» або «Les Chroniqueurs», які спочатку видавалися у періодичних виданнях, а згодом і у вигляді книги. На його думку, журналістика і біографія були схожі одна на одну. У Нідерландах біографічні журнали з’являються у XIX столітті. Питання повсякденного життя диктували вибір героїв, які в них зустрічалися. Наприклад, журнал «Mannen van Veteekenis in onze dagen» («Видатні люди нашого часу») у 1870 році присвятив свій перший номер німецькому канцлеру Отто фон Бісмарку. Як пояснювали редактори, вибір був пов’язаний не з тим, що Отто фон Бісмарк був такою видатною постаттю, а тому, що голландські читачі мало знали про особу, ім’я якої часто фігурувало у пресі в контексті французько-пруської війни. Такі біографічні журнали відігравали важливу роль у формуванні публічної думки щодо діяльності їхніх сучасників [9, с. 26].

Варто звернути увагу на думку про те, що журналісти шляхом створення подібних біографій, певним чином перевіряли ті концепти високої культури,

носіями якої були герої цих розвідок. Формат газети або журналу надавав можливість зазирнути всередину поточних подій, ознайомивши читача із інтимними сферами життя ключових гравців їхньої епохи. Відомі імена можна було судити за критеріями ідеалів суспільства, в якому вони проживали. І для цього використовувалися усі методи, включно із розкриттям інтимних подробиць. Журналістика була покликана задовольнити вульгарні потреби широкого загалу. Іншими словами, журналістика не слугувала високій меті. Такий розвиток подій призвів до неприйняття її з боку освічених верств населення, тих, хто сприймав газети лише як засіб, завдяки якому суспільство могло висловлювати свої погляди з приводу життя буржуазії та еліт. Ці люди вважали, що освічена особистість стоїть вище загальних вподобань їхнього часу і тому у житті інтелектуала не повинно бути місця подібним речам. Відповідно до кінця XIX, а можливо і до середини XX століть біографи, які хотіли уникнути журналістського навантаження у своїх працях, створювали пам'ятні біографії і позиціонували себе як агіографи благородних людей [9, с. 28]. Не виключне, що це також було однією з причин, чому впродовж довгого періоду часу біографія не сприймалася інтелектуальними колами як щось цінне з погляду академічного пізнання. Виник цікавий парадокс. Використовуючи методи історичної дисципліни і спираючись на аналіз джерел різного походження, інтерпретаційна біографія довгий час залишалася засобом задоволення інтимних бажань широких верств населення, через що не сприймалася інтелектуалами до другої половини XX століття.

Окрім вищезазначених обставин, існували й інші причини, які перешкоджали університетській перспективі біографічних досліджень. У Франції, Німеччині та Нідерландах до 1960-х і 1970-х років академічний інтерес до біографії був низьким через популярність структурних і кількісних підходів у гуманітарних науках. У Німеччині відмова від біографії академічною історіографією була спричинена дискусією 1920-х років, яка стала вагомою передумовою низької оцінки жанру німецькими істориками впродовж наступних десятиліть. У Франції біографії також не надавали значної уваги

протягом довгого часу. Однією з причин цього була популярність розробленої істориками школи Анналів методології, яка відкинула її як історіографічний метод. Але все ж у 1970-х і 1980-х роках французькі історики переосмислили значення життєписів у зв'язку із виникненням інтелектуальної історії та « нової » культурної історії [2, с. 21–22].

Окремо необхідно зупинитися на розвитку біографічної традиції в США. Біографія у цій країні також виходить з традиції газетних репортажів і журналістських розслідувань [2, с. 22]. Але окрім цього, біографії належать до особливої ділянки масової культури, яка розвивається не лише у друкованих публікаціях, але й у кінематографі. Дослідники, звертаючись до життєдіяльності таких людей як Дональд Трамп, Леді Ді або Жаклін Кеннеді, які є безумовно популярними особистостями в американському суспільстві, керуються високими журналістськими академічними стандартами. Це сформувало особливу біографічну культуру, яка на сьогоднішній день підтримується не лише популярними виданнями або Голлівудом, але й академічними колами США.

Підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що розвиток біографічної традиції в західноєвропейському та американському культурному просторі є не лише питанням літературної або наукової площини, але й суспільної. Простежується зв'язок між ціннісними орієнтаціями різних категорій населення та формуванням їхніх героїв та антигероїв у формі біографій. Велику роль у цьому відігравали журналістські розслідування, які здійснювали і продовжують здійснювати вплив на суспільну думку загалом, в тому числі описуючі життєдіяльність різних особистостей. Ми можемо припустити існування широкої «біографічної» культури в різних країнах, у межах якої розвивалися спеціалізовані, фахові академічні напрямки. Вони існують паралельно із масовими публіцистичними та медійними практиками. Подальші розвідки у цій площині потребують поглибленого аналізу специфіки біографічних досліджень у різних країнах світу. Це дозволить краще зрозуміти вплив цього фактора соціо-культурної реальності на розвиток сучасних суспільств.

Список використаних джерел та літератури:

1. Haan B. Personalized history: on biofiction, source criticism and the critical value of biography / Binne de Haan. *The biographical turn. Lives in history.* Edited by Hans Renders, Binne de Haan and Jose Harmsma. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2017. – P. 53–68.
2. Haan B. Renders H. *Towards Traditions and Nations.* / Binne de Haan, Hans Renders. *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing.* Edited by Hans Renders and Binne de Haan. – Brill: Leiden and Boston, 2014. – P. 11–23.
3. Hamilton N. *Biography as corrective* / Nigel Hamilton. *The biographical turn. Lives in history.* Edited by Hans Renders, Binne de Haan and Jose Harmsma. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2017. – P. 15–31.
4. Hamilton N. *Biography: A Brief History* / Nigel Hamilton. – Harvard University Press: Cambridge, MA/London, 2009. – 360 p.
5. Howes C. *What are we turning from. Research and ideology in biography and life writing.* / Craig Howes. *The biographical turn. Lives in history.* Edited by Hans Renders, Binne de Haan and Jose Harmsma. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2017. – P. 165–176.
6. Kendall P. M. *Biography. Narrative genre.* [Електронний ресурс] / Paul Murray Kendall // *Encyclopedia Britannica.* Режим доступу – <https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre>. Дата звернення – 07.02.2019.
7. Klein C. *Biography as a concept of thought: On the premises of biographical research and narrative.* / Christian Klein. *The biographical turn. Lives in history.* Edited by Hans Renders, Binne de Haan and Jose Harmsma. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2017. – P. 79–89.
8. Konstan D. *Civic and subversive biography in antiquity* / David Konstan, Robin Walsh. *Writing biography in Greece and Rome. Narrative Technique and Fictionalization.* Edited by K. de Temmerman and Kr. Demoen. – Cambridge University Press, 2016. – P. 26–43.

9. Renders H. *Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction* / Hans Renders. Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing. Edited by Hans Renders and Binne de Haan. – Brill: Leiden and Boston, 2014. – P. 24–42.

10. Rollyson C. *Biography. An annotated Bibliography* / Carl Rollyson. Open Road Distribution, 2016. – 232 p.

11. Rollyson C. *Liberation from low dark space. Biography beside and beyond the academy.* / Carl Rollyson. *The biographical turn. Lives in history.* Edited by Hans Renders, Binne de Haan and Jose Harmsma. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2017. – P. 176–186.

12. Rustin M. *Reflection on the biographical turn in social science* / Michael Rustin. *The turn to biographical methods in Social Science. Comparative issues and examples.* Edited by Prue Chamberlayne, Joanna Bornat, and Tom Wengraf. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2000. – P. 33–52.

13. *The biographical turn. Lives in history.* Edited by Hans Renders, Binne de Haan and Jose Harmsma. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2017. – 238 p.

14. *The turn to biographical methods in Social Science. Comparative issues and examples.* Edited by Prue Chamberlayne, Joanna Bornat, and Tom Wengraf. – Routledge Taylor & Francis Group: London and New York, 2000. – 346 p.

15. *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing.* Edited by Hans Renders and Binne de Haan. – Brill: Leiden and Boston, 2014. – 273 p.

References:

1. Haan, B. (2017). *Personalized history: on biofiction, source criticism and the critical value of biography.* In Hans Renders, Binne de Haan & Jose Harmsma (Eds.), *The biographical turn. Lives in history* (pp. 53–68). London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.

2. Haan, B., Renders, H. (2014). Towards Traditions and Nations. In Hans Renders & Binne de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.11–23). Leiden & Boston: Brill.
3. Hamilton, N. (2017). Biography as corrective. In Hans Renders, Binne de Haan & Jose Harmsma (Eds.), *The biographical turn. Lives in history* (pp. 15–31). London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
4. Hamilton N. (2009). *Biography: A Brief History*. Cambridge & MA/London: Harvard University Press.
5. Howes, C. (2017). What are we turning from. Research and ideology in biography and life writing. In Hans Renders, Binne de Haan & Jose Harmsma (Eds.), *The biographical turn. Lives in history* (pp. 165–176). London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
6. Kendall P. (1999, July). Biography. Narrative genre. *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/art/biography-narrative-genre>.
7. Klein, C. (2017). Biography as a concept of thought: On the premises of biographical research and narrative. In Hans Renders, Binne de Haan & Jose Harmsma (Eds.), *The biographical turn. Lives in history* (pp. 79–89). London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
8. Konstan, D., Walsh, R. (2016). Civic and subversive biography in antiquity. In K. de Temmerman and Kr. Demoen (Eds.), *Writing biography in Greece and Rome. Narrative Technique and Fictionalization* (pp. 26 –43). Cambridge University Press.
9. Renders, H. (2014). Roots of Biography. From Journalism to Pulp to Scholarly Based Non-Fiction. In Hans Renders & Binne de Haan (Eds.), *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing* (pp.24–42). Leiden & Boston: Brill.
10. Rollyson, C. (2016). *Biography. An annotated Bibliography*. Lincoln, NE: Open Road Distribution

11. Rollyson, C. (2017). Liberation from low dark space. Biography beside and beyond the academy In Hans Renders, Binne de Haan & Jose Harmsma (Eds.), *The biographical turn. Lives in history* (pp. 176–186). London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.

12. Rustin, M. (2000). Reflection on the biographical turn in social science. In Prue Chamberlayne, Joanna Bornat, & Tom Wengraf (Eds.). *The turn to biographical methods in Social Science. Comparative issues and examples* (pp.33–52). London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

13. Renders H., Haan B., & Harmsma J. (Eds.). (2017). *The biographical turn. Lives in history*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.

14. Chamberlayne P., Bornat J., & Wengraf T. (Eds.). (2000). *The turn to biographical methods in Social Science. Comparative issues and examples*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.

15. Renders H., Haan B. (Eds.). (2014). *Theoretical discussion on biography. Approaches from History, Microhistory and Life Writing*. Leiden & Boston: Brill.

Artem Kosheliev,

PhD Student,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

BIOGRAPHICAL TRADITIONS IN EUROPEAN COUNTRIES AND THE USA DURING THE MODERN AND CONTEMPORARY TIMES

Abstract. *The article investigates the process of formation of modern direction in historical researches – biographical studies. In particular, attention is focused on the development of a biographical genre in the United Kingdom, France, Germany, the Netherlands and the United States. The biographical genre is being considered in the context of various historical processes during the modern and contemporary times. The research is dedicated to the substantiation of the interconnection between*

socio-cultural reality, which formed certain norms and value orientations in Western societies. On the example of listed countries, the author demonstrates that the culture of creating biographies has both common and distinct roots of origin in different historical and social conditions. Biographical research in this context serves as an indicator of social values and their changes. In order to demonstrate the interrelation of social norms with the promotion of certain personalities through their biographies author turn to the historical roots of the development of this genre. Also it allows revealing the theoretical and methodological approaches to writing biographies.

The article traces the connection between the value orientations of different categories of the population and the formation of their heroes and antiheroes. In this direction journalistic investigations played an important role in various countries of Europe and the United States. These investigations have been and continue to influence the public opinion, describing the lifestyle of different individuals in the past and present. In the article also assumes the existence of a phenomenon of a broad "biographical culture" within which developed specialized academic fields of research.

Key words: *"biographical turn", biographical tradition, history of the society, European countries, the USA.*

Надійшла до редколегії 27.02.2019.

УДК 94 [(477)+(450)]”2014/2018”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.107-124>

Ольга Сухобокова,

кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА ІТАЛІЇ УКРАЇНІ В 2014 – 2018 РР.

Анотація. У статті розглядається надання Україні гуманітарної допомоги урядом та громадянами Італії, в тому числі українською громадою, у 2014 – 2018 рр. в умовах російської збройної агресії. Проаналізовано напрямки, обсяги та методи надання допомоги. Зокрема, визначено, що для надання урядової фінансової допомоги використовувався механізм передачі коштів міжнародним гуманітарним організаціям, які опікуються мирним населенням України, постраждалим від збройного конфлікту, та програмою розмінування.

Допомога української громади – як індивідуальна (від окремих осіб), так і від організацій (Конгрес українців Італії, «Євромайдан-Рим» та ін.) й громад міст і регіонів (Рим, Брешія, Мілан, Неаполь тощо) включала більш адресні передачі автомобілів, спорядження та коштів підрозділам Збройних сил України, добровольчим формуванням в зоні проведення бойових дій, а також доброчинним організаціям на сході України. Третім джерелом гуманітарної допомоги для України в Італії є громадські волонтерські організації на кшталт «Італія – Україна – Майдан», яка самостійно доставляє гуманітарні вантажі на схід України.

Надання допомоги Україні розглядається в контексті суспільно-політичних процесів та зовнішньополітичного курсу Італії.

Ключові слова: Італія, Україна, італійсько-українські відносини, гуманітарна допомога, російська агресія.

З початком російської збройної агресії проти України в лютому–березні 2014 року Італійська Республіка виявила солідарність із рештою країн ЄС та заявила про підтримку суверенітету України, а також долучилася до надання їй гуманітарної допомоги, зокрема ввійшла до Міжнародної асоціації підтримки України. Водночас особливості її позиції щодо країни-агресора, а також фактор української діаспори в Італії утворюють досить неоднозначну картину, яка потребує предметного аналізу. Розгляд цього питання може бути окремим сюжетом в історії українсько-італійських відносин та підтримки України європейським співтовариством в російсько-українській війні.

Актуальність теми посилюється відсутністю окремого історичного або політологічного огляду у сформульованому в заголовку даної статті ракурсі. Її джерельну базу складають розрізнені інформаційні повідомлення в українській та італійській пресі про італійсько-українські двосторонні відносини та виділення урядом Італії коштів на гуманітарну допомогу Україні, допомогову діяльність української громади й громадських організацій, а також аналітичні звіти українських та європейських експертів про позицію Італії щодо ситуації в Україні та відносин з Росією. Саме на особливостях зовнішньополітичного курсу Італії та його впливі на українсько-італійські відносини фокусують увагу більшість оглядачів. Дана публікація присвячена розгляду проблеми надання Україні гуманітарної допомоги урядом та громадянами Італії, в тому числі українською громадою країни, в контексті суспільно-політичних процесів та акцентів зовнішньої політики Італії. Завданнями даного дослідження є визначення джерел, обсягів і напрямків італійської гуманітарної допомоги Україні та з'ясування ролі у цьому української етнічної спільноти в Італії.

Якщо до початку російської агресії проти України відносини України та Італії фокусувалися в основному на економічній співпраці (Італія входить в десятку найбільших торговельних партнерів України [7]), то з 2014 року на перший план вийшло питання безпеки на сході Європи. Офіційний Рим підтримав євроінтеграційні прагнення України та долучився до всіх офіційних заяв ЄС з приводу України, адже зацікавлений у якнайшвидшій стабілізації

ситуації. При цьому, як зауважують експерти, Італія не підтримує «холодновоєнного» дискурсу щодо ізоляції Москви і розглядає її як впливову потугу регіонального та глобального масштабу, з якою слід підтримувати дружні відносини [6]. Це яскраво демонструє й поведінка низки італійських політиків найвищого рівня. До запровадження ЄС санкцій проти Росії, Італія була другим за обсягом торговельним партнером Росії в Європі, поступаючись лише Німеччині. Тож італійському бізнесу та політикам важко відмовитися від співпраці з Кремлем, особливо зважаючи на певну залежність від російського газу та економічні труднощі, спричинені міграційною кризою [15].

Ставлення італійського суспільства до ситуації в Україні в цілому визначається риторикою політиків та ЗМІ, більшість яких належить проросійським силам. Однак, спеціальне опитування, проведене британською компанією «Ipsos MORI» в 11 країнах ЄС у квітні 2014 р., засвідчило, що у перші місяці російської агресії та захоплення Криму практично половина громадян Італії (49%) вважали, що уряд має зробити все можливе для підтримки стабільності в Україні [16]. Під час найгострішого протистояння на сході України у 2015 р. частка прихильників Путіна в Італії впала з 26% у 2007 р. до 18%, а показник позитивного ставлення до Росії знизився з 37% до 27% [6, с.8]. Але і це – відчутна підтримка країни-агресора.

Водночас ставлення італійців до України є доволі спрощеним, сформованим в парадигмі симпатій до Росії та сприйняття України як спорідненої з нею держави, без усвідомлення історичних та культурних відмінностей між обома країнами. Насамперед, це зумовлено браком знань про Україну. Змінити ситуацію могла б активність української громади, її громадських та культурно-освітніх організацій, адже зазвичай діаспора є фактором формування позитивного іміджу своєї історичної батьківщини. Українська громада в Італії – четверта за кількістю етнічна спільнота з країн – не членів ЄС і за офіційними даними складає близько 230 тисяч [6, с. 27] (втім, очевидно, насправді йдеться про більші цифри).

Хоча італійське суспільство лояльне до українців і вони легко інтегруються в нього, українська спільнота тут не змогла стати групою лобіювання інтересів України. Українці в Італії не є такими активними як, наприклад, українські в США, Канаді чи Німеччині, через свій статус (часто нелегальний), економічний характер еміграції («заробітчани» мають на меті насамперед заробіток та часто працюють в Італії сезонно, тож не зацікавлені в інтеграції в українську діаспору країни). До того ж далеко не всі українські трудові емігранти від початку ідентифікували себе з Україною, що в свою чергу підкріплювало уявлення італійців про спорідненість України та Росії. Внаслідок цього у 2015–2016 рр. у пересічних італійців Україна асоціювалася здебільшого з поняттями «війна», «Росія» та «прислуга» [6, с. 29; 28].

Поряд з тим саме події в Україні, починаючи від Євромайдану, стали поштовхом до зростання національної самосвідомості українців в Італії, їхнього об'єднання навколо підтримки батьківщини та ситуативних спроб інформаційного впливу на суспільство і владу Італії задля допомоги Україні. Практично всі українські громадські та культурно-освітні організації на Апеннінах (їх налічується понад 40) взяли на себе здійснення певних заходів з інформаційної підтримки України та організацію в своїх містах чи регіонах збору коштів для допомоги АТО, пораненим, переселенцям тощо. Найбільш згуртованими в цій справі є українці Риму, Неаполю, Мілану та Брешиї, а найефективнішою в 2014–2018 рр. була робота таких організацій як «Євромайдан–Рим», «Конгрес українців Італії», а також «Італія – Україна – Майдан».

Оскільки українці в Італії досі не стали потужною групою впливу, не мають свого представництва в органах влади та ефективного координаційного центру, їхні можливості обмежені. Фактично, чи не єдиним засобом їхнього впливу на формування суспільної думки щодо України і водночас способом засвідчення власної солідарності із українським народом є публічні акції – флешмоби, мітинги, акції протесту. До них постійно вдаються найактивніші українські громади в Італії. Так, найбільший суспільний резонанс спричинив

марш миру у Мілані в рамках всесвітньої акції «Мир Україні», проведений 29 березня 2015 р. українськими асоціаціями з Мілана, Бергамо, Брешії, Верони, Венеції, Реджо-Емілії та Варезе. Перед початком ходи українські греко-католицькі священики у місцевій церкві провели спільну молитву за мир в Україні, після чого колона з кількох сотень українців пройшла центральними вулицями міста під синьо-жовтим прапором завдовжки 15 м та з плакатами за мир в Україні. До учасників ходи долучилися й італійці, переважно молодь. Акція завершилася мітингом і флешмобом – активісти розгорнули величезне багряне полотно у формі серця із обрисами географічних кордонів України та заспівали гімн України. На завершення учасникам ходи роздавали коровай миру [19]. Через такі акції українські активісти намагаються пояснити італійцям, що Україна – мирна держава, яка змушена захищатися від російської збройної агресії. Водночас подібні заходи спрямовані і на донесення італійському уряду та парламенту думки про необхідність продовження економічних санкцій проти країни-агресора.

По мірі розвитку подій риторика подібних заходів українців в Італії ставала все категоричнішою щодо Росії та її лідера. Зокрема, у вересні 2015 р. українська громада Риму провела акцію проти виступу В. Путіна в ООН та з вимогами звільнити українських політв'язнів. Акції протесту українців в Італії часто спрямовані і на привернення уваги до політики української влади або захисту прав добровольців в АТО. Наприклад, в липні 2015 р. «Євромайдан–Рим» та Конгрес українців Італії провели флешмоб під Колізеєм на підтримку «Правого сектору» та добровольців, які воювали на сході України.

Надання гуманітарної допомоги Україні є другим важливим напрямом підтримки співвітчизників українською громадою в Італії. Так, українці в Італії стали одними з основних в Європі постачальників автомобілів для АТО в перші роки її проведення, коли потреба у них була найбільшою. Здебільшого ці автомобілі в Україні переобладнувалися на карети швидкої медичної допомоги для зони АТО. Найбільше таких автомобілів для України придбав підприємець Віталій, відомий як Гастарбайтер Ді Паче (своє прізвище він не розголошує).

Лише у 2015 р. він відправив до України понад 30 «швидких» (Fiat Ducato, VW T4 4X4, VW T5 4X4, Renault Master) для 25, 54 та 58 бригад ЗСУ і фонду «Help Army». Більшість автівок добродичинець придбав за свій рахунок, а на решту зібрала гроші українська громада (суми внесків при таких зборах, як правило, різняться від п'яти євро до тисячі). Часом українці з сусідньої Греції також приєднуються до збору коштів або замовляють українцям в Італії пошук машин, які самі передавали в Україну. Поширена практика, коли активісти відправляють автомобіль до України з гуманітарним вантажем – одягом, медикаментами та продуктами харчування. Так, на початку 2016 р. Віталій (Гастарбайтер Ді Паче) придбав справжню карету швидкої допомоги для 58 ОМБ ЗСУ. Користуючись нагодою, другий італійський українець, Ігор Тинний, передав з машиною фінансову допомогу (€1800), а українська громада Флоренції наповнила машину теплими речами та смаколиками для українських військовослужбовців [2].

Українська діаспора в Італії відправляла в Україну мікроавтобуси та «швидкі» не лише для ЗСУ, а й для Добровольчого українського корпусу «Правий сектор». За словами координатора комітету «Євромайдан–Рим» О. Городецького, лише українці з м. Брешія протягом 2014 – на початку 2015 рр. передали в Україну три карети швидкої допомоги та один мікроавтобус [21]. Часто гроші на автівки для українських військовиків збирають під час мітингів. Наприклад, під час протестної акції в Римі у вересні 2015 р. було зібрано кошти на позашляховик «Nissan» для розвідників ЗСУ вартістю 2100 євро і 4700 гривень [24].

Певні акції українська громада проводить саме з метою збору коштів. Найчастіше з такими ініціативами виступає українська громада Риму. Так, коли в 2015 р. Україні було запроваджено День захисника 14 жовтня, «Євромайдан–Рим» започаткував щорічну акцію «Привітай захисника», в ході якої відбувається збір невеликих подарунків для захисників України на суму близько €5. Також збирають кошти на осінньому благодійному святі «Стрілецька Ватра», навесні – під час «Великодніх гаївок», і традиційно на

Різдво. Наприклад, в квітні 2016 р. було зібрано €816 на спорядження для 93 і 24 бригад ЗСУ та батальйону ОУН [23]. У червні 2016 р. українські фестини в «Українському селі» на околиці Риму дозволили зібрати €1275 на тепловізор для 72 ОМБ ЗСУ [20]. Цікавою стала загальноукраїнська акція «Продай свою книгу – допоможи сиротам з Авдіївки», ініційована українцями в Італії в травні 2017 р.: письменники – учасники проекту продали власні книги та перерахували кошти на допомогу сиротам Авдіївки, які втратили батьків під час обстрілів [3].

На фоні зусиль української спільноти зі збору коштів урядова допомога Італії виглядає не надто активною, хоча італійський уряд на чолі з М. Ренці кілька разів перерахував фінансову допомогу на гуманітарні проекти на сході України на загальну суму понад €3 млн. Вперше за цей період фінансову допомогу було виділено 28 лютого 2014 р. – €100 тисяч Міжнародному комітету Червоного Хреста в Україні на допомогу пораненим під час зіткнень в Україні [18]. Другий транш Рим передав Червоному Хресту і УВКБ ООН для гуманітарної допомоги Україні €200 тисяч на початку 2015 р. [8] Це приблизно стільки ж, скільки надала Україні Словенія [1]. Країни «великої сімки» тоді ж надали Україні 4 млрд доларів [9].

Виділення урядом Італії коштів на гуманітарну допомогу Україні слід розглядати не лише в контексті її взаємодії з іншими країнами ЄС та міжнародними організаціями, які активно підтримують нашу державу, а й крізь призму відновлення двостороннього діалогу Італії та України. З 2014 р. контакти двох держав суттєво активізувалися на найвищому рівні. Протягом 2014–2015 рр. лише Маттео Ренці та Петро Порошенко мали не менше п'яти зустрічей, включно з обміном офіційними візитами у 2015 р. В 2016 р. відбувся перший за 17 років візит до України президента Італії Серджа Матарелли. Пожвавилися контакти і на міжвідомчому рівні, у жовтні 2015 р. після шести років перерви Україна та Італія підписали Дорожню карту співробітництва на 2016–2017 рр. та меморандуми про економічну співпрацю [6, с. 16]. В 2016 р. було створено і міжпарламентську групу дружби між Україною та Італією.

Тому цілком логічним виглядає прийняте наприкінці 2016 р. рішення уряду Італії про виділення Україні €1 млн (для порівняння того року загальний обсяг гуманітарної допомоги ЄС Україні склав €26,4 млн [5]). 24 лютого 2017 р. €700 тисяч з цієї суми було передано Всесвітній Продовольчій Програмі ООН (Німеччина тоді ж на цю програму для України виділила €3 млн) і €300 тисяч – через ЮНІСЕФ для мешканців сходу України, а також для фінансування проекту з розмінування [10].

Крім фінансової допомоги, Італія долучилася до поширеної в інших країнах Європи практики надання медичної допомоги пораненим на сході України військовикам. Після двох років підготовки та переговорів 23 грудня 2016 р. спеціальним літаком Міноборони Італії до Риму доставили двох важкопоранених українських військовослужбовців. До цього восени 2014 р. в Італії трьом учасникам бойових дій на Донбасі зробили складне протезування кінцівок [11]. Українська громада в Італії також опікується лікуванням учасників АТО. Так, восени 2016 р. було зібрано €30 тисяч на лікування від раку О. Юріної, бійця батальйону «Донбас» [22].

Останній та найбільший за даний період пакет урядової гуманітарної допомоги для населення на сході України в розмірі €2 млн було виділено у січні 2018 р. З них €500 тисяч надійшли Всесвітній продовольчій програмі для доставки продуктів і предметів першої необхідності, €500 тисяч отримав ЮНІСЕФ на фінансування освітніх програм з мінної безпеки, ще €1 млн – Червоний Хрест на забезпечення потреб у галузі охорони здоров'я [12]. Зауважимо, що головування Італії в ОБСЄ в 2018 році сприяло інтенсифікації контактів з Україною на урядовому та парламентському рівнях.

Однак, попри офіційні заяви про підтримку України та певні кроки в налагодженні діалогу з Україною, італійський уряд на чолі з М. Ренці не приховував, що найбільше його турбувало відновлення торговельно-економічних відносин з Росією, і навіть виступив ініціатором зняття з неї економічних санкцій ЄС. Це дало підстави Г. Греселю, експерту провідного європейського аналітичного центру «European Council for Foreign Relations» у

своєму дослідженню щодо підтримки України різними країнами-членами ЄС (жовтень 2016 р.) поставити Італію на перше місце у «найгіршій групі у ставленні до України», що доволі симптоматично [1].

Але якщо уряд М. Ренці був більш незалежним від російських впливів, то перемога на парламентських виборах в Італії у березні 2018 р. так званої коаліції друзів Путіна (об'єднання правих «Ліги півночі» та «Руху п'яти зірок») і формування уряду на чолі з Джузеппе Конте в червні 2018 р. практично не залишають надії на продовження налагодження італійсько-українського діалогу. Італійські медіа яскраво віддзеркалюють офіційну риторику, акцентуючи увагу на внутрішніх проблемах України на кшталт корупції та проблем бізнесу і на необхідності зняття ЄС санкцій з Росії [27]. Втім, як зазначають фахівці, «проросійськість» Італії теоретично не виключає можливості добрих відносин з Україною за умови її активнішої позиції та усвідомлення італійським урядом своєї вигоди [4]. В свою чергу, це демонструє й недостатні зусилля української сторони у формуванні позитивного іміджу нашої держави в італійському суспільстві та політикумі – як на рівні міждержавних відносин, так і з боку української громади Італії.

З огляду на обставини, цінними для України є будь-які дії італійців, спрямовані на її підтримку. Йдеться як про гуманітарну допомогу італійських фондів, так і зусилля з формування позитивної суспільної думки про Україну та поширення правдивої інформації про російську агресію. Останнє взяли на себе окремі італійці, для яких Україна є близькою, а також діячі демократичного спрямування – політики, журналісти, публіцисти, «лідери думок». Наприклад, Паоло Міелі – авторитетний італійський журналіст, який засуджуючи обстріл та захоплення Росією українських суден в Азовському морі в листопаді 2018 р., засудив й італійський уряд як найбільшого в ЄС прихильника зняття з Росії обмежувальних санкцій [26].

Одним з найяскравіших прикладів інформаційної підтримки України є діяльність італійського підприємця Мауро Воерціо, власника туристичного бюро у Києві. Він провів два місяці на Євромайдані в столиці України, за його

власними словами, поширюючи «правду про революційні події» в соціальних мережах та італійських медіа. Згодом переконання М. Воерціо, що «Італія є найбільш проросійською країною в Європі» через те, що головні італійські канали та друковані ЗМІ не мають кореспондентів у Києві і використовують матеріали кореспондентів з Москви, змусили його самого підготувати для італійських медіа низку відеорепортажів та статей про бойові дії на сході України. Зрештою він облікував книгу «Ангели Майдану» та зняв документальний фільм «Майдан: 2 роки по тому» [17].

Серед італійських волонтерських організацій найбільшу допомогу Україні надає асоціація «Італія – Україна – Майдан» на чолі з Фабіо Пределло, яка під впливом подій в Україні перетворилася з культурної на гуманітарну. Допомогу організація збирає у співпраці із фондом «Карітас» та адміністративними установами Мілана і Леньяно. Саме її 16-тонний вантаж, відправлений з Мілана в листопаді 2015 р., став одним з найбільших гуманітарних вантажів з Італії за період, що розглядається. Лише за 2015 рік «Італія – Україна – Майдан» направила в Україну чотири такі гуманітарні місії, а протягом перших двох років війни здійснила шість гуманітарних місій в Україну та доставила 80 тонн гуманітарної допомоги для дітей, переселенців і лікарень на сході України в Слов'янську, Краматорську, Харкові, Дніпропетровську, Бахмуті та Бердянську [13]. Принагідно відзначимо, що Україна відзначила внесок асоціації, нагородивши її очільника орденом «За заслуги» III ступеня [14].

Таким чином, надання Італією гуманітарної допомоги Україні відбувається у двох паралельних площинах: допомога уряду та допомога італійського суспільства – власне італійців та української громади в Італії. Саме українці та пов'язані з ними італійські організації виявилися найактивнішими у наданні Україні інформаційної та гуманітарної допомоги. Втім, звісно, найбільші фінансові можливості для надання допомоги має уряд Італії. У 2014–2018 рр. він надав Україні (виключно через міжнародні організації) понад 3 млн євро на гуманітарну допомогу. Водночас питання гуманітарної допомоги

Україні надало новий імпульс розвитку українсько-італійських відносин, реалізувати який повною мірою так і не вдалося. Хоча Італія й долучилася до надання Україні гуманітарної допомоги і політичної підтримки як учасниця ЄС, її обсяги та особливості позиції щодо країни-агресора не дозволяють зарахувати Італію до симпатиків і «найбільших друзів» України в Європі. Дається взнаки і те, що українська громада в Італії досі не стала ефективним важелем впливу на суспільну думку та владу країни.

Список використаних джерел та літератури:

1. Від Німеччини до Мальти: які країни ЄС допомагають Україні, а які – симулюють підтримку. European Council for Foreign Relations [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/20/7056180/> – Дата звернення: 1.02.2019. – Назва з екрану.
2. Волонтер з Італії за рік відправив в Україну більше 30 «швидких» для АТО [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vidia.org/2016/51836>. – Дата звернення: 5.02.2019. – Назва з екрану.
3. Діаспора Італії збирає допомогу для сиріт з Авдіївки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://svitua.com.ua/news/201705/3651-diaspora-italiyi-zbyrae-dopomogu-syrit-avdiyivku> – Дата звернення: 5.02.2019. – Назва з екрану
4. Ерман Г. «Італія – проросійська, але не проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46487027> – Дата звернення: 15.12.2018. – Назва з екрану.
5. ЄС у 2016 році виділив понад 26 млн євро допомоги Сходу України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1626725-yes-u-2016-rotsi-vidiliv-ponad-26-mln-uevro-dopomogi-skhodu-ukrayini> – Дата звернення: 5.02.2019. – Назва з екрану.
6. Зарембо К. Аудит зовнішньої політики: Україна-Італія. Дискусійна записка. / Катерина Зарембо. – К., 2016. – 49 с.

7. Італія – наш добрий партнер, і ми готові поглиблювати відносини в політичній та економічній площині, – Володимир Гройсман [Електронний ресурс] / Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України, опубліковано 30 січня 2018 року. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/italiya-nash-dobrij-partner-i-mi-gotovi-pogliblyuvati-vidnosini-v-politichnij-ta-ekonomichnij-ploshini-volodimir-grojsman> – Дата звернення: 1.02.2019. – Назва з екрану.

8. Італія виділить EUR 2 млн на гуманітарну допомогу Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/481459.html> – Дата звернення: 26.01.2019. – Назва з екрану.

9. Італія передасть 200 тисяч євро гуманітарної допомоги Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2015/01/29/524247> – Дата звернення: 2.02.2019. – Назва з екрану.

10. Італія виділила 1 млн євро постраждалим на Донбасі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/02/25/7136446/> – Дата звернення: 1.02.2019. – Назва з екрану.

11. Італія прийняла на лікування двох тяжкопоранених українських військових [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vidia.org/2016/62977> – Дата звернення: 3.02.2019. – Назва з екрану.

12. Італія виділила жителям Донбасу €2 млн гуманітарки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180131-italiya-vydilyla-zhytelyam-donbasu-e2-mln-gumanitarky/> – Дата звернення: 29.01.2019. – Назва з екрану.

13. Італія направила в Україну 16 тонн гуманітарної допомоги [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uapost.us/news/italiya-napravyula-v-ukrayinu-16-tonn-gumanitarnaoyi-dopomogy/> – Дата звернення: 3.02.2019. – Назва з екрану.

14. Кудрик Н. Волонтерам в Україні бракує фахової підготовки – італійський активіст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/27736894.html> – Дата звернення: 5.02.2019. – Назва з екрану.

15. Марко Ді Лідо. Погляд з Італії на Україну: хто в Римі підтримує Київ і чому є ті, хто проти? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/2/7034332/> – Дата звернення: 5.02.2019. – Назва з екрану.

16. Ставлення країн ЄС до ситуації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/stavlennya-krayin-yes-do-sytuaciyi-v-ukrayini> – Дата звернення: 2.02.2019. – Назва з екрану.

17. Стельмах І. Італійський активіст Майдану бореться з пропагандою Кремля: написав книжку і взявся за фільм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27491091.html> – Дата звернення: 8.02.2019. – Назва з екрану.

18. УГКЦ В Італії висловлює вдячність урядові Італійської республіки за надану фінансову допомогу для постраждалих в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://catholicnews.org.ua/ugkc-v-italiyi-vislovlyuie-vdyachnist-uryadovi-italiyskoyi-respubliki-za-nadanu-finansovu-dopomogu> – Дата звернення: 5.02.2019. – Назва з екрану.

19. У Мілані відбулася акція за мир в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26926840.html> – Дата звернення: 4.02.2019. – Назва з екрану.

20. У Римі зібрали гроші на тепловізор для бійців 72-ї бригади [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2034133-u-rimi-zibrali-grosi-na-teplovizor-dla-bijciv-72i-brigadi.html> – Дата звернення: 2.02.2019. – Назва з екрану.

21. Українська діаспора в Італії передала бійцям "Правого сектора" мікроавтобус [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ua.112.ua/suspilstvo/ukrayinska-diaspora-v-italiyi-peredala-biycyam-pravogo->

sektoru-mikroavtobus-183037.html – Дата звернення: 30.01.2019. – Назва з екрану.

22. Українська діаспора в Італії допомогла врятувати від раку бійця Нацгвардії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vidia.org/2016/6144> – Дата звернення: 5.02.2019. – Назва з екрану.

23. Українці Італії зібрали понад € 800 на потреби бійців АТО [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2007938-ukrainci-italii-zibrali-ponad-800-na-potrebi-bijciv-ato.html> – Дата звернення: 4.02.2019. – Назва з екрану.

24. Українці Риму придбали позашляховик для розвідки ЗСУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrpohliad.org/news/ukrayintsi-rymu-prydbaly-pozashlyahovyk-dlya-rozvidky-zsu-spysok-zhertvodavtsiv-dodayetsya.html> – Дата звернення: 1.02.2019. – Назва з екрану.

25. Як сприймають Україну італійці? / «Що думають громадяни ЄС про Україну?». [Електронний ресурс] / Інститут світової політики. – Київ, 2015. – Режим доступу: <http://iwr.org.ua/ukr/public/1624.html> – Дата звернення: 2.02.2019. – Назва з екрану.

26. L'Italia, la Russia e l'Ucraina. Perché Paolo Mieli ha ragione [Risorsa Elettronica] – Modalità di Accesso: <https://formiche.net/2018/12/italia-russia-ucraina-mieli/?fbclid=IwAR0T0krGsc2YeIR89avAuiW6wY3HE2KW7ipKoYkGB4un45E6EXx3ZduD09I>. – Data di Accesso: 10.02 2019. – Titolo dallo Schermo.

27. Tre anni di aiuti al regime corrotto di Kiev: cosa ha ottenuto l'Italia in cambio? [Risorsa Elettronica] – Modalità di Accesso: https://www.lantidiplomatico.it/print.php?idx=82&pg=21528&fbclid=IwAR30-Fup_Q4_CgdaKpTliebDJ5qahyzXWCQYByNrQ3rciHKzv92Czlp4Ec. – Data di Accesso: 10.02 2019. – Titolo dallo Schermo.

References:

1. Vid Nimechchyny do Malty: yaki krainy YeS dopomahaiut Ukraini, a yaki – symuliuut pidtrymku. European Council for Foreign Relations. (2016). Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/20/7056180>
2. Volonter z Italii za rik vidpravyyv v Ukrainu bilshe 30 «shvydkykh» dlia ATO. (2016). Retrieved from <http://vidia.org/2016/51836>
3. Diaspora Italii zbyraie dopomohu dlia syrit z Avdiivky. (2017). Retrieved from <http://svitua.com.ua/news/201705/3651-diaspora-italiyi-zbyraye-dopomogu-syrit-avdiyivky>
4. Erman, H. (2018, December). «Italiia – prorosiiska, ale ne proty Ukrainy». Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46487027>
5. YeS u 2016 rotsi vydilyv ponad 26 mln yevro dopomohy Skhodu Ukrainy. (2016). Retrieved from <https://www.unn.com.ua/uk/news/1626725-yes-u-2016-rotsi-vidiliv-ponad-26-mln-yevro-dopomogi-skhodu-ukrayini>.
6. Zarembo, K. (2016). Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina-Italiia. Diskusiina zapyska. Retrieved from https://glavcom.ua/pub/pdf/10/1037/Aud_Ukr_Ital_ukr_net.pdf
7. Italiia – nash dobryi partner, i my hotovi pohlybliuvaty vidnosyny v politychnii ta ekonomichnii ploschyni, – Volodymyr Hroisman. Departament informatsii ta komunikatsii z hromadskistiu Sekretariatu Kabinetu Ministriv Ukrainy, opublikovano 30 sichnia 2018 roku (2018). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/italiya-nash-dobrij-partner-i-mi-gotovi-pogliblyuvati-vidnosini-v-politichnij-ta-ekonomichnij-ploshini-volodimir-grojsman>
8. Italiia vydilyt EUR 2 mln na humanitarnu dopomohu Ukraini. (2018). Retrieved from <https://ua.interfax.com.ua/news/political/481459.html>
9. Italiia peredast 200 tysiach yevro humanitarnoi dopomohy Ukraini. (2015). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2015/01/29/524247>
10. Italiia vydilyla 1 mln yevro postrazhdalym na Donbasi. (2017). Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2017/02/25/7136446>.

11. Italiia pryiniala na likuvannia dvokh tiazhkoporanenykh ukrainskykh viiskovykh. (2016). Retrieved from <http://vidia.org/2016/62977>

12. Italiia vydilyla zhyteliam Donbasu €2 mln humanitarky. (2018). Retrieved from <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20180131-italiya-vydilyla-zhytelyam-donbasu-e2-mln-gumanitarky>

13. Italiia napravyla v Ukrainu 16 tonn humanitarnoi dopomohy. (2018). Retrieved from <http://www.uapost.us/news/italiya-napravyla-v-ukrayinu-16-tonn-gumanitarnaoyi-dopomogy>

14. Kudryk, N. (2016, May). Volonteram v Ukraini brakuie fakhovoi pidhotovky – italiiskyi aktyvist. Retrieved from <http://www.radiosvoboda.org/a/27736894.html>

15. Marko Di Lido. (2015, June). Pohliad z Italii na Ukrainu: khto v Rymi pidtrymuie Kyiv i chomu ye ti, khto proty? Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/06/2/7034332>

16. Stavlennia krain YeS do sytuatsii v Ukraini. (2014). Retrieved from <http://infolight.org.ua/content/stavlennya-krayin-yes-do-sytuaciyi-v-ukrayini>.

17. Stelmakh, I. (2016, January). Italiiskyi aktyvist Maidanu boretsia z propahandoiu Kremli: napysav knyzhku i vziavsia za film Retrieved from <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27491091.html>

18. UHKTS v Italii vyslovliuie vdiachnist uriadovi Italiiskoi respubliky za nadanu finansovu dopomohu dlia postrazhdalykh v Ukraini. (2014). Retrieved from <http://catholicnews.org.ua/ugkc-v-italiyi-vislovlyuie-vdyachnist-uryadovi-italiyskoyi-respubliki-za-nadanu-finansovu-dopomogu>

19. U Milani vidbulasia aktsiia za myr v Ukraini. (2015). Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/26926840.html>

20. U Rymi zibraly hroshi na teplovizor dlia biitsiv 72-i bryhady. (2016). Retrieved from <http://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2034133-u-rimi-zibrali-grosi-na-teplovizor-dla-bijciv-72i-brigadi.html>

21. Ukrainska diaspora v Italii peredala biitsiam "Pravoho sektora" mikroavtobus. (2015). Retrieved from <https://ua.112.ua/suspilstvo/ukrayinska-diaspora-v-italiyi-peredala-biycyam-pravogo-sektoru-mikroavtobus-183037.html>

22. Ukrainska diaspora v Italii dopomohla vriatuvaty vid raku biitsia Natshvardii. (2016). Retrieved from <http://vidia.org/2016/6144>

23. Ukraintsi Italii zibraly ponad € 800 na potreby biitsiv ATO. (2016). Retrieved from <http://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2007938-ukrainci-italii-zibrali-ponad-800-na-potrebi-bijciv-ato.html>

24. Ukraintsi Rymu prydbaly pozashliakhovyk dlia rozvidky ZSU. (2015). Retrieved from <http://ukrpohliad.org/news/ukrayintsi-rymu-prydbaly-pozashlyahovyk-dlya-rozvidky-zsu-spysok-zhertvodavtsiv-dodayetsya.html>

25. Yak sprymaiut Ukrainu italiitsi? «Shcho dumaiut hromadiany YeS pro Ukrainu?». (2015). Retrieved from <http://iwp.org.ua/ukr/public/1624.html>.

26. L'Italia, la Russia e l'Ucraina. Perché Paolo Mieli ha ragione. (2018). Recuperato da <https://formiche.net/2018/12/italia-russia-ucraina-mieli/?fbclid=IwAR0T0krGsc2YeIR89avAuiW6wY3HE2KW7ipKoYkGB4un45E6EXx3ZduD09I>

27. Tre anni di aiuti al regime corrotto di Kiev: cosa ha ottenuto l'Italia in cambio? (2017). Recuperato da https://www.lantidiplomatico.it/print.php?idx=82&pg=21528&fbclid=IwAR30-Fup_Q4_CgdaKpTliebDJ5qahyzXWCQYByNrQ3rciHKzv92Czlp4Ec.

Olga Sukhobokova,

PhD, Associate Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

HUMANITARIAN ASSISTANCE OF ITALY TO UKRAINE IN 2014-2018

Annotation. The article deals with the provision of humanitarian aid to Ukraine by the government and society (citizens) of Italy during the period of Russian

armed aggression against Ukraine (2014-2018). Among them are the efforts of the large Ukrainian community in Italy (according to official figures in Italy, there are more than 230 thousand Ukrainians registered). The directions, volumes and methods of relief assistance for Ukrainian military and population in war-affected areas in eastern Ukraine and settlers were analyzed. It was determined that government financial assistance (over 3 million euros was allocated for 2014-2018) during this period came through international humanitarian organizations, which deal with the civilian people affected by the armed conflict and the program of demining of ukrainian territories.

The Ukrainian community in Italy provides individual assistance (from individuals) and from organizations (for example, the Congress of Ukrainians in Italy, "EuroMaydan-Rome" and others). Ukrainian communities of entire cities and regions may be involved in collecting a large sum (the most active are Ukrainians in Rome, Brescia, Milan, Naples). Mostly Ukrainians provided cars for units of the Ukrainian Armed Forces and volunteer groups in the area of fighting, equipment, clothes and funds for the needs of Ukrainian defenders, as well as food and gifts for them to holidays, organized humanitarian cargoes for the victims of the war of the population. At the same time, the Ukrainian community in Italy tried to hold public information events in support of Ukraine in the early years of the Russian-Ukrainian War and inform the Italian society and authorities about the events in it. The third source of humanitarian aid for Ukraine in Italy is Italian voluntary associations such as "Italy-Ukraine-Maidan", which independently delivers the largest humanitarian cargo to the east of Ukraine.

Italy's assistance to Ukraine is considered in the context of the socio-political processes and the foreign policy line of the Italian government. It is determined how the traditional strong ties between Italy and Russia affect for the attitude and assistance to Ukraine.

Key words: *Italy, Ukraine, Italian-Ukrainian relations, humanitarian aid, Russian aggression.*

Надійшла до редколегії 03.02.2019.

УДК 94 (100)

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.125-135>

Вікторія Пількевич

кандидат історичних наук, асистент,
Київський Національний університет
імені Тараса Шевченка

КУЛЬТУРНІ ТА ПРИРОДНІ ПАМ'ЯТКИ ЄВРОПИ У СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО, ЩО ЗНАХОДИТЬСЯ ПІД ЗАГРОЗОЮ

Анотація. В статті досліджено Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що знаходиться під загрозою. Визначено культурні та природні пам'ятки країн Європи, які внесено в даний Список, які перебували в ньому і були повернуті в Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, і продовжують бути під охороною світової спільноти, та об'єкт, який був виключений з Списку. Проаналізовано діяльність Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури в сфері збереження світової спадщини. Висвітлено причини занесення пам'яток у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що знаходиться під загрозою. В ході написання роботи авторкою було з'ясовано роль Комітету всесвітньої спадщини щодо охорони культурних пам'яток. Наведено критерії відбору культурних і природних об'єктів у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а також визначено поняття «культурної спадщини» та «природної спадщини» відповідно до Конвенції «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (1972 р.). В результаті були сформовано пропозиції щодо вдосконалення роботи країн Європи в сфері збереження культурних і природних пам'яток та визначено перспективи повернення об'єктів, які перебувають у Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Ключові слова: ЮНЕСКО, Список всесвітньої спадщини, культурні та природні пам'ятки, критерії, Конвенція.

Питання збереження культурної та природної спадщини є актуальним для кожної країни з своєю історією. Особливо на сьогоднішній день, коли у світі йдуть постійні збройні конфлікти, громадянській війни, терористичні акти. Світова спільнота розуміє всю хиткість мирного співіснування і ставить на порядок денний об'єднання зусиль для захисту світового надбання людства в умовах небезпеки. Окрім того, серйозну проблему складають природні зміни: землетруси, зсуви, повені тощо, що несуть загрозу знищення пам'яток культури. Беззаперечна увага в сфері охорони в першу чергу надається тим культурним цінностям, які визнані надбанням всього людства.

Питання збереження культурної спадщини знаходиться в колі інтересів науковців В. І. Акуленка [1], І. Е. Мартиненка [6], В. В. Максимова [5], О. І. Мельничук [7], Т. Г. Каткової [3] тощо. Науковий доробок даних вчених знаходиться в сфері юридичної науки, правовому аналізі документів ЮНЕСКО в даній сфері тощо. На наш погляд, особливо доцільним є дослідження проблеми виключення пам'яток зі Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з попереднім занесенням їх у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою. Цікавість становлять європейські пам'ятки, оскільки цивілізаційна складова розвитку країн Європи показує, що кількість об'єктів-претендентів на виключення є незначною, на відміну від східних країн. Але проблема всеодно є, оскільки періодично культурні цінності європейських країн потрапляють у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою. Тому, на нашу думку, варто проаналізувати основні критерії, за якими об'єкти вносяться у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, виділити основні причини внесення пам'яток у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, показати, як можна вирішити це питання на прикладі тих цінностей, які були повернуті під захист світової спільноти, визначити перспективи у збереженні культурної спадщини країн Європи.

Визнання світовою спільнотою, захист, підтримка, отримання нового досвіду в питанні охорони роблять свій внесок у формування статусу країни на міжнародній арені. В 1945 році (у 1946 році – ратифіковано Статут) була

створена Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка одним з своїх завдань поставила охорону всесвітньої спадщини людства. Зокрема, вже у 1954 р. була прийнята Конвенція «Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту». Але найважливішим документам для дослідження нашої теми є Конвенція 1972 р. «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини», де у статтях 1 і 2 зазначено, що «культурна спадщина» це – «пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури і живопису, елементи або структури археологічного характеру, написи, печери і групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних побудов, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких являє видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; визначні місця: твори людини або спільні творіння людини і природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології»; «природна спадщина» – це «природні пам'ятки, створені фізичними і біологічними утвореннями або групами таких утворень, які мають видатну універсальну цінність з точки зору естетики або науки; геологічні і фізіографічні утворення; і строго обмежені зон, які представляють ареал видів тварин і рослин, що під загрозою, і мають видатну універсальну цінність з точки зору науки або збереження; природні визначні місця або строго обмежені природні зони, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, збереження або природньої краси» [4].

При ЮНЕСКО було створено Міжурядовий комітет охорони світової культурної та природної спадщини. Даний Комітет складає, обновлює та публікує так званий «Список всесвітньої спадщини», тобто список пам'яток культури і природи, якщо вони відповідають статтям 1 і 2 вищезазначеної Конвенції. Ці об'єкти повинні мати видатну універсальну цінність відповідно до визначених критеріїв. Об'єкт визнається носієм універсальної цінності і включається до Списку, якщо він відповідає хоча б одному критерію і

відповідним умовам цілісності Таким чином, для ширшого розуміння даного питання варто навести список критеріїв.

Культурні: (i) Об'єкт є шедевром людського творчого генія; (ii) Об'єкт свідчить про значний взаємовплив людських цінностей в даний період часу або в певному культурному просторі, в архітектурі або в технологіях, в монументальному мистецтві, в плануванні міст або створенні ландшафтів; (iii) Об'єкт є унікальним або принаймні винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує до цих пір або вже зникла; (iv) Об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю або ландшафту, що ілюструє значущий період людської історії; (v) Об'єкт є видатним прикладом людської традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, будучи зразком культури (або культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем, особливо якщо вона стає вразливою через сильний вплив необоротних змін; (vi) Об'єкт безпосередньо або матеріально пов'язаний з подіями або існуючими традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами і має виняткову світову важливість. (На думку комітету ЮНЕСКО цей критерій повинен переважно використовуватися разом з яким-небудь ще критерієм або критеріями); природні: (vii) Об'єкт є природним феноменом або простором виняткової природної краси і естетичної важливості; (viii) Об'єкт є видатним зразком головних етапів історії Землі, зокрема пам'ятником минулого, символом геологічних процесів, що відбуваються, розвитку рельєфу або символом геоморфічних або фізіографічних особливостей; (ix) Об'єкт є видатним зразком екологічних або біологічних процесів, що відбуваються, в еволюції і розвитку земних, прісноводних, берегових і морських екосистем і рослинних і тваринних співтовариств; (x) Об'єкт включає найбільш важливе або значне природне місце існування для збереження в ній біологічного різноманіття, зокрема зникаючих видів виняткової світової цінності з погляду науки і охорони [11].

Країни Європи займають активну позицію в напрямку включення своїх пам'яток у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Загалом, європейські

держави, у більшості своїй маючи достатній рівень розвитку, намагаються представляти всьому світу своє культурне та природне надбання, захищати свої цінності, піднімаючи свою історію, популяризуючи свою культуру та заохочуючи новий потік туристів до своєї країни.

Місія ЮНЕСКО щодо світової спадщини: заохочувати країни до підписання Конвенції 1972 року і сприяти охороні їхньої культурної та природної спадщини; спонукати країни-члени Конвенції подавати пропозиції про включення їхніх пам'яток до Списку всесвітньої спадщини; заохочувати країни-члени регулярно подавати доповіді про стан збереження пам'яток світової спадщини; подавати експертну допомогу в разі виникнення очевидної загрози знищення пам'яток світової спадщини; сприяти популяризації культурної та природної спадщини; заохочувати міжнародну співпрацю в галузі збереження культурної та природної спадщини [8, с. 31].

Але Комітет також формує Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою. Це ті пам'ятки, які потребують значної роботи для їхнього збереження. В даний список включаються лише ті культурні і природні об'єкти, яким загрожує серйозна і конкретна небезпека (зокрема, активний розвиток міст, туризму, загроза зникнення у зв'язку з швидкою руйнацією, масштабні будівельні роботи, стихійні лиха, військові конфлікти тощо).

Особлива роль щодо збереження пам'яток належить країні, на території якої даний об'єкт знаходиться. Держави мають постійно звітувати про стан пам'яток та заходи щодо їхнього збереження. Такі доповіді не формальний звіт, вони можуть дати поштовх до розв'язання важливих проблем збереження спадщини. Доречно привести слова колишнього виконуючого обов'язки постійного представника України при ЮНЕСКО О. Дем'янюка: «Співробітництво країн-членів з ЮНЕСКО має бути «магістраллю з двохстороннім рухом», інтенсивність якого визначається взаємними інтересами» [2, с. 75]. Саме держава повинна брати на себе відповідальність за охорону своєї культурної цінності, звітуючи перед світовою спільнотою про стан пам'ятки.

В Україні дана проблема є особливо актуальною. Нещодавно стояло питання включення до даного Списку культурних пам'яток нашої столиці Софії Київської з прилеглими монастирями і Києво-Печерської Лаври, оскільки постійна забудова навколо об'єктів є недопустимою з точки зору збереження культурної спадщини.

В Європі також існує проблема включення культурних і природних пам'яток у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, а деякі об'єкти були, взагалі, виключені з Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Зупинимося більш детально на деяких «проблемних» пам'ятках Європи.

З 1979 по 2003 рр. у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, було занесено місто Котор (Чорногорія), через землетрус 1979 р.

Соляна шахта Величка (Польща) перебувала у Списку з 1989 по 1998 рр. Причиною стало збільшення вологості через туризм. Але питання було вирішено шляхом налагодження у шахті кондиціонування, а потік туристів обмежили.

Місто Дубровник (Хорватія) був у Списку через війну з 1991 по 1998 рр.

Плітвіцькі озера (Хорватія) – через війну у Хорватії, оскільки територія була замінована (1992 – 1997).

Природний заповідник Сребрна (Болгарія) був у Списку з 1992 по 2003 рр. Причина: використання у сільському господарстві, що призвело до зменшенню видів птахів.

Бутрінті (Албанія): 1997 – 2005 – роки перебування у Списку. Причина: громадянська війна.

Кельнський собор (Німеччина) теж був у даному списку через забудова високими спорудами навколо собору (2004 – 2006 рр.).

Ці об'єкти змогли уникнути повного виключення та повернулися у статус всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Нажаль, не всі пам'ятки знову були включені у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Зокрема, Долина Ельби у Дрездені (Німеччина). Причина внесення – будівництво Вальдшлесхенського мосту [9].

На сьогоднішній день у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що знаходиться під загрозою, перебувають наступні пам'ятки:

- Середньовічні пам'ятки у Косово (Сербія). Включення у Список пов'язане з громадянською війною. Рік внесення – 2006.
- Ліверпуль (Великобританія) – у зв'язку з будівництвом, в результаті чого можлива масштабна зміна історичних доків. Рік внесення – 2012.
- У 2017 році історичний центр Відня був внесений у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, оскільки забудова високими спорудами псує зовнішній вигляд об'єкту [10].

Таким чином, можна зробити висновки, що країни Європи мають проблеми у збереженні своїх пам'яток. На сьогоднішній день, три об'єкти знаходяться у Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою. Відзначимо, що два з них, є культурними цінностями країн, що мають високий рівень розвитку у світі (Великобританія і Австрія), але це не допомогло їм уникнути потрапляння їхніх пам'яток у даний Список. До того ж є приклад повного виключення зі Списку культурного об'єкту ще однієї розвинутої країни – Німеччини.

Можна побачити, що головна проблема з виключенням пов'язана з активною забудовою даних об'єктів. Сучасний світ несе модернізацію міст, новітні технології, що має й іншу сторону – псування історико-архітектурного ландшафту, зовнішнього вигляду, автентичності пам'яток.

Також доцільним, на наш погляд, буде порівняти кількість пам'яток, внесених у Список всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою, європейських та країн інших континентів. Результатом є те, що у статистичному співвідношенні пам'яток країн Європи у даному Списку набагато менше. Це пояснюється подіями, які відбуваються на тих територіях, де знаходяться об'єкти. Постійні війни, конфлікти, атаки, терористичні акти в країнах Азії призвели до включення великої кількості пам'яток до Списку. Зокрема, можна привести приклад з Сирією.

Отже, культурні та природні пам'ятки країн Європи займають чільне місце у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. В своїй більшості європейські держави виділяються цивілізаційно-культурною складовою, швидким розвитком науки і техніки, інноваційними підходами. Країни працюють в напрямку збереження своєї культурної і природної спадщини, представляють своє надбання на міжнародній арені. Але навіть дані країни не уникають проблеми включення своїх культурних і природних пам'яток у Список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що знаходиться під загрозою. На сьогоднішній день, це пов'язано передусім з сучасної забудовою, що несе за собою порушення історико-архітектурного ландшафту, змін тих пам'яток, які були внесені у Список всесвітньої спадщини завдяки своїй унікальності або особливості. Але історія показала на прикладі тих пам'яток, які змогли уникнути повного виключення зі Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, що при спільній роботі країни, на території якої знаходиться дана пам'ятка та міжнародної організації ЮНЕСКО, можна зберегти культурну та природну спадщини для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел та літератури:

1. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурної спадщини / В. І. Акуленко, О. І. Мельничук // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – № 2. – С. 140–147.
2. Дем'янюк О. П. Гуманітарними засобами. ЮНЕСКО – магістраль з двостороннім рухом // Політика і час. – 2001. – №11. – С. 70–77.
3. Каткова Т. Г. Діяльність ЮНЕСКО у сфері збереження культурної спадщини: правові аспекти / Т. Г. Каткова – Х.: Титул, 2007. – 181 с.
4. Конвенція об охорані всесвітнього культурного і природного наследия [Електронний ресурс] / Сайт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Режим доступу: <http://whc.unesco.org/archive/convention-ru.pdf>). Дата звернення – 26.02.2019.

5. Максимов В. В. Правова охорона культурних цінностей у конвенціях ЮНЕСКО: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 / В. В. Максимов – К., 1997. – 16 с.

6. Мартыненко И. Э. Конвенции ЮНЕСКО по защите культурного наследия: проблемы реализации в национальное законодательство / И. Э. Мартыненко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2. – С. 386–395.

7. Мельничук О. І. Міжнародно-правові засади формування Списку всесвітньої культурної та природної спадщини / О. І. Мельничук // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4. – С. 285–288.

8. Що таке світова спадщина // Кур'єр ЮНЕСКО. – К., 1997. – № 11. – С. 31–33.

9. Dresden is deleted from UNESCO's World Heritage List / Офіційний сайт ЮНЕСКО <http://whc.unesco.org/en/news/522>). Дата звернення – 27.02.2019.

10. List of World Heritage in Danger / Офіційний сайт ЮНЕСКО <http://whc.unesco.org/en/danger/>). Дата звернення – 26.02.2019.

11. The Criteria for selection. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ЮНЕСКО. Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/criteria/>. Дата звернення: 27.02.2019.

References:

1. Akulenko, V. I., Mel"nychuk O. I. (2005). Mizhnarodne pravo oхorony kul"turnoyi spadshhyny. *Pam'yatky Ukrayiny: istoriya ta kul"tura*, 2, 140 – 147.

2. Dem'yanyuk, O. P. (2001). Humanitarnymy zasobamy. YuNESKO – mahistral" z dvostoronnim ruxom. *Polityka i chas*, 11, 70 – 77.

3. Katkova T. H. (2007). *Diyal"nist" YuNESKO u sferi zberezhennya kul"turnoyi spadshhyny: pravovi aspekty*. X.: Tytul.

4. *Konvencyya ob oxrane vsemyrnoho kul"turnoho y pryrodnoho nasledyya*. Retrieved from <http://whc.unesco.org/archive/convention-ru.pdf>.

5. Maksymov V. V. (1997). *Pravova oхorona kul"turnyx cinnostej u konvenciyax YuNESKO: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk: spec. 12.00.11.*

6. Мартыненко У. Э. (2007). Konvencyu YuNESKO po zashhyte kul"turnoho nasledyya: problemy realizacyy v nacyonal"noe zakonodatel"stvo. *Universytets"ki naukovi zapysky*, 2, 386–395.

7. Mel"nychuk O. I. (2005). Mizhnarodno-pravovi zasady formuvannya Spysku vsesvitn"oyi kul"turnoyi ta pryrodnoyi spadshhyny. *Universytets"ki naukovi zapysky*, 4, 285–288.

8. Shho take svitova spadshhyna. (1997). *Kur'yer YuNESKO*, 11, 31 – 33.

9. Dresden is deleted from UNESCO's World Heritage List. Retrieved from <http://whc.unesco.org/en/news/522>.

10. List of World Heritage in Danger. Retrieved from <http://whc.unesco.org/en/danger/>

11. The Criteria for selection. Retrieved from <http://whc.unesco.org/en/criteria/>

Viktoriia Pilkevych,

Ph.D., Assistant Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

CULTURAL AND NATURAL SITES OF EUROPE ACCORDING TO UNESCO LIST OF WORLD HERITAGE IN DANGER

Abstract. *The author studies UNESCO's activities in the cultural sphere, especially the protection and preservation of cultural heritage around the world. There is World Heritage List. Sites must be of outstanding universal value and meet the special criteria to be included on this List. Countries are trying to include their cultural objects for protection. Cultural heritage is architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature groups of buildings which are of outstanding universal value. The World*

Heritage Committee is responsible for the implementation of the World Heritage Convention («Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage», 1972), gives financial assistance and decides on the listing or deletion of properties in the List of World Heritage in Danger. The List of World Heritage in Danger informs the international community of threat and to encourage corrective action.

Special attention was given to European cultural and natural sites which are in this list. These are sites in Serbia (Medieval Monuments in Kosovo (2006)), United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Liverpool – Maritime Mercantile City (2012)), Austria (Historic Centre of Vienna (2017)). This article focuses on the reasons for listing in the List of World Heritage in Danger (different conflicts, war, natural disasters, pollution, poaching, uncontrolled urbanization, tourist development etc.).

Author outlines problems of protection world cultural heritage that need to be solved in the future. International community can help in this problem because each site in World Heritage List has outstanding universal value in our life.

The author emphasizes on high importance of cultural sphere of the UNESCO's activities.

Key words: *UNESCO, The List of World Heritage in Danger, cultural and natural sites, criteria, Convention.*

Надійшла до редколегії 20.02.2019.

УДК 94:354 (498) „1919/1920”

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2019.12.136-155>

Ярослав Попенко,

кандидат історичних наук, доцент,
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

**«Я НЕ ХОЧУ ТУТ ЗГАДУВАТИ МИНУЛЕ. МОЯ РОЛЬ – ЗАЙНЯТИСЯ
СЬОГОДЕННЯМ ТА ДИВИТИСЯ У МАЙБУТНЄ»: ДІЯЛЬНІСТЬ
А. ВАЙДИ-ВОЄВОДИ НА ПАРИЗЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ
(ГРУДЕНЬ 1919 р. – БЕРЕЗЕНЬ 1920 р.)**

Анотація. Зовнішня політика Румунії впродовж перших десятиліть ХХ ст. не була випадковою чи спонтанною. Вона реалізовувалася керівництвом Королівства в межах ідеї створення «Великої Румунії». Загалом політика Бухаресту в роки війни та в період формування Версальської системи міжнародних відносин стала показовою з точки зору відстоювання національних інтересів та завоювання статусу регіонального лідера на Балканах. Метою статті є аналіз політичної боротьби навколо «бессарабського» питання на Паризькій мирній конференції впродовж грудня 1919 – березня 1920 рр. Фактично саме цей проміжок часу став вирішальним для королівської Румунії у питанні визнання міжнародною спільнотою її виключного права на володіння Бессарабією. Зважаючи на значний обсяг матеріалу автором був взятий відносно нетривалий період роботи конференції в Парижі, оскільки він яскраво демонструє у якій напруженій атмосфері формувалася нова геополітична карта повоєнної Європи.

У цілому діяльність А. Вайди-Воєводи у вирішенні «бессарабської» проблеми мала позитивні результати для Румунії. 12 березня Верховна Рада направила бухарестському уряду своє рішення з цього питання. Враховуючи попередні висновки та «прагнення» населення краю, союзники в цілому висловлювалися на користь воз'єднання Бессарабії з Румунією. Водночас, вони

наполягали, що Бухарест має забезпечити законні інтереси краю на тих же умовах, як і в інших частинах Королівства.

Ключові слова: Паризька мирна конференція, «бессарабське питання», Антанта, дипломатія, Верховна Рада, А. Вайда-Воєвод, Румунія.

Впродовж січня 1919 – січня 1920 рр. в Парижі відбувалася мирна конференція, скликана державами-переможцями в Першій світовій війні для напрацювання комплексу договорів з переможеними країнами. Стратегічно мова йшла про перерозподіл сфер політико-економічного та військового впливу і створення нової карти світу та Європи. Поруч із такими «великими» державами як Франція, Велика Британія та США у французькій столиці були представлені дипломати і інших країн. Серед інших, було присутнє і румунське представництво, яке послідовно доводило своє право бути почутим на конференції. Головною метою королівської делегації було прагнення отримати від Верховної Ради юридичного підтвердження на приєднання до Румунії низки територій, зокрема, Бессарабії.

У цілому тема «бессарабського питання» знайшла своє відображення в публікаціях безпосередніх учасників тих подій А. Маргіломана [17], В. Тілеа [22]. Військово-політична ситуація навколо територіальної належності Бессарабії відображена у роботах С. Назарія [11] та В. Виноградова [4]. Не можна оминати увагою і науковий доробок І. Левіта, який свою монографію присвятив саме цій темі [6]. Дослідженню зовнішньополітичної діяльності Румунії в цей період присвячені роботи інших дослідників [1; 13]. Водночас, низка аспектів вищезазначеної теми опинилася поза увагою дослідників, зокрема, це стосується діяльності А. Вайди-Воєводи на конференції в Парижі. Таким чином, метою наукової статті є аналіз діяльності румунського прем'єр-міністра на Паризькій конференції впродовж грудня 1919 р. – березня 1920 р. у напрямку відстоювання «законного» права Румунії на Бессарабію. Крім того, у статті проаналізована і позиція великих держав щодо вирішення проблеми розстановки військово-політичних сил у Центрально-Східній Європі.

У другій половині 1919 р. зовнішньополітична ситуація для Румунії продовжувала залишатися складною. Здавалося, що поєднання внутрішніх та зовнішніх умов мало «поставити хрест» на амбітних планах Бухаресту створити «Велику Румунію» та остаточно закріпити за собою статус «жандарма Європи на Сході». Однак румунському керівництву все ж вдалося вийти із «патової ситуації». В листопаді 1919 р. в країні відбулися парламентські вибори, які призвели до зміни урядового кабінету. 1 грудня прем'єр-міністром став А. Вайда-Воевод. За спогадами румунського дипломата В. Тілеа, новий державний провід визначив міжнародну діяльність пріоритетним напрямом розвитку Королівства [22, р. 33]. Головною його складовою стала необхідність підписання всіх необхідних договорів для того, щоб «врятувати країну від тих жахливих наслідків можливого розриву відносин із союзниками» [13, с. 200]. При цьому одним із головних завдань румунської дипломатії в Парижі А. Вайда-Воевод вбачав добитися визнання великими державами офіційного права Румунії на приєднання Бессарабії [22, р. 33]. Підкреслюючи стратегічний напрям дипломатії Королівства перебувати у згоді та союзі із партнерами по Антанті, румунський уряд вже 9 грудня підписав Сен-Жерменський мирний договір з Австрією. Ця угода стала компромісним варіантом вирішення ситуації в регіоні. Зокрема, Герцогство Буковинське залишалося у складі Королівства, але при цьому союзні держави отримували право контролювати дії румунської влади, стосовно дотримання нею прав національних меншин краю. Румуни також мали забезпечити свободу транзиту та економічних відносин [15, с. 91]. Додатково бухарестський провід обіцяв відвести війська з Угорщини. У свою чергу, союзні держави офіційно підтвердити право Королівства на нові землі.

29 грудня румунський парламент в урочистій атмосфері ухвалив закони про приєднання Бессарабії та Буковини [20, р. 75]. Таким чином, був зроблений крок на законодавчому рівні консолідувати державу в рамках «Великої Румунії». Паралельно певні позитивні сигнали для Бухаресту надійшли і з табору західних союзників. Зокрема, на нараді керівництва Антанти, що відбулася 12 грудня в Лондоні, обговорювалося «російське питання». Серед

різних варіантів його вирішення уважно розглядалася можливість створення своєрідного «паркану ізоляції» відносно більшовицької Росії, який передбачав: остаточно відмовитись від військової агресії проти неї, не підписувати з більшовиками жодних угод та сприяти зміцненню прикордонних з нею держав [16, р. 746]. Зважаючи, що з такою пропозицією виступив Ж. Клемансо, то для Румунії з'являвся цілком реальний шанс, зрештою, отримати офіційне міжнародне визнання нових державних кордонів. Зрештою, 1920 рік мав остаточно підвести підсумки Паризької конференції, оскільки подальше затягування вирішення політико-територіальних питань могло б спровокувати чергову кризу на європейському континенті. Розуміючи ці тенденції та настрої європейської дипломатії, Бухарест значно активізував власну зовнішньополітичну активність у напрямку відстоювання національних інтересів.

У січні 1920 р. А. Вайда-Воєвода прибув до французької столиці. Головним своїм завданням політик вбачив за будь яких умов домогтися від керівництва конференції офіційного визнання приєднання Бессарабії до складу Королівства [17, р. 9]. Головні сподівання при цьому він покладав на прихильне ставлення Франції, яка підтримувала прагнення Бухаресту від самого початку роботи конференції. Водночас, в однозначній підтримці Франції так само впевненості не було. За спогадами В. Тілеа ухиляння Бухаресту вивести війська з Угорщини, як того вимагала Верховна Рада конференції, зрештою, призвело до того, що в середовищі союзників цілком серйозно піднімалося питання відмовити румунам у їх територіальних прагненнях та «нейтралізувати країну, позбавивши військової та економічної підтримки» [22, р. 30]. За таких умов румунського політика було запрошено на засідання Верховної Ради союзників, яке відбулося 20 січня. Серед інших питань на обговорення були винесені також питання № 5 «Справи Румунії та Угорщини» та № 6 «Бессарабське питання». Така їх послідовність давала А. Вайді-Воєводі чіткий сигнал, що йому доведеться відповідати на обидва, оскільки вирішення одного автоматично торкалося іншого. На початку засідання, на підставі телеграми

президента В. Вільсона, керівництво конференції мало повідомити, які саме заходи союзники вжили щодо Румунії для того, щоб спонукати останню вивести війська з Угорщини [19, р. 911]. Відповідь на це, за наполяганням Ж. Клемансо, мав дати сам А. Вайда-Воевод. Усвідомлюючи відносно слабкі міжнародні позиції Королівства, політик відповів, що його уряд повністю погоджується з тим, що військові контингенти мають бути виведені якомога швидше. Більше того, за словами А. Вайди-Воеводи, відповідно до зобов'язань Румунії перед союзниками, евакуація вже розпочалася. За його словами, виникла лише проблема технічного плану (залізничний транспорт – Я.П.) і її вирішення може зайняти декілька тижнів [19, р. 911]. На думку доповідача, реальною датою остаточного відведення військ з Угорщини могло бути 1 березня.

Натомість англійський прем'єр-міністр Д. Ллойд-Джордж зауважив, що Верховна Рада конференції вимагала від Румунії вивести війська ще у липні 1919 р., натомість Бухарест проігнорував ці звернення. Він же підкреслив, що свого часу Румунія досить швидко змогла віднайти технічні засоби для захоплення угорських земель, для реквізиції продовольства, худоби та майна на окупованих територіях. На думку англійського представника, таке ставлення до побажань союзників, в разі початку нової війни, могло цілком реально позбавити Румунію підтримки з боку Антанти [19, р. 912]. Слід віддати належне А. Вайді-Воеводі, на закиди Д. Ллойд-Джорджа, він досить дипломатично відповів: «Я не хочу тут згадувати минуле. Моя роль – зайнятися сьогоденням та дивитися у майбутнє» [19, р. 912]. За його словами, Румунія в наслідок німецько-австро-угорської окупації впродовж війни, опинилася на межі національної катастрофи, тому всі претензії з боку союзників на порушення Бухарестом домовленостей не мають реальних підстав. Додатково він звертав увагу присутніх на засіданні на факт, що становище Королівства ускладнювала обставина територіального сусідства з УСРР. За словами політика «ми сусіди більшовиків і маємо жити, а не філософствувати» [18, р. 93].

Водночас, утримуючи дипломатичний такт, очільник румунського уряду зауважив, що «на жаль, між Верховною Радою та Румунією виникли певні непорозуміння, яких слід уникати в майбутньому» [19, р. 913]. Він наполягав, що партнерам по коаліції варто більш уважно та ретельно оцінювати реальний перебіг подій в регіоні. Політик звертав увагу європейських лідерів на діяльність угорського адмірала М. Хорті, яка, за його словами, мала чітко виражену антирумунську спрямованість. У своєму зверненні, А. Вайда-Воевод просив Верховну Раду конференції вжити всіх необхідних заходів «щоб мадари не напали на нас після підписання мирного договору» [19, р. 913]. Далі у своєму виступі прем'єр-міністр звернувся безпосередньо до англійських представників з проханням бути більш лояльними до Румунії, яка сильно постраждала в роки світової війни. Підсумовуючи виступ, А. Вайда-Воевод відзначив, що він безпосередньо віддав наказ про евакуацію королівських військ та щиро сподівається на його виконання. Водночас, застерігав: «Панове, я не хочу обіцяти нічого, що я не можу виконати ... Я повторюю звернення до Верховної Ради, вжити всіх можливих заходів для того щоб ми самі не стали в майбутньому об'єктом нападу з боку мадяр» [19, р. 914]. Попри його емоційне звернення до конференції і Ж. Клемансо, і Д. Ллойд-Джордж продовжували наполягати, що Королівство продовжує ігнорувати вимогу союзників відвести війська з Угорщини. Ж. Клемансо прямо заявив, що самі румуни провокують майбутню агресію проти себе. У свою чергу, Д. Ллойд-Джордж, досить добре обізнаний у внутрішніх справах Королівства, відзначив, що у власному прагненні виконати зобов'язання перед союзниками, А. Вайда-Воевод може зіштовхнутися з протидією з боку опозиційно налаштованої румунської «військової партії» [18, р. 95]. Остання продовжувала вимагати залишити у складі Королівства всі захоплені румунами території і тим самим відмовитися виконувати рекомендації Верховної Ради. Розуміючи, що продовження суперечок щодо питання відведення військ за лінію розмежування, лише остаточно «роздратує» союзників, А. Вайді-Воеводі не залишалося нічого іншого, ніж однозначно погодитися з вимогами союзників: «Ми виведемо наші

війська» [19, р. 914]. У підсумку, за словами Ж. Клемансо «інцидент було вичерпано».

Жзаві дискусії викликало і обговорення територіальної приналежності Бессарабії. До слова знов був запрошений А. Вайда-Воевод. Останній нагадав членам засідання про історичний зв'язок регіону з Королівством і підкреслив, що населення краю 29 грудня 1919 р. добровільно проголосувало за приєднання до Румунії [18, р. 93]. На питання Ж. Клемансо, чого власне від конференції прагне Румунія в цьому питанні, А. Вайда-Воевод зазначив, що не хоче втомлювати присутніх тривалими зверненнями, тому просить конференцію визнати «де-юре» право Королівства на Бессарабію. Немає сенсу наводити перебіг всіх дискусій з цього приводу, що виникли на засіданні Верховної Ради. Їх суть була логічною та очевидною – керівництво конференції миттєво пов'язало румунсько-угорський конфлікт, військову присутність королівської армії в Угорщині всупереч вимог союзників та «бессарабське питання» в одне ціле. Ж. Клемансо, який був лояльно налаштований до Румунії і той відзначив: «Ми прагнемо допомогти, а не покарати вас» [19, р. 916]. Д. Ллойд-Джордж був більш категоричний щодо територіальних прагнень Румунії. Він прямо заявив, що конференція чекає вашої (румунської – Я.П.) евакуації з Угорщини, перш ніж вирішити, що Бессарабія буде визнана за Бухарестом. На запитання румунського представника чи вірно він зрозумів, що конференція визнає претензії на Бессарабію лише з дня остаточної евакуації військ з Угорщини, Ж. Клемансо відповів ствердно [22, р. 93]. Він же однозначно повідомив: «Від мого імені, і я думаю, що можу говорити від імені Франції, можу констатувати, що ми готові визнати право Румунії на Бессарабію» [19, р. 917]. На останок, А. Вайда-Воевод подякував присутнім за можливість виступити на засіданні, запевнив, що зробить все можливе у справі виведення королівських військ з Угорщини та висловив сподівання на позитивне вирішення питання Бессарабії.

У підсумку засідання від 20 січня 1920 р., Рада ухвалила рішення взяти до відома виступ румунського прем'єр-міністра, але доки Королівство не виконає вимог конференції, не приймати рішення з «бессарабського питання». Присутні

погодилися тимчасово взяти за основу попереднє рішення комісії А. Тардье, яка одноставно висловила думку, що ця територія має бути приєднана до складу Румунії [18, р. 95]. Віддаючи належне зусиллям румунського прем'єр-міністра в обстоюванні права на Бессарабію, маємо відзначити, що не це найбільше турбували керівництво Паризької конференції. Вирішивши всі питання з переможеною Німеччиною та її союзниками, Великобританія та Франція неминуче зіткнулися між собою у власних політико-економічних прагненнях зберегти/розширити власні позиції на європейському континенті. У цих складних умовах дипломатичного лавірування між Парижем та Лондоном мав діяти А. Вайда-Воевод, відстоюючи інтереси Румунського Королівства. Сподіваючись на підтримку Франції у прагненні Бухаресту офіційно закріпити за собою нові землі, румунський політик здійснив спробу змінити ставлення і Великої Британії. Саме з цією метою він відвідав Об'єднане Королівство впродовж 28 січня – 3 лютого. Візит А. Вайди-Воеводи в Лондон був досить позитивно оцінений місцевою пресою. Відповідні публікації розмістили на своїх сторінках місцеві видання «Daily Chronicle», «The Times», «Manchester Guardian» (29 січня), «Morning Post» (30 січня) та ін. [22, р. 38–41].

Слід відзначити, що приїзд А. Вайди-Воеводи до англійської столиці, його зустрічі з найвищим керівництвом країни та місцевими торгово-промисловими колами не пройшов даремно. Той же В. Тілеа відзначав, що румунському прем'єр-міністру «вдалося усунути найбільшу проблему для закріплення відносини між нашою країною та одним з великих союзників» [22, р. 45]. Водночас, попри встановлені приятні відносини між Лондоном та Бухарестом, англійський уряд продовжував вимагати виконання румунами вимог західних союзників: проведення виборчої реформи, дотримання прав національних меншин і, звісно, виведення окупаційних військ з Угорщини. Для прикладу, під час зустрічі, що відбулася 30 січня між А. Вайдою-Воеводою та Д. Ллойд-Джорджем, останній акцентував увагу свого колеги на такому аспекті: «Прагніть правильно організувати визнання меншин для отримання морального кредиту [допомоги – Я.П.] в Англії та

Америци» [22, р. 57]. Нерішучість румунського прем'єр-міністра в питанні виконання рекомендацій союзників, зрештою, призвела до того, що 26 лютого 1920 р. на черговому засіданні Верховної Ради конференції йому було відмовлено у негайному письмовому підтвердженні визнання територіальної приналежності Бессарабії Румунії. Міністр іноземних справ Великобританії Дж. Керзон супроводжував це коротким поясненням: «Доки румунські війська залишатимуться в Угорщині, Рада не бажає визнавати права Румунії на Бессарабію» [6, с. 147].

Приблизно в цей же час різко активізувалося і радянське зовнішньополітичне відомство, яке прагнуло припинити економічну блокаду, визначити межі власних державних кордонів та, зрештою, розпочати процес відродження країни. В межах нашого дослідження не передбачений аналіз подій, пов'язаних в цілому з діяльністю дипломатичної служби РСФРР в цей час, відповідні сюжети знайшли детальне висвітлення та характеристику в роботах інших дослідників [6, с. 146–152]. Однак і залишити поза увагою радянську «дипломатичну історію» не можна, оскільки вона безпосередньо стосується окресленої теми дослідження. Більше того, на авторську думку, значною мірою прагнення більшовиків до мирних переговорів з Румунією спонукали Верховну Раду Антанти прискорити процес юридичного вирішення проблеми Бессарабії.

Отже, 24 лютого 1920 р. більшовицький уряд від імені РСФРР та УСРР звернувся до Королівства з офіційною нотою в якій пропонував «вступити в переговори, щоб врегулювати із взаємною згодою відносини між двома народами та встановити між ними мирні відносини, корисні та необхідні для обох держав» [2, с. 390]. Російський уряд в особі Наркома іноземних справ Г. Чичеріна пропонував Румунії вирішити всі питання за форматом «доброї волі» [11, с. 40] та просив Бухарест визначити місце та час для зустрічі представників обох держав. Вже 26 лютого схожу за змістом ноту до Румунії було направлено від імені Ради Народних Комісарів УСРР. В ній окремо підкреслювалося: «Продовження існуючого ненормального стану, негативно

впливає на життєві інтереси румунського та українського народів». Як і в ноті від 24 лютого, уряд радянської України висловлював впевненість, що мирні ініціативи завершаться успіхом та будуть вирішені всі «непорозуміння» між державами [2, с. 392–393]. Під ними мався на увазі комплекс питань економіко-політичного та територіального характеру, зокрема і «бессарабське».

Поступова зміна зовнішньополітичної позиції переможців у світовій війні щодо РСФРР (відмова від прямої військової анексії власними силами, поетапне просування ідеї економічної співпраці тощо) та переформатування відносин між сторонами не залишилися поза увагою і румунського політичного проводу. Тим паче, що і радянська дипломатія прагнула вирішити (хоча б на певний час) проблемні територіальні питання із сусідами. 3 березня А. Вайда-Воевод від імені Ради Міністрів та МЗС Румунії надіслав ноту на ім'я Г. Чичеріна. В ній політик позитивно оцінював ініціативу радянської дипломатії розпочати діалог між країнами, відзначаючи при цьому, що «Румунія дотримувалася та продовжуватиме дотримуватися принципу невтручання у внутрішні справи сусідньої країни». Водночас, А. Вайда-Воевод підкреслював, що Королівство завершило своє національне об'єднання, завдяки дисципліні, жертвам румунської армії та всього народу. Фактично, його відповідь Наркому Г. Чичеріну засвідчила, що Румунія готова до мирних консультацій з подальшим врегулюванням територіальних питань, але анексовані землі, зокрема, і Бессарабії, мали залишитись у складі Королівства. У свою чергу, радянське зовнішньополітичне відомство оперативно відреагувало на румунську ноту вже 8 березня. В цілому позитивно оцінивши згоду Румунії на початок переговорів, було запропоновано провести їх у Харкові. На них мали бути присутні делегати УСРР, РСФРР та Румунії. Натомість, Бухарест наполягав, що зустріч мала відбутися у Варшаві [2, с. 410].

На перший погляд може здатися, що Королівство почало самостійно визначати вектори своєї зовнішньополітичної діяльності, але як засвідчив подальший розвиток подій – це не відповідало тогочасним реаліям. Лише згода західних партнерів по військово-політичній коаліції (Велика Британія, Франція та

США) могла офіційно затвердити нові румунські державні кордони. Складність ситуації усвідомлював і А. Вайда-Воевод. Саме тому він та його прибічники вважали за необхідне спочатку «заручитися підтримкою західних держав на нормалізацію» відносин із РСФРР, а лише потім починати безпосередні переговори щодо визначення кордонів між країнами. Саме цим аспектам були присвячені переговори, які проводив А. Вайда-Воевод в Лондоні. Натомість Д. Ллойд-Джордж нагадав керманичу румунського уряду, що останній особисто зобов'язувався вивести війська з Угорщини [4, с. 399]. Англійський політик відзначив у своєму листі від 3 березня на ім'я А. Вайди-Воеводи, що вирішення питання Бессарабії на користь Румунії залежатиме саме від цього [1, с. 188–189]. Водночас, він черговий раз підкреслював, що в цілому союзники дійшли порозуміння в питанні офіційного визнання Бессарабії за Румунією.

З іншого боку, британський уряд у своїй зовнішньополітичній стратегії передбачав усунути більшовиків від влади в основному за рахунок внутрішніх проблем самої РСФРР, в першу чергу наявністю значних проблем в економічній сфері та потужній внутрішній опозиції. Крім того, за рахунок відновлення торгівлі з Радянською Росією, Англія прагнула вирішити власні внутрішні проблеми та посилити політичну «присутність» в Центрально-Східній Європі. Тому перспективи початку румунсько-більшовицьких переговорів, англійська дипломатія сприймала як можливість відновлення безперервної торгівлі Дунаєм і тим самим «твердою ногою стати на сході та південному сході Європи» [10, с. 17]. За словами В. Тілеа, посилення позицій Англії в регіоні могла забезпечити лише розстановка сил за форматом «румунська Бессарабія – є гарантією дунайської навігації» [22, р. 156].

Натомість Франція їх сприймала менш лояльно, оскільки в разі їх швидкого та позитивного завершення, союзниця Парижа Варшава опинялась віч-на-віч з більшовицькою загрозою. Відповідно, французьке МЗС всіляко противилося початку будь-яких мирних переговорів з урядом РСФРР. 6 березня французьке видання «Le Temps» під заголовком «Бюлетень дня. Румунія,

Польща та Ради» висловлювала занепокоєння тим, що А. Вайда-Воевод розглядає можливість безпосередніх переговорів із більшовиками як цілком очевидну та необхідну справу. Далі автор статті наголошував, що Румунія і Польща повинні мати спільну політичну програму під час можливих політичних контактів з більшовиками [24]. Слід відзначити, що таке трактування подій навряд чи були новиною як для Бухареста, так і для Варшави. Обидві країни розуміли, що більш-менш злагодженими політичними діями на європейській політичній арені вони тим самим зможуть «гарантувати» собі прихильне ставлення з боку західних партнерів. Зокрема, А. Вайда-Воевод дещо раніше, виступаючи у румунському парламенті, у своїй промові чітко наголосив на «важливості спільних румунсько-польських інтересів» [23]. Попри таке ставлення прем'єр-міністра до можливого міждержавного союзу, за висловом А. Маргіломана, «Париж звинуватив його [А. Вайдю-Воеводу – Я.П.] в близькості до Лондона» [17, р. 32] як потенційного суперника Франції у намаганні посилити присутність на Балканах. Здавалося, що створення міждержавної коаліції Румунії та Польщі з можливим приєднанням до них прибалтійських держав виглядало реальною справою. Такий варіант формування «буферної зони», яка б безпосередньо відокремлювала західні держави від радянської Росії, мала задовольняти керівництво Антанти [14, с. 123]. Водночас, на березень 1920 р. він не був реалізований з декількох причин.

По-перше, в січні 1920 р. в Гельсінгфорсі відбулася конференція п'яти держав – Естонії, Латвії, Литви, Фінляндії та Польщі. Головним питанням порядку денного було їх ставлення до РСФРР. У підсумку зустрічі була ухвалена резолюція «узгоджувати власні дії, відповідно рекомендаціям держав Антанти». Попри це, створити військово-політичний союз не вдалося. Литва мала серйозні територіальні спори з Польщею, тому сприйняла таку ідею «прохолодно». Естонія вже по факту вела переговори з РСФРР про мир (2 лютого договір був підписаний) [5, с. 72–73].

По-друге, відроджена в листопаді 1918 р. Польська держава, отримавши мілітарну та фінансову допомогу від Франції, окупувала значні території колишньої Російської імперії. Як наслідок, в польському політичному середовищі та суспільстві в цілому, остаточно затвердилася ідеологія створення «Великої Польщі» в кордонах 1772 р. Тогочасний лідер відновленої держави Ю. Пілсудський взагалі вважав, що «чим довше в Росії буде тривати безлад, тим більші території зможе контролювати Польща» [8]. З часом, Польща все більше почала позиціонувати себе як одноосібного регіонального лідера, який фактично «захищає західну цивілізацію» від більшовиків. В цьому її намагалися «переконати» і західні партнери, зокрема, МЗС Великої Британії: «Якщо Польща зможе взяти на себе керуючу роль у підписанні миру між більшовиками та всіма державами, що межують з Росією, не виключаючи Румунію, то позиція Польщі в міжнародній політиці набуде першочергового значення, і підписаний таким чином мир отримає підтримку союзників *post factum*» [3, с. 600–601]. При цьому в сферу життєвих інтересів поляків потрапили території на які претендували інші держави (зокрема, Литва) [12]. Більш детально це проаналізовано в роботах М. Мельтюхова [7; 8; 9].

По-третє, відсутність спільної позиції в середовищі країн-переможниць. Франція прагнула якомога більше посилити своє політичне континентальне значення. З одного боку «заблокувати» переможену Німеччину колом своїх прихильників та союзників, з іншого – закріпити власну присутність в Центрально-Східній Європі. Саме тому вона прагнула підтримувати мілітаристські антибільшовицькі настрої в Польщі та Румунії. Як вже згадувалося вище, Велика Британія свої міркування щодо усунення більшовиків покладала більше на внутрішні проблеми самої РСФРР, але при цьому неофіційно підтримувала всі антибільшовицькі сили. Крім того, частину власних внутрішніх проблем, в першу чергу економічних, англійці так само прагнули вирішити «за рахунок» більшовиків, тому і розпочали контакти про відновлення торгівельних відносин. Позицію США в цій ситуації можна викласти словами американського дипломата Ч. Вупічки: «В Америці є гарна

нагода отримувати замовлення від Росії на сировину та промислові товари, запит на які буде надзвичайно великим» [21, р. 328–329]. Схожі думки з цього питання висловлював і румунський державний і громадський діяч А. Маргіломан. Зокрема, він наголошував, що провідні американські компанії ще на початку 1920 р. прагнули поновити торгівлю з Росією [17, р. 16]. Схожий інтерес до встановлення економічних відносин з радянським урядом мала і Італія, яка потребувала російської сировини для підтримки власної економічної системи [22, р. 96].

По-четверте, вся політична діяльність А. Вайди-Воєводи, спрямована на посилення як внутрішніх, так і зовнішніх позицій Королівства викликала чимраз сильніший спротив та незадоволення. Підтримка ідеї розпочати мирний діалог з РСФРР та УСРР викликала певне дистанціювання з боку Франції, яка почала фактично «шантажувати» румунський уряд «бессарабським питанням». У внутрішній політиці дії А. Вайди-Воєводи викликали невдоволення з боку короля Фердинанда I та прихильників колишнього прем'єр-міністра країни І. Бретіану. Зрештою, 12 березня 1920 р. А. Вайда-Воєвод був усунений від влади. Всі його ініціативи та діяльність, націлені на швидке та позитивне для Румунії вирішення «бессарабського питання» не були враховані. Новий уряд очолив А. Авереску.

Маємо відзначити, що діяльність А. Вайди-Воєводи у «бессарабському» напрямку мала і позитивні результати для Королівства. Зокрема, 12 березня Верховна Рада Антанти направила румунського уряду своє рішення з цього питання. В ньому відзначалося, що великі держави вважали, що в інтересах Румунії та порубіжних з нею держав, не варто було більше залишати невирішеним питання Бессарабії. Враховуючи всі попередні висновки та «прагнення» населення краю, союзники в цілому висловлювалися на користь возз'єднання Бессарабії з Румунією, яке вже фактично відбулося [1, с. 245]. При цьому Верховна Рада Антанти наполягала, що Бухарест має забезпечити дотримання «специфічних інтересів Бессарабії» (права національних меншин) на тих же законних підставах, як і в інших частинах Румунського Королівства.

В разі виникнення труднощів та непорозумінь з цього питання, їх мав вирішувати арбітраж Ліги Націй. Таким чином, остаточне вирішення «бессарабської проблеми» черговий раз було відкладене.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы / [Виноградов В.Н., Ерещенко М. Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А.]. – Москва: Индрик, 1996. – 380 с.
2. Документы внешней политики СССР : в 24 т. / [редкол. второго тома Г.К. Деев и др.]. – Москва: Гос. изд-во полит. лит., 1958. – Т. 2: 1 января 1919 г. –30 июня 1920 г. – 1958. – 803 с.
3. Документы и материалы по истории советско-польских отношений / [ред. Т.Г. Снытко]. – Москва: Наука, 1964. – Т. II: ноябрь 1918 г. – апрель 1920 г. – 1964. – 719 с.
4. За балканскими фронтами Первой мировой войны / [отв. ред. В.Н. Виноградов]. – Москва: Индрик, 2002. – 504 с.
5. История дипломатии : в 3 т. / [под ред. В.П. Потемкина.]. – Москва-Ленинград: Гос. изд-во полит. лит., 1945. Т. 3: Дипломатия в период подготовки Второй мировой войны. – 1945. – 883 с.
6. Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919–1920 гг.). Парижская мирная конференция / И.Э. Левит. – Тирасполь: Литера, 2012. – 240 с.
7. Мельтюхов М.И. Прибалтийский плацдарм (1939–1940): возвращение Советского Союза на берега Балтийского моря / М.И. Мельтюхов. – Москва: Алгоритм, 2014. – 717 с.
8. Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918–1939 гг. Монография / М.И. Мельтюхов. – Москва: Вече, 2001. – 460 с.
9. Мельтюхов М.И. Советско-польские конфликты. 1918–1939 гг. / М.И. Мельтюхов. – Москва: Алгоритм, 2017. – 574 с.

10. Мунтян М.А. Дунайская проблема в международных отношениях (1945–1948) / М.А. Мунтян. – Кишинев: «Штиинца», 1977. – 259 с.

11. Назария С.М. Вопрос о Бессарабии в советско-румынских отношениях в начале 20-х годов и попытка его мифологизации в румынской историографии / С.М. Назария // Вестник Дагестанского государственного университета. – 2013. – Вып. 4. – С. 39–47.

12. Павлова М.С. Литва в политике Варшавы и Москвы в 1918–1926 годах / М.С. Павлова. – Москва: Аспект-Пресс, 2016. – 172 с.

13. Проблемы внутри- и внешнеполитической истории Румынии нового и новейшего времени / [отв. ред. С.А. Мадиевский]. – Кишинев: Штиинце, 1988. – 229 с.

14. Сацький П. Стратегічне значення українських етнічних територій у процесі констеляції Центральної Європи в 1920-ті рр. [Електронний ресурс] / П. Сацький // Європейські історичні студії : науковий журнал. – 2016. – № 3. – С. 113–127. – Режим доступу: <http://eustudies.history.knu.ua/pavlo-satskyj-strategichne-znachennya-ukrayinskyh-etnichnyh-terytorij-u-protsesi-kanstelyatsiyi-tsentralnoyi-uevropry-v-1920-ti-rr/>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 05.12.2018.

15. Циммерман М.А. Очерки нового международного права. Пособие к лекциям / М.А. Циммерман. – Прага: Пламя, 1924. – 230 с.

16. Documents on British Foreign Policy. 1919–1939 / [ed. E.L. Woodward, R. Butler]. – Vol. II. 1919. – London: His Majesty's Stationery Office, 1948. 970 p.

17. Marghiloman A. Note Politice 1897–1924 / A. Marghiloman. – Vol. V: 1920–1924. – București: Editura Institutului de Arte Grafice «EMINESCU», 1927. – 244 p.

18. Mitrasca M. Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers / M. Mitrasca. – New York: Algors Publishing, 2002. – 439 p.

19. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. – Vol. IX. – Washington, 1946. – 1053 p.

20. Stafi I. Spovedaniile Basarabiei / I. Stafi. – Chişinău: Bons Offices, 2007. – 364 p.

21. Vopicka Ch. Secrets of the Balkans. Seven years of a Diplomatist's Life in the Storm Centre of Europe / Ch. Vopicka. – Chicago: Rand Mc Nally & Company, 1921. – 330 p.

22. Tilea V.V. Acţiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. / V.V. Tilea. – Tipografia «Foaia Poporului», Sibiu, 1925. –250 p.

23. Le Temps. 1920. 03 Janvier. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243879g.item> (last Access: November 10, 2018). – Title from the Screen.

24. Le Temps. 1920. 06 Mars. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2439423/f1.item> (last Access: November 10, 2018). – Title from the Screen.

References:

1. Vinogradov, V. N., Ereshhenko, M. D., Semenova L. E., Pokivajlova T. A. (1996). *Bessarabiya na perekrestke Evropeyskoy diplomatii. Dokumenty i materialy*. Moscow: Indrik.

2. Deev, G. (Ed.). (1958). *Dokumenty vneshney politiki USSR* (Vols. 1–24). Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury.

3. Snytko, T. (Ed.). (1964). *Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-polskih otnosheniy* (Vols. 1–5). Moscow: Nauka.

4. Vinogradov, V. (2002). *Za balkanskimi frontami Pervoy mirovoy voyny*. Moscow: Indrik.

5. Potemkin, V. (Ed.). (1945). *Istoriya diplomatii* (Vols. 1–3). Moscow–Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo politicheskoy literatury.

6. Levit, I. (2012). *Bessarabskiy vopros v kontekste mezhdunarodnyih otnosheniy (1919–1920 gg.)*. Parizhskaya mirnaya konferentsiya. Tiraspol: Litera.

7. Meltyuhov, M. (2014). *Pribaltiyskiy platsdarm (1939–1940): vozvrashchenie Sovetskogo Soyuz na berega Baltiyskogo morya*. Moscow: Algoritm.

8. Meltyuhov, M. (2001). *Sovetsko-polskie voyni. Voенno-politicheskoe protivostoyanie 1918–1939 gg.* Moscow: Veche.
9. Meltyuhov, M. (2017). *Sovetsko-polskie konflikty. 1918–1939 gg.* Moscow: Algoritm.
10. Muntyan, M. (1977). *Dunayskaya problema v mezhdunarodnyih otnosheniyah (1945–1948).* Chişinău: Ştiinţa.
11. Nazariya, S. (2013). Vopros o Bessarabii v sovetsko-rumyinskih otnosheniyah v nachale 20-h godov i popyitki ego mifologizatsii v rumyinskoй istoriografii. *Vestnik Dagestanskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4, 39–47.
12. Pavlova, M. (2016). *Litva v politike Varshavyi i Moskvyi v 1918–1926 godah.* Moscow: Aspekt-Press.
13. Madievskiy, S. (Ed.). (1988). *Problemyi vnutri- i vneshnepoliticheskoy istorii Rumynii novogo i noveyshego vremeni.* Chişinău: Ştiinţa.
14. Satskiy, P. (2016). Strategichne znachennya ukrayinskih etnichnih teritoriy u protsesi konstelyatsiyi Tsentralnoyi Evropi v 1920-ti rr. *Evropeyski Istorichni studiyi: naukoviy zhurnal*, 3, 113–127. <https://eustudies.history.knu.ua/pavlo-satskyj-strategichne-znachennya-ukrayinskyh-etnichnyh-terytorij-u-protsesi-kanstelyatsiyi-tsentralnoyi-yevropy-v-1920-ti-rr/>.
15. Tsimmerman, M. (1924). *Ocherki novogo mezhdunarodnogo prava. Posobie k lektsiyam.* Praga: Plamya.
16. Woodward, E. L., Butler, R. (Ed.). (1948). *Documents on British Foreign Policy. 1919–1939 (Vols. I–XXVII).* London: His Majesty's Stationery Office.
17. Marghiloman, A. (1927). *Note Politice 1897–1924. (Vols. 1–5).* Bucureşti: Editura Institutului de Arte Grafice «EMINESCU», 1927.
18. Mitrasca, M. (2002). *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers.* New York, NY: Algor Publishing, 2002.
19. Fuller, J. (Ed.). (1946). *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. (Vols. I–XIII).* Washington: Government Printing Office.

20. Stafi, I. (2007). *Spovedaniile Basarabiei*. Chişinău: Bons Offices.
21. Vopicka, Ch. (1921). *Secrets of the Balkans. Seven years of a Diplomatist's Life in the Storm Centre of Europe*. Chicago: Rand Mc Nally & Company.
22. Tilea, V. (1925). *Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920*. Tipografia «Foaia Poporului», Sibiu.
23. Le Temps. (1920, January). *Gallica*. Retrieved from <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k243879g.item>.
24. Le Temps. (1920, March). *Gallica*. Retrieved from <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k2439423/f1.item>.

Yaroslav Popenko,
PhD, Associate Professor,
Bogdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University

**«I DO NOT WANT TO REMEMBER THE PAST HERE. MY ROLE IS TO
DO THE PRESENT AND TO LOOK INTO THE FUTURE»: A. VAIDA-
VOEVOD'S ACTIVITY AT THE PARIS CONFERENCE
(DECEMBER 1919 – MARCH 1920)**

***Abstract.** The expansionist policy of Romania during the first decades of the XX century was not accidental or spontaneous. It was clearly realized by the leadership of the Kingdom within the state idea of the creation of «Great Romania». In general, the foreign policy of Bucharest during the First World War and the period of the formation of the Versailles system of the international relations were exponential in terms of the defending its own national interests and the conquest the status of the regional leader in the Balkan region. At the end of 1919, the foreign policy situation for Romania continued to stay difficult. It seemed that the combination of the internal and the external conditions had to cross out the ambitious plans of Bucharest. However, the Romanian leadership still managed to get out of the*

crisis situation. In November 1919, the parliamentary elections took place in the country, which is led to the change of the government. Soon it was headed by A. Vaida-Voevod. Thanks to his efforts and the activities in Paris and London he succeeded to move the «Bessarabian» problem from the place in the direction of the formal recognition of the region by the Romanian territory. The purpose of the article is the analysis of the political struggle around the «Bessarabian» question at the Paris Conference during December 1919 – March 1920. Considering the important value of the material, the short period of the work of the conference in Paris was taken by the author, because the period demonstrates in what the strained atmosphere the new map of the post-war Europe was formed. We must note that A. Vaida-Voevod's activities in the «Bessarabian» direction had positive results for Romania. On 12 March, the Verkhovna Rada of the Entente sent the decision on the outlined question to the Romanians. It was determined in it that the Allies considered that it was not worth more to leave the unresolved questions of Bessarabia. Taking into account the preliminary conclusions of the commissions and the desires of the people of the region, they spoke out in favor of the joining of the region to Romania. At the same time, the Entente insisted that Bucharest should provide the compliance of the interests of Bessarabia on the same base as in other parts of the Kingdom. In the case of the occurrence they should be decided by the League of Nations.

Key words: *Paris Peace Conference, «Bessarabian question», the Entente, diplomacy, Verkhovna Rada, A. Vaida-Voevod, Romania.*

Надійшла до редколегії 25.02.2019.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Анатолій Демещук – аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Станіслав Ковальський – кандидат історичних наук, доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, факультет історії та філософії.

Артем Кошелєв – аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Андрій Мартинов – доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України, Інститут історії України НАН України.

Вікторія Пількевич – кандидат історичних наук, асистент, Київський Національний університет імені Тараса Шевченка.

Ярослав Попенко – кандидат історичних наук, доцент, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Олена Скрипник – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методик навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Ольга Сухобокова – кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Anatolii Demeshchuk – PhD Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Artem Kosheliev – PhD Student, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Stanislav Kovalskiy – PhD (History), Associate Professor, Odessa I.I. Mechnicov National University, Faculty of History and Philosophy.

Andriy Martynov – Dr. habil. (History), Professor, Leading Research Fellow, History of the International Relations and Foreign Policy of Ukraine Department, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine.

Viktoriia Pilkevych – PhD (history), Assistant Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Yaroslav Popenko – PhD (history), Associate Professor of the Department of Law Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University.

Olena Skrypnyk – PhD (history), Associate Professor, Pavlo Tychyna Uman State pedagogical University.

Olga Sukhobokova – PhD (history), Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

**Вимоги до оформлення статей,
що подаються до наукового
журналу «ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ»**

Науковий журнал «Європейські історичні студії» публікує наукові статті в яких висвітлюються європейські інтеграційні процеси, зовнішня політика країн Європейського Союзу, євроінтеграція України, європейська історія та міжнародні відносини.

Передбачені такі рубрики: європейська інтеграція: історія та сучасність; актуальні проблеми європейської історії та міжнародних відносини; наукова хроніка.

Журнал «Європейські історичні студії» включений до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «історичні науки».

(Наказ МОН України від 09.03.2016 № 241 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 25 лютого 2016 року»)

1. Відповідно до постанови Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» та Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 до друку приймаються лише статті, які мають такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті приймаються **лише в електронному варіанті** (e-mail: europaean_studies@ukr.net ; olegmashev@ukr.net). Тел. (068) 3525285, (066) 360 00 80.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку.

2. Вимоги до оформлення:

Файл у форматі doc. Шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Береги (поля): ліве – 3 см, верхнє – 2 см, праве – 1,5 см, нижнє – 2 см.

До статті обов'язково додаються:

- УДК;
- переклад назви статті англійською і російською мовами; анотація українською (*1200 – 1300 знаків з пробілами*) та англійською мовами (*1800-2200 знаків з пробілами*). В анотації не допускається скорочення і аббревіатури крім загальноновживаних;
- ключові слова українською та англійською мовами. Кількість ключових слів – від 5 до 7 (не менше);
- обов'язковим є транслітерованій латинкою список використаних джерел (References).

Звертаємо увагу авторів на необхідність кваліфікованого перекладу анотації та назви статті англійською мовою («машинний» переклад неприпустимий).

Позиції у списку літератури оформлюються не за алфавітом, а по мірі того, як вони зустрічаються в тексті.

3. Послідовність розміщення елементів статті:

- УДК (ліворуч);
- на рядок нижче – ім'я та прізвище автора (праворуч), учений ступінь, вчене звання (якщо є) та (або) посада (за відсутності вченого ступеня) кожного співавтора; на рядок нижче місце роботи або навчання (вирівнювання по правому краю);
- назва статті (великими літерами по центру) 5–9 слів без словосполучень «Дослідження питань...», «Деякі питання...», «Проблеми...», «Шляхи...» тощо (вирівнювання по центру).
- анотація (*1200 – 1300 знаків з пробілами*) і ключові слова мовою статті від 5 до 7);
- виклад основного матеріалу статті;
- джерела та література (нумерація позицій автоматична). Список джерел та літератури оформлюється згідно з вимогами ВАК (Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 5), відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»; Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015.
- назва статті, анотація і ключові слова іншою мовою (наприклад англійською, якщо стаття написана українською). Анотація (*1800-2200 знаків з пробілами*) і ключові слова – від 5 до 7.

Обов'язковим є транслітерований латинкою список використаних джерел (References). References мають бути оформлені строго в стилі APA: https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/using_research/citation_style_chart.html?fbclid=IwAR2M0pE9L54avFWwPSKbcaGT5osgnFdTv7ZaMuDxH6hm4J_CQIEEFITmtk

- Транслітерацію можна зробити за допомогою «Google перекладач» або сайту <http://ua.translit.cc/>. Приклади оформлення списку джерел дивитись на http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/harvard_quick_guide_tcm44-47797.pdf;
- Прізвище автора, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи/навчання, назва статті, анотація і ключові слова англійською мовою, (прізвище, науковий ступінь, вчене звання та місце роботи автора статті вирівнюються тут по лівому краю).

Обсяг статті – 0,5–0,7 ум. друк. арк.

4. Статті приймаються українською, російською, англійською мовами.

Редколегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних, цитат, фактів та посилань.

Редакційна колегія залишає за собою право відхиляти матеріали, що не відповідають редакційним вимогам, викладеним у інформаційному листі, мають низький науковий рівень та не пройшли внутрішнє рецензування.

5. Окремим файлом подаються – відомості про автора: повні прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи (навчання), посада, робоча і домашня адреси (з індексом), мобільний телефон, e-mail.

Назва файлу статті – латинськими літерами прізвище автора (наприклад: ivanov.doc). Назва файлу з відомостями про автора – латинськими літерами за зразком: ivanov_avtor.doc

6. Додаткові вимоги до тексту статті:

1. Посилання оформлюються в квадратних дужках. Наприклад: [1, с. 54], де 1 – порядковий номер позиції (монографії, статті) у списку літератури, 54 – номер сторінки; [7, арк. 67], де 7 – порядковий номер позиції (архіву) у списку літератури, 67 – номер аркушу архівної справи.

“Там само” – не допускається.

2. Позиції у списку літератури оформлюються за алфавітом.

3. Архівні джерела у списку джерел потрібно оформити згідно рекомендацій МОН (див.: «Бюлетень ВАК» № 3, 2010 – http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_6_2009/34.pdf).

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 94(4)

Іван Іванов,

кандидат історичних наук, доцент
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ

НАЗВА СТАТТІ

Анотація до статті українською мовою (1200 – 1300 знаків з пробілами)

Ключові слова (5 – 7 слів)

Текст статті

Список використаних джерел та літератури:

1. Виноградов В. Н. Дэвид Ллойд-Джордж / В. Н. Виноградов. – М.: Мысль, 1970. – 418 с.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К.: АСТ, Транзиткнига, 2004. – 944 с.
3. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюррозель. – Київ : Основи, 1995. – 903 с.

References:

References мають бути оформлені строго в стилі АРА :

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/using_research/citation_style_chart.html?fbclid=IwAR2M0pE9L54avFWwPSKbcaGT5osgnFdTvj7ZaMuDxH6hm4J_CQIEEFITmtk

Назва статті та інформація про автора англійською мовою.

Анотація, ключові слова до статті англійською мовою (1800-2200 знаків з пробілами).

EXAMPLE

Ivan Ivanov,
Ph.D.,
Assistant Professor
Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Kyiv

TITLE OF ARTICLE

English summary (1800-2200 characters with spaces).

Key words (5–7).

Sources:

1. Виноградов В. Н. Дэвид Ллойд-Джордж / В. Н. Виноградов. – М.: Мысль, 1970. – 418 с.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія / Н. Дейвіс. – К.: АСТ, Транзиткнига, 2004. – 944 с.
3. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Ж.-Б. Дюрозель. – Київ : Основи, 1995. – 903 с.

References:

The list of references shall be drawn as shown in the link:

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/using_research/citation_style_chart.html?fbclid=IwAR2M0pE9L54avFWwPSKbcaGT5osgnFdTvj7ZaMuDxH6hm4J_CQIEEFITmtk

Summary in Ukrainian (1200 – 1300 characters with spaces).

Key words (5–7).

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ДЖЕРЕЛ

Книги одного автора

Терський С. В. Княже місто Володимир / С. В. Терський. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2010. – 320 с.

TERSKYI, S.V. (2010) *Kniazhe misto Volodymyr*. Lviv: Vydavnytstvo natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika".

Книги двох і трьох авторів

Костюк П. Г. Іони кальцію у функції мозку – від фізіології до патології / П. Г. Костюк, О. П. Костюк, О. О. Лук'янець. – Київ : Наук. думка, 2005. – 197 с.

KOSTIUK, P.H., KOSTIUK, O.P., LUKIANETS, O.O. (2015) *Iony kaltsiiu u funksii mozku – vid fiziolohii do patolohii*. Kyiv: Nauk. dumka.

Книги чотирьох і більше авторів

Архітектура Львова. Час і стилі XIII–XXI ст. / М. Бевз [та ін.]. – Львів : Центр Європи, 2008. – 720 с.

BEVZ, M. et al. (2008) *Arkhitektura Lvova. Chas i styli XIII-XXI st.* Lviv: Centr Evropy.

Дисертації

Верес З. Є. Методи та засоби масштабування рухомих та нерухомих зображень : дис. ... канд. техн. наук : 05.13.23 / Зеновій Євгенович Верес ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 236 с.

VERES, Z.Ye. (2015) *Metody ta zasoby masshtabuvannia rukhomykh ta nerukhomykh zobrazhen* (PhD), Nac. Un-t "Lviv. politekhnika", Lviv.

Автореферати дисертацій

Башта Б. Б. Хімічна модифікація карбоксилвмісних олігоестерів епоксидними сполуками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. хім. наук : 02.00.06 / Богдана Богданівна Башта ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Львів, 2015. – 21 с.

BASHTA, B.V. (2015) *Khimichna modyfikatsiia karboksylvmsnykh olihoesteriv epoksydnykh spolukamy*. Abstract of unpublished thesis (PhD of chemical Science), Nac. un-t "Lvivska politekhnikha".

Архівні матеріали

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 129, оп. 2, спр. 1144, арк. 4.

2. ЦДАЛ України, ф. 309, оп.1, спр. 346, арк. 5–10

Статті із журналів та збірників

Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 14–17.

HRANCHAK, T.; HOROVYI, V. (2006) Informatiino-analitychi struktury bibliotek v umovakh demokratychnykh peretvoren. *Bibliotechnyi visnyk*. 6, p. 14-17.

Складові частини матеріалів конференцій

Винник Ю. Ю. Сучасний стан незалежності НБУ та його вплив на загальноекономічний стан країни / Ю. Ю. Винник, П. І. Віблій // Современные направления теоретических и прикладных исследований 2012 : сб. науч. тр. SWorld по материалам междунар. науч.-практ. конф., 20–31 марта 2012 г., Одесса / Науч.-исследоват. проект.-конструкт. ин-т мор. флота Украины [и др.]. – Одесса, 2012. – Т. 18 : Экономика – С. 47–51.

VYNNYK, Yu. Yu.; VIBLYI, P.I. (2012) Suchasnyi stan nezalezhnosti NDU ta ioho vplyv na zahalnoekonomichnyi stan krainy. In: *Sovremennyye napravleniya teoreticheskikh i prikladnykh issledovaniy 2012: sb. nauch. tr. SWorld po materialam mezhdunar. nauch-prakt. konf.*, Odessa, Mart 2012. Odessa, vol. 18, p. 47-51.

Електронні ресурси

Иванов И. Е. Распределение транспортных средств на городских пассажирских маршрутах [Электронный ресурс] / И. Е. Иванов, Р. Б. Рогальский // Совершенствование организации дорожного движения и перевозок пассажиров и грузов : сб. науч. тр. / Беларус. нац. техн. ун-т. – Минск, 2015. – Режим доступа: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. – Название с экрана. – Дата обращения: 11.04.16.

IVANOV, I.E.; ROGALSKII, R. B. Raspredelenie transportnykh sredstv na gorodskikh passazhirskikh marshrutakh. Sovershenstvovanie organizatsii dorozhnogo dvizheniia i perevozk passazhirov i грузов [Online]. Available from: <http://rep.bntu.by/bitstream/handle/data/18778/87-93.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Accessed: 11th April 2016]

Сняданко І. І. Дослідження методу активного соціально-психологічного навчання в роботі психологічної служби в Україні [Електронний ресурс] / І. І. Сняданко // Соціотехнічні системи : інтернет-журнал. – 2010. – Вип. 4. – С. 1–13. – Режим доступу: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS/IPP/WebRC/issues/Issue%204/Snyadanko.pdf>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.08.2009.

SNIADANKO, I.I. (2010) Doslidzhennya metodu aktyvnogo sotsialno-psykhologichnogo navchannya v roboti psykhologichnoi sluzhby v Ukraini. *Sotsiotekhnichni systemy*. [Online] 4, p. 1–13. Available from: <http://www.lp.edu.ua/Institute/IGS> [Accessed: 03 th July 2008].

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА НОВОЇ ТА НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

2019 – № 12

Редакційна колегія:

Голова редколегії – доктор історичних наук, проф. Патриляк Іван Казимирович

Заступник голови редколегії – доктор історичних наук, проф. Машевський Олег Петрович

Заступник голови редколегії – кандидат історичних наук, доц. Купчик Олег Романович

Відповідальний секретар – кандидат історичних наук, ас. Пількевич Вікторія Олександрівна

Комп'ютерна верстка: Скульська Ірина Петрівна

Автори статей несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей. Тексти подаються в авторській редакції.